T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

DOĞU KARADENİZ BÖLGESİNDE GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE VERNAKÜLER MİMARİ

ÖMER FARUK BAYRAM

YÜKSEK LİSANS TEZİ
MİMARLIK ANABİLİM DALI
MİMARİ TASARIM PROGRAMI

DANIŞMAN
DOÇ. DR. FERİDE ÖNAL

İSTANBUL 2014

T.C.

YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ

FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

DOĞU KARADENİZ BÖLGESİNDE GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE VERNAKÜLER MİMARİ

Ömer Faruk BAYRAM tarafından hazırlanan tez çalışması 15.07.2014 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı'nda **YÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak kabul edilmiştir.

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Feride ÖNAL

Yıldız Teknik Üniversitesi

Jüri Üyeleri

Doç. Dr. Feride ÖNAL

Yıldız Teknik Üniversitesi _____

Yrd. Doç. Dr. M. Zafer AKDEMİR

Yıldız Teknik Üniversitesi _____

Prof. Dr. Kamuran ÖZTEKİN

Doğuş Üniversitesi _____

ÖNSÖZ

Yüksek Lisans tez danışmanlığımı üstlenerek bu zevkli ve ilginç konuda çalışma imkânı veren, çabalarımı yönlendiren, yerinde yaptığı uyarılarla ve yönlendirmelerle sonuca ulaşmama yardımcı olan, çalışmamın baştan sona her aşamasında bilgi ve tecrübelerinden yararlandığım hocam, Sayın Doç. Dr. Feride Önal'a ve tez jürisinde yer alan değerli hocalarım Yrd. Doç. Dr. M. Zafer Akdemir'e ve Prof. Dr. Kamuran Öztekin'e minnet ve şükranlarımı sunmayı bir görev bilirim.

Öğrenim hayatım boyunca desteğini ve sevgisini hiçbir zaman benden esirgemeyen annem Habibe Bayram'a, babam Fahri Bayram'a, kardeşlerim Kemal Bayram'a ve İlayda Bayram'a tez çalışmam süresince gösterdikleri anlayış ve sabırdan dolayı sonsuz teşekkür ederim.

Çalışmam süresince beni yalnız bırakmayan, gerek duyduğum her konuda yardımcı olmaya çalışan ve destek gösteren arkadaşım Burcu Ünal'a ve kardeşim Necmi Yaprak'a çok teşekkür eder, kendilerine minnettar olduğumu belirtmek isterim.

Çalışma esnasında, yardımları sayesinde geniş çaplı inceleme imkânı bulunduğum Karaburun köyü ve Sırtoba köyü halkına teşekkürü bir borç bilirim.

Bu çalışmanın yeni araştırmalara ve araştırmacılara yararlı olmasını gönülden dilerim.

Mayıs, 2014

Ömer Faruk BAYRAM

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ŞEKİL LİSTESİ vi

ÇİZELGE LİSTESİ ix

ÖZET x

ABSTRACT xii

BÖLÜM 1

GİRİŞ 1

1.1 Literatür Özeti 4
1.2 Tezin Amacı 4
1.3 Hipotez 5

BÖLÜM 2

VERNAKÜLER MİMARİ 6

2.1 Vernaküler Mimariyle İlgili Kavramlar 8
2.2 Dünyada Vernaküler Mimari 14
2.2.1 Dünyada Vernaküler Mimarinin Tarihi 14
2.2.2 Dünyadan Vernaküler Mimari Örnekleri 17
2.3 Türkiye'de Vernaküler Mimari 26
2.3.1 Türkiye'de Vernaküler Mimarinin Tarihi 26
2.3.2 Anadolu'da Vernaküler Mimari 30

BÖLÜM 3

DOĞU KARADENİZ BÖLGESİNDE GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE VERNAKÜLER MİMARİ 49

3.1 Doğu Karadeniz'in Tarihi 49
3.1.1 Karadeniz'in Kökeni 49
3.1.2 Doğu Karadeniz'de Yaşayan Halklar 50
3.2 Doğu Karadeniz Bölgesinde Mimarlık Ortamını Şekillendiren Etkenler 52
3.2.1 Fiziksel Etkenler 54
3.2.1.1 Topografik Yapı 54

3.2.1.2 Jeolojik Yapı 55
3.2.1.3 İklim ve Bitki Örtüsü 55
3.2.2 Sosyal Etkenler 56
3.2.2.1 Sosyo-ekonomik Etkenler 57
3.2.2.2 Sosyo-psikolojik Etkenler 60
3.3 Doğu Karadeniz Bölgesinde Vernaküler Mimari 65
3.3.1 Malzeme 65
3.3.2 Yerleşme Stratejileri 67
3.3.3 Yapı Kültürü 70
3.3.3.1 Konut Kültürü 75
3.3.3.2 Diğer Yapılar 90

BÖLÜM 4

DOĞU KARADENİZ BÖLGESİNDE GÜNÜMÜZDE VERNAKÜLER MİMARİ 100

4.1 Doğu Karadeniz Bölgesinde Günümüzde Mimarlık Ortamını Şekillendiren Etkenler 102
4.1.1 Devlet Politikaları ve Uygulamalar 103
4.1.1.1 Orman Politikaları 103
4.1.1.2 Karadeniz Sahil Yolu 104
4.1.1.3 Arazi Kullanımı ve Mülkiyet Yapısı 107
4.1.2 Sosyal Etkenler 108
4.1.2.1 Sosyo-ekonomik Etkenler 109
4.1.2.2 Sosyo-psikolojik Etkenler 112
4.2 Doğu Karadeniz Bölgesinde Günümüzde Vernaküler Mimari 115
4.2.1 Doğu Karadeniz'de Yöresel Malzemelerin Terk Edilme Süreci 120
4.2.2 Doğu Karadeniz'de Yapılara Özgü Sorunlar 122

SONUÇ VE ÖNERİLER 130

KAYNAKLAR 135

ÖZGEÇMİŞ 142

ŞEKİL LİSTESİ

Sayfa

Şekil 2. 1 İlk barınak ve ilk kulübe 6
Şekil 2. 2 Egzotik mimari örnekleri 11
Şekil 2. 3 İlkel mimari örnekleri 12
Şekil 2. 4 Le Corbusier'in eskiz defterinden İstanbul eskizleri 17
Şekil 2. 5 İspanya Galicia'daki taş zahire ambarları, Karadeniz Bölgesinde bir ahşap serender ve Tayvan'da bir depo yapısı 19
Şekil 2. 6 Taou Pueble, New Mexico'da Elazığ'da kerpiç evler 19
Şekil 2. 7 Malzeme değişiklikleri ve yapıların formları ilişkisi 20
Şekil 2. 8 Trullolar 21
Şekil 2. 9 Japon vernaküler mimarisi 22
Şekil 2. 10 Vernaküler mimaride iklimsel verilerin değerlendirilmesi 23
Şekil 2. 11 'Bad-girler' ve çalışma yöntemi 24
Şekil 2. 12 Rüzgâra göre yapı formları 25
Şekil 2. 13 Sedad Hakkı Eldem'in Anadolu'da kır evleri çizimleri 27
Şekil 2. 14 Ankara evleri ve Kayseri evleri 28
Şekil 2. 15 Anadolu vernaküler mimarisi yapı detayları 31
Şekil 2. 16 Çayönü konut canlandırması ve Anadolu'da tipik bir köy 32
Şekil 2. 17 Demircihöyük, Değirmentepe ve Kaneş-Karum canlandırması 34
Şekil 2. 18 Bergama'da bir Bizans konutu restitüsyon perspektifleri 37
Şekil 2. 19 Bir geç Bizans yerleşme alanı ve Selçuklular'da Bizans mobilyası 38
Şekil 2. 20 Anadolu'nun çeşitli bölgelerinden vernaküler mimarlık ürünleri 41
Şekil 2. 21 Karadeniz bölgesinde yağmur getiren rüzgâra karşı çözüm 43
Şekil 2. 22 TOKİ'nin Bursa'ya Tokadı 48
Şekil 3. 1 Kapsam haritası 53
Şekil 3. 2 Anadolu'da transhümans güzergâhları ve Kılçadır 59
Şekil 3. 3 Doğu Karadeniz'de farklı kültürlerin izlerinin yapılardan takip edilmesi 63
Şekil 3. 4 Doğu Karadeniz'de 'Karayel'e karşı önlem 69
Şekil 3. 5 Geçmişten günümüze bölgedeki yapı kültürü 71
Şekil 3. 6 Toprağın nemine ve suya karşı önlem 72
Şekil 3. 7 Ilıman, rutubetli ikliminden dolayı bölgede gelişmiş, biçimlenmiş saçak 73
Şekil 3. 8 Yağmur oluğu 74
Şekil 3. 9 Bölge insanının doğaya uyum sağlama yeteneği 74
Şekil 3. 10 Çift camlı taş doğrama 75
Şekil 3. 11 Basit 'aşanalı' plan tipi 78

Şekil 3. 12 Çeşitli 'kemer' örnekleri....78
Şekil 3. 13 Aşanaya dik ve paralel geçiş 'Hayatlı' tipler....79
Şekil 3. 14 Hayatlı/Aşanalı tipler....79
Şekil 3. 15 İç Koridorlu tipler....80
Şekil 3. 16 Doğu Karadeniz kırsalında ev plan tipleri....80
Şekil 3. 17 Köşe geçme detayları....81
Şekil 3. 18 Köşe ve ara dikme geçme detayları....81
Şekil 3. 19 Kurt boğaz ve kara boğaz geçme detayı....82
Şekil 3. 20 Göz dolma sistem detayı....83
Şekil 3. 21 Malzemeye göre göz dolma sistem....84
Şekil 3. 22 Muskalı dolmada dolgu malzemesi....85
Şekil 3. 23 Üzeri sıvanmış bir muskalı dolma yapı....85
Şekil 3. 24 Dolgulu ve dolgusuz muskalı yapı....86
Şekil 3. 25 Kara saçak ayrıntısı....88
Şekil 3. 26 Oluklu ve ziftlenmiş çinko levhalar ile çatı örtüsü örnekleri....90
Şekil 3. 27 Bir yayla evi ve bir yayla evinde iç mekân....90
Şekil 3. 28 Yusufeli, Artvin'de yayla evlerinde farklı çatı kaplamaları, Kadırga Yaylası'ndaobalar ve Şekersu, Trabzon'da ahşap, çinko ve oluklu çinko levha çatı kaplamaları....92
Şekil 3. 29 Paklar....93
Şekil 3. 30 Serenderin erken örneği, havadar ve ışıklı 'çöten' ve saç örgüsü....94
Şekil 3. 31 Göz dolma sisteminde, fakat dolgusuz bir depo yapısı ve Şavşat, Artvin'de bir merek....94
Şekil 3. 32 Sırtoba, Artvin'de ve Çamlıhemşin, Rize'de bir serender....95
Şekil 3. 33 Çeşitli ahır ve samanlık çizimleri....96
Şekil 3. 34 İçinde yemek pişirilmekte olan bir köy fırını ve örülmekte olan bir fırın....97
Şekil 3. 35 Artvin'de bir köprü ve ahşap yığma köprü Of, Trabzon....97
Şekil 3. 36 İsimsiz....99
Şekil 4. 1 Vernaküler yapı kültürünün örnekleri ve betonarme ek, Çamlı Hemşin....101
Şekil 4. 2 Sahilin doldurulması....106
Şekil 4. 3 İnsanın doğayla mücadelesine doğanın cevabı, Karadeniz'in kendisinden alınanı geri alması....107
Şekil 4. 4 'Yeni'nin altında veya arasında sıkışıp kalmış 'eski'....113
Şekil 4. 5 Çevrede bu kadar güzel örnek varken seçilen yapım yöntemi....114
Şekil 4. 6 Konut ve yerleşme sorunu....115
Şekil 4. 7 Bir önceki neslin ve takip eden neslin konutu parçalanan arazi içinde....116
Şekil 4. 8 'Patos'la çekilen fındığın kuruması için çatıya serilmesi....116
Şekil 4. 9 Yaylada İbadet....117
Şekil 4. 10 Pak'ların, yaylacılığın terkedilmesiyle artık kullanılmaması ve ulaşımın kolaylaşmasıyla birlikte yaylalarda sayfiye amaçlı konutların yapılması....119
Şekil 4. 11 Vernaküler yapıların doğal çevreyle uyumu....119
Şekil 4. 12 Yetersiz depolama alanı nedeniyle kapatılan balkon ve doğrama detayı....120
Şekil 4. 13 Doğu Karadeniz'de ahşap yığmadan betonarmeye yapı değişim süreci....121
Şekil 4. 14 Doğu Karadeniz'de 'hartama'dan 'düz dam'a çatı değişim süreci....122
Şekil 4. 15 Doğu Karadeniz kırsalında yöresel dokuyu bozan görüntüler....123
Şekil 4. 16 Bölgeye betonarmeyle giren 'düz çatı'lı yapılar....125

Şekil 4. 17 Bölgede miras sorunları ve denetimsizliğin ve özensizliğin sonuçları 126
Şekil 4. 18 Terk edilmiş bir venaküler konut ve ot deposuna dönüşmesi 127
Şekil 4. 19 Tuğla veya briketle ek mekân oluşturulması 127
Şekil 4. 20 Yıkılan ve yerine betonarme apartman dikilen bir venaküler konut ve kemer duvarı.....128
Şekil 4. 21 Ati ile mazinin kucaklaşması 129

ÇİZELGE LİSTESİ

Sayfa

Çizelge 2. 1 Doğu Karadeniz Bölgesi kentlerinin göç aldığı yerler. 110
Çizelge 2. 2 Göçmenlerin kentte kalış sürelerinin kentlere göre dağılımı 110

ÖZET

DOĞU KARADENİZ BÖLGESİNDE GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE VERNAKÜLER MİMARİ

Ömer Faruk BAYRAM

Mimarlık Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Feride ÖNAL

Bu çalışmada tarih boyunca toplumların 'üstün özellik taşımayan' bireyleri tarafından ortaya koyulmuş olan "Vernaküler Mimari"nin tarihsel gelişimi ve Anadolu coğrafyasında Doğu Karadeniz Bölgesinin vernaküler birikimi ve günümüzdeki durumu incelenmiştir.

Mimarlığın başlangıcı sayılan barınma duygusu ve insanın, doğanın olumsuz şartlarına karşı koyma hissi, insanı önce geçici korunaklar bulmaya daha sonra ise kalıcı mekânlar oluşturmaya yöneltmiştir. Dolayısıyla mimarlığın temelinde konutun yattığını söylemek yanlış olmamaktadır.

Tez kapsamında 'Vernaküler Mimari' incelenirken; bu kavramın dünyada ilk ortaya çıkışı ve etkileri irdelenmiş, insanoğlunun tarih boyunca arada mesafeler de olsa, benzer coğrafi koşullarda benzer mimari sonuçlara ulaştığı gösterilmiştir. İnsanoğlunun kalıcı konutları ilk ortaya koyduğu coğrafya olan Anadolu vernaküler yapı kültürü bu noktada önem taşımaktadır. Bu nedenle daha sonra Türkiye'deki durum üzerinde incelemeler ve örneklendirmeler yapılmıştır.

Çalışma kapsamında, Anadolu coğrafyası içinde, gerek doğal koşulları ve konumuyla ortaya çıkan ahşap varlığının, gerek tarih boyunca çok farklı kültürlerin hayat şekillerinin biçimlendirdiği yapı kültürünün son derece özgün örnekler verdiği Doğu Karadeniz Bölgesindeki Vernaküler Mimari ürünleri incelenmiştir. Ayrıca günümüzde dahi örnekler göstermektedir ki; bölge insanı çok uzun süreler boyunca doğayla

beraber yaşamayı öğrenmiş ve pratik çözümler ortaya koyarak belli bir yapı kültürüne ulaşmıştır.

Literatürden elde edilen bilgilerle, Vernaküler Mimari iki dönem altında; sanayileşme ve modernleşme öncesi döneme kadar olan vernaküler birikim 'geçmişten günümüze', ve sonraki dönemde ortaya çıkan durum 'günümüz' olarak incelenmiştir.

Bölgede yapılan kazılardan elde edilen bilgiler sayesinde geçmişi yaklaşık dört bin yıllık bir ahşap-taş birlikteliğinden oluşan yapı kültürünün sanayileşme sürecine kadar olan dönemi 'geçmişten günümüze' başlığı altında incelenmiştir. Bu dönemde ortaya çıkan yapıların malzemelerini doğal çevrenin, tipolojilerini ise bölgede yaşayan toplumların yaşam biçimlerinin oluşturduğu gözlemlenmiştir.

Sanayileşmeyle başlayan nüfus artışı, göçler ve bölgeye giren makine üretimi yapı malzemeleriyle ortaya koyulan, bölge doğal şartlarına uyumsuz olan niteliksiz yapılar ise 'günümüz' vernaküler yapıları başlığı altında ele alınmıştır. Günümüzde 'doğayla beraber yaşa' ilkesinin değişerek, 'doğaya karşı mücadele et' şekline dönüştüğü görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Vernaküler Mimari, Yöresel Malzeme, Fiziksel Çevre Etkenleri, Sosyo-ekonomik ve sosyo-psikolojik çevre etkenleri, Doğu Karadeniz Bölgesi

ABSTRACT

VERNACULAR ARCHITECTURE IN EASTERN BLACK SEA REGION FROM PAST TO PRESENT

Ömer Faruk BAYRAM

Department of Architecture

MSc. Thesis

Adviser: Assoc. Prof. Dr. Feride ÖNAL

The development of 'Vernacular Architecture', which has been produced by 'non-superior members of the communities', and vernacular repertoire and present state of Eastern Black Sea Region which is specialized region in Anatolia are studied.

Just before mentioning Vernacular Architecture; the sense of housing, which is considered as the initial point of architecture, and the emotion of counteraction to the negative condition of the nature are analyzed. That struggle the mankind displayed, firstly leaded human to find temporary shelters, then directed to set up permanent dwellings. Thus, it is reasonable to say that the house is first step to architecture.

Vernacular Architecture had been ignored by Western world for many years. Vernacular Architecture is examined in terms of emerging of the notions and the historical background of the conceptual situation. Mankind had achieved the similar solutions for similar geographical conditions, even if the distances between the communities were great in range. Anatolian geography, at that point, carries considerable importance because of being the first region where the mankind established the earliest dwellings. Therefore, the history of 'Vernacular Architecture' and its recent status in Turkey is examined.

Vernacular Architecture of Eastern Black Sea Region which brought out unique examples, and is shaped by both its wooden wealth as a result of natural and

geographic conditions and the living forms of the communities which has lived through ancient times is observed. Furthermore, we have recent examples which show that people of the region had learned to live with the nature in peace and reached certain level of building culture.

By the data obtained from literature, Vernacular Architecture is observed under two periodical time; first is from old time to industrialization age as 'from past to present', second is after industrialization as 'present'.

The information obtained from the excavations in the area shows nearly four thousand years of building culture based on the combination of wood and stone. This period is observed as 'from past to present'. The building materials of that period are defined by the natural environment and the typology of the buildings of that period is defined by the way of living of the communities that occupied the region.

Eventually, industrialization triggered migrations, population growth and arising of the fabricated materials in the region. As a result of these, degenerated, unqualified buildings which are inappropriate for natural conditions of the region have emerged. This period is studied as 'present'. 'Live in peace with the nature' the historical principle of the region has transformed to 'fight against the nature' today.

Keywords: Vernacular Architecture, Local building materials, Physical environmental factors, socio-economical factors and socio- psychological factors, Eastern Black Sea Region

BÖLÜM 1

GİRİŞ

"Mimarlıkta devrim değil, evrim"

Richard England

Tarih boyunca toplumların ortaya koyduğu yapı sanatının ürünleri; bu toplumların iletişim, etkileşim, mekân, zaman ve anlamanın örgütlü bir örüntüsüdür. Bu ürünler bir kültürün imgeleriyle, dünya görüşleriyle bağımlıdırlar. Ait olduğu topluluğun karakteristiklerini, yaşam biçimini, davranış kurallarını, çevresel tercihlerini, inanışlarını yansıtır. İnsanın kültürel ve toplumsal deneyimlerine bağlı olarak zihninde var olan imgeler ile inşa ettiği fiziksel çevrenin düzeni eşbiçimlidir. Dünyada toplumlara bağlı olarak bulunan zengin tipoloji, toplumların değişik ve zamanla değişen ve evirilen dünya görüşlerini ve yaşam biçimlerini göstermektedir.

Tarih öncesinden günümüze, bulunduğu her çağda insan, kendisini doğanın olumsuz şartlarından koruyacak ve çeşitli gereksinimlerini karşılayacak bir mekân arayışı içinde olmuştur. Bu arayış doğrultusunda, insan, her çağın malzemesi ve teknolojisi ile bulunduğu toplumun yapısını ve yaşam kültürünü yansıtan mimari ürünler ortaya koymuştur. İnsan yaşadığı çevreyi ihtiyaçları doğrultusunda düzenlemiş ve değiştirmiştir. Konutun kökeninde insanın bu uğraşı yatmaktadır.

İnsan ürünü olan konut bir gösterge dizgesidir, bir tür imzadır. Bu imza ile arkasında durduğu şey arasındaki ilişki, anlam, rekabet, karşılaştırma ve sezgilerdir. Konut insan yaşamıyla kenetlenmiş bir olgudur. İnsanlar evlerinde ekonomik, sosyal ve siyasal dizgelerin bir parçası olarak doğar, yetişir, yaşlanır ve ölürler [1].

Beslenmeyle beraber en önemli sorun olan barınma için, insan önce mağaralara sığınmaya ve kulübeler yapmaya yönelmiş, daha sonra tarım çağının başlamasıyla

sürekli yaşayabileceği bir konutun yapımını gerçekleştirmiştir. İnsanın yapı üretim süreci küçük konutlardan, saraylara, katedrallere, büyük tapınaklara ve gökdelenlere kadar uzanan geniş bir yelpazeyi kapsamaktadır. Tarih boyunca bu yelpazedeki yapıların çok küçük kısmını uzman kişiler oluşturmuşken, büyük bir kısımdaki yapılar, toplumların 'üstün özellik taşımayan' bireyleri tarafından oluşturulmuştur. Tapınak, saray, kale, katedral gibi anıtsal olmayan bu basit yapılar, uzun dönemler boyunca mimarlık ürünü sayılmamış ve görmezden gelinmiştir.

Yüzlerce yıl dikkate bile alınmayan, nihayet 18. yüzyılda Marc Antoine Laugier ile başlayan ve 19. yüzyıla gelindiğinde Eugene Emmanuel Viollet le Duc ile devam eden mimarlık teorilerini sorgulama süreci sonunda; tarih öncesi zamandan günümüze kadar her çağın kendi malzemesi ve teknolojisi ile, mimari stillere bağlı olmadan, toplumların sıradan bireyleri tarafından ortaya konan ve yapı sanatının ürünleri olan bu yapılardan 'Vernaküler Mimari' olarak gerçek anlamda ilk defa bahsedilmiştir.

Devam eden süreçte 'Vernaküler Mimari' nin kapsamıyla ilgili geniş çapta tartışmalar olmuştur. Bugün genel bir bakış açısıyla, 'Vernaküler Mimari'yle ilgili en yakın kavramlar 'Geleneksel Mimari' ve 'Kırsal Mimari' kavramları olarak karşımıza çıkmaktadır. 'Vernaküler Mimari' ve 'Geleneksel Mimari' nin kapsamlarının ne olduğu ile ilgili tartışmalar devam ederken 'Kırsal Mimari'nin sanayileşme öncesi dönemdeki mimarlık ürünlerini kapsadığı düşüncesi netlik kazanmıştır.

'Geleneksel Mimari' çoğunlukla; kent merkezlerinde olan, kuşaktan kuşağa aktarılan, geleneksel kullanıcıdan ve geleneksel malzemeden oluşan, geleneksel yapı kültürünün ürünlerini içine alırken, 'Vernaküler' daha çok 'kırsal yöreyi', 'Vernaküler Mimari' de kırsal yöredeki mimarlık ürünlerini tanımlar biçimde kullanılmaktadır [2].

Bugün anlaşılan anlamda ilk barınak ve yerleşmeler günümüzden on dört bin yıl önce Anadolu'da ortaya çıkmıştır. Araştırmacılar Anadolu'da başlayan bu ilk yerleşmelerin sonraki dönemlerdeki kentsel kurgunun ön hazırlığı olduğunu söylemektedir. Planlama ve yapı sistemi gibi konularda meydana gelen değişmelerin önemli adımları Anadolu'da atılmıştır ve bu sebeple Anadolu, yapı sanatı açısından bir laboratuar gibidir.

Anadolu coğrafyası içinde ise Doğu Karadeniz Bölgesi, konumu ve coğrafik yapısı nedeniyle tarih boyunca özelleşmiş bir bölge olmuştur. Bölgede, yapılan çalışmalardan

elde edilen bulgulara göre en eskisi Alt Paleolitik Dönem'e kadar giden toplulukların izleri ortaya çıkmıştır. Arkeolojik kazılarda elde edilen bulgular ise bölgede ilk örnekleri M.Ö. iki bin yıllarına kadar süren ahşap ve taş malzemeye dayalı bir yapı kültürünün varlığını ortaya koymaktadır.

Doğu Karadeniz Bölgesi, konumu itibariyle tarih boyunca çok çeşitli topluluklara ev sahipliği yapmış ve bölgenin zenginlikleri Anadolu'nun diğer bölgelerine ve Yunanistan'a kadar taşmıştır. Bölgede yaşayan toplulukların denizle olan ilişkisi ve bölgenin orman varlığı, tekne yapımıyla güçlü bir ilişki kurmuş ve ortaya konan mimarlık ürünleri, bu ahşap sanatına dayalı olmuştur. Tarih boyunca bölgede yaşayan topluluklar, doğanın kendilerine sundukları malzemelerle yapılarını oluşturmuşlardır. Her topluluğun ortaya çıkardığı ürün benzer malzemelerden olmasına karşın bu toplulukların kendi kültürlerini, kendi hayat şekillerini ve yaşayışlarını yansıtmaktadır.

20. yüzyılın başlarında ise sanayileşmeyle beraber bölgeye giren yeni bir yaşam şekli ve yapı malzemeleri bölgenin dört bin seneden daha fazla olan yapı kültürünü değiştirmiş ve alt üst etmiştir. Çalışmada Doğu Karadeniz Sahilindeki bu vernaküler mimari ürünleri, çalışmanın 3. ve 4. bölümünde 'Doğu Karadeniz Sahilinde Geçmişten Günümüze Vernaküler Mimari' ve 'Doğu Karadeniz Sahilinde Günümüzde Vernaküler Mimari' başlıkları altında incelenmiştir.

Doğu Karadeniz Bölgesi içinde net bir bölge ayrımını tam anlamıyla yapmak mümkün olmasa da, plan şemaları ve yapı sistemleri arasındaki farklar nedeniyle, kıyı şeridini Sinop-Samsun arası sınır olmak üzere Doğu Karadeniz ve Batı Karadeniz olmak üzere iki bölüme ayırmak olanaklıdır. Doğu Karadeniz Bölgesi olarak bahsedilen bölümde, dağlar kıyıda ve iç kesimde çok yüksektir. Ordu'nun batısından başlayarak dağların yükseltisi azalmaktadır. Bu çalışmada orman üst sınırıyla sahil bölgesi arasında kalan bölüm de Doğu Karadeniz Sahili olarak incelenmiştir. Bölgede iç sıradağların yüksek olması ve orman üst sınırından sonra yerleşme olmaması, ayrıca bu dağların güneye bakan taraflarındaki yerleşmelerin yapı sistemleri ve plan şemaları açısından İç Anadolu Bölgesine kayması da, yapılan ayrımı desteklemektedir.

1.1 Literatür Özeti

Doğu Karadeniz Bölgesi'nin iklim ve topografya özellikleri ile halkın sosyal yaşantısı yöresel evlerin oluşmasında önemli rol oynamıştır. Bu etkilerle oluşan evler yöreye özgü yapı malzemeleriyle bütünleştiğinde ortaya son derece özgün yöresel mimarlık ürünleri çıkmıştır. Bu bağlamda, çalışmada ilk olarak mimarinin temelindeki barınma ve konut, daha sonra dünyada ve Türkiye'de vernaküler mimari, ilk ortaya çıkışından başlayarak 21. yüzyılda geldiği noktaya kadar tarihsel süreklilik içerisinde incelenmiştir. Doğu Karadeniz Bölgesinde tarih boyunca konut mimarisinin yapım sistemi tipolojisi ve malzeme kullanımı sistematiği incelenmiş ve bugün mevcut olan durumla karşılaştırmalar yapılmıştır. Bölgede yaşayan topluluklarla eş zamanlı oluşmuş ve gelişmiş Vernaküler Mimari birikimi ve toplumun geçirdiği sosyo-psikolojik ve sosyo-ekonomik değişimler sonucunda ortaya çıkmış olan günümüzdeki Vernaküler Mimari'nin özellikleri, oluşum süreçleri ve etkenleri ile irdelenmiştir.

1.2 Tezin Amacı

Bu çalışmanın amacı; insanlığın var oluşundan bu güne kadar, belirli bir yörede yaşayan insanların kendi olanaklarıyla ortaya çıkardığı yapıların bulunduğu coğrafya ile ne derece uyum içinde olduğunun ve yöre imkânlarının ne kadar olumlu kullanılabildiğinin gösterilmesi ve bu konunun ilk örneklerinin çıktığı Anadolu coğrafyasında özelleşmiş bir bölge olan Doğu Karadeniz Bölgesinin tarih boyunca nasıl bir davranış sergilediğinin ve günümüzde geldiği noktanın araştırılmasıdır. Başka bir ifadeyle; tarihsel süreç içerisinde deneme ve yanılmaya dayalı olarak elde edilen, bölgede yaşayan farklı kültürlerin fiziksel ve sosyal hayatlarının, kültürel birikimlerin sonucu olan yapı kültürlerinin, sanayileşmeyle başlayan yoğun kentleşme süreci sonrasında, değişen sosyal hayat ve malzeme olanaklarına bağlı olarak birdenbire ortaya çıkmış olan günümüzün Vernaküler Mimari ürünlerinin incelenmesidir. Çalışmada, tarih boyunca var olan bir yapı dili birliğine son derece ters olan bu ürünlerin ortaya çıkışında ne gibi sebeplerin etkili olduğunun araştırılması hedeflenmiştir.

1.3 Hipotez

Çalışmanın amacı doğrultusunda Doğu Karadeniz Sahilinde geçmişten günümüze dek sürmekte olan yapı kültürünün ve 'Vernaküler Mimari' birikiminin bugün geldiği aşamada değerlendirilmesi ve bölge ve ülke insanının 'Vernaküler Mimari' hakkında bilinçlendirilmesinin gerekli olduğudur. Bölgede, bugün değişen yapı kültürünün arkasındaki nedenlerin belirlenmesi amacıyla bölgeyle ilgili literatür çalışması yapılmış ve bu bilgilerin doğrulanması amacıyla alan araştırması yürütülmüştür. Bölgede çok uzun sürelerden beri var olan yapı kültürünün korunması ve geliştirilmesi, gelecek nesillere aktarılması, bölge ve ülke insanın her şeyden önce bilinçlendirilmesiyle başlayacaktır. Daha sonra, ekonomik gelişmişlik açısından Türkiye'de 5.sırada yer alan bölge, kalkındırılmalı ve bölge insanına iş alanları oluşturulmalıdır. Bölge insanının, bölgede mevcut olan doğal kaynaklara ulaşımı sağlanmalı ve geleneksel malzemelerin tekrar yapı bünyesine girmesine olanak sağlanmalıdır.

BÖLÜM 2

VERNAKÜLER MİMARİ

Dünya uzaydaki varlığını, yaklaşık üç milyar yıldan beri sürdürmektedir. Bu gezegenin en gelişmiş yaratığı olan insan, doğanın zor koşullarına karşı hayatta kalabileceği barınma mekânları üretme çabasında bulunmuştur. Barınma gereksinimi, başlangıçta, beslenme ile birlikte insanoğlunun en önemli sorunu olmuştur [3].

Var olmamızla birlikte başlayan bu ihtiyaçlar en başında tabiat ananın sunduğu bir nevi hazır ürünlerle (mağara, kovuk, in) ve bazı geçici çözümlerle karşılanmıştır. Avcılık ve toplayıcıkla geçinen bu insanlar Neolitik dönemde devrim olarak nitelenebilecek bir gelişmeyle yaşam tarzlarını değiştirmişler, toprağa bağlanarak tarıma, dolayısıyla üretime dayalı yeni bir çevre kurmaya başlamışlardır. Üç milyon yıl önce iki ayak üzerinde dolaşmaya başlayan, aşağı yukarı bu günkü fiziksel yeteneklerine kavuşan insanoğlunun "uygar" olarak nitelendirilmesi ancak bu dönemden sonradır [4].

Şekil 2.1 a- İlk barınak; Adem'in cennetten kovulmasıyla yağmurdan korunmak için ellerinden başka hiçbir şey olmadığı için başını içgüdüsel olarak elleriyle koruması ve daha sonra ağaç dallarını keserek, parçalara ayırarak ve bunları toprağa çakarak barınak yapması b- E.E. Violet le Duc'un çizimiyle 'ilk kulübe' [5]

İnsanoğlu, tarih öncesi zamandan günümüze her dönemin kendi malzemesi, teknolojisi ve strüktürü ile türlü gereksinmelere cevap veren yapılar üretmiştir. Özkan, Turan ve Üstünkök'e göre [5] te yapı üretim faaliyetlerinin başlangıcı cennetten kovulan Hz.Adem'in, yağmurdan korunmak için başını elleriyle koruması ve sonra barınağını yapmaya başlamasıdır. Rudofsky'e göre [6] te ise banliyölü bir adamın çim biçme makinesinin yanında uykuya dalarken Pazar günü gazetesini yüzüne kapatması mimarlığın başlangıcıdır. Pevsner ise, katedrali mimari, bir sundurmanın altındaki bisikletleri yapı: mimariyi sadece estetik çekiciliği olacak biçimde tasarlanmış yapılar olarak [7], bir anlamda sınırlamalar getirerek tanımlamaktadır.

"Çağ atlayarak" yerleşik hayata geçen insanoğlu ilk konut üretim faaliyetlerine de başlamıştır. Doğal olarak ilk eserler tapınak, saray, kale gibi anıtsal mimari ürünler değil basit konut yapıları ve depolar olmuştur. İnsanoğlu yaşadığı doğal çevreyi ihtiyaçları doğrultusunda düzenlemiştir ve değiştirmiştir. Konutun kökeninde de bu uğraşı vardır. Vitrivius'e göre [8] de konutların kökenini insanoğlunun doğayı ve hayvanları taklit etmesinde görür. Dolayısıyla mimarinin kökeninin konut mimarisinde yattığını söylemek yanlış olmaz [9].

Bu süreç içinde, büyük zaman bölümlerini kaplayan mimari stillerin yanı sıra, bunlara bağlı olmadan, toplumların üstün özellik taşımayan bireyleri tarafından gerçekleştirilen ve yine yapı sanatının ürünleri olan yapıtlar süregelmektedir. Bu tür yapıtların büyük bir bölümü, çok yakın geçmişi olan bir deyimle "Vernaküler Mimari" adı ile tanımlanmaktadır [3].

Akademik olarak tanımlanabilecek bir eğitim sisteminden ya da yazılı kaynaklardan beslenmeyen bu olgunun oluşumunda en önemli unsur olarak karşımıza çıkan tecrübe ve bilgi birikimi babadan oğla usta-çırak ilişkisi içerisinde kuşaktan kuşağa aktarılmakta, bu da mimariye anonim bir çehre kazandırmaktadır. Estetik ve lüksten çok işlevsel kaygıların ve rasyonel çözümlerin ağır bastığı bu mimari; ev, ambar, samanlık, köyodası, çeşme, kuyu, değirmen, ibadethane gibi anıtsallıktan uzak; yapılışları itibarıyla içerisinde yer aldığı iklim, coğrafya ve doğa ile uyumlu eserleri kapsamaktadır. Herhangi bir mimari eserin bu mimarlık kategorisi içerisinde yer almasını sağlayan ölçüt onun adı, tipi, büyüklüğü ya da fiziki olarak bulunduğu yer değildir. Ölçüt, o yapıtın

üretilmesi sürecine hâkim olan felsefi düşünce ile yaratıcılarının dünyaya bakış açısıdır. Bundan dolayı bu mimarlık ürünleri merkezi idarenin ya da toplumun ortak eğilimlerinden kopuk elitist sınıfların otorite, güç, zenginlik ve ihtişamlarını simgeleyen; bir parça da olsa "ölümsüzlük iksirinden" pay almayı uman mimari yapıtlardan kesin olarak ayrılır. Endüstriye dayalı yapay malzemelerden ziyade yakın çevrede kolaylıkla ulaşılabilen doğal malzemelerin kullanılmasından dolayı (ormanlık alanlarda ahşap, volkanik bölgelerde taş, bozkırda çamur) ortaya çıkan ürünler de içerisinde yer aldıkları doğaya ve iklime uyumludur[10].

Konutu sadece fiziki ihtiyaçların karşılandığı maddi öğeler olarak değerlendirmek yerine bunları aynı zamanda insanın sosyal, kültürel ve duygusal ihtiyaçlarını karşılayan, insan olma hissini kazandıran mekânlar olarak düşünmek gerekmektedir [1].

Vernaküler mimari olgusu içerisinde konutun kendisine has bir yeri bulunmaktadır. Bu tür bir mimarinin meydana gelmesi olayında süreç şöyledir; bunu bir örnekle açıklayacak olursak, ev yaptırmak isteyen kimse bu işten az çok anlamaktadır; ama yine de kalfayı veya ustayı çağırır, onun daha detaylı bilgisine ihtiyacı vardır. Usta bazı kuralları bilir. Yapılacak binanın esaslarını birlikte kararlaştırırlar, evin sahibi de genellikle çalışmaya katılır. Binaların estetik kalitesi her yapı için belirlenmemiştir. Estetik, geleneklerden gelir ve yapının teknolojisi ile birlikte nesilden nesile aktarılır. Bu süreç devamınca, ortaya çıkan yapılar genellikle birbirine benzerler. İşte bu benzeyiş ve ölçü yakınlığı binalar arasında bütünlüğü ve uyumu meydana getirir. Bu sıralananların hepsi o toplumun sosyal ve kültürel belgeleri olarak nesiller boyu sürer gider. Neticede gelişir. İşte yöresel mimari değerleri bu şekilde ortaya çıkar[3].

2.1 Vernaküler Mimariyle İlgili Kavramlar

Yeri/yöreyi öne çıkaran İngilizce çalışmalar, genellikle, '*Vernacular Architecture*' başlığı ile yayımlanmaktadır. Yapı ve yerleşme eylemleri ile ilgili olarak ilk kez 1861 yılında kullanıldığı bilinen '*vernacular*' sözcüğü; yerli, ya da, bir yere/yöreye özgü anlamına gelen Latince '*vernaculus*' sözcüğünden türemiştir. Mimarlık ve mimarlık ürünleri bağlamında *Vernacular Architecture*': bir yörenin kendine özgü mimari biçimlenme dili anlamına gelmektedir [11].

Latince'de "Verna" esir anlamına gelmektedir. "Vernaküler" sözcüğünün karşılığı ise "Belirli bir ülke kökenli olan" şeklinde gösterilmiş ve "indigene" ile eşdeğer anlamında tutulmuştur. Bugün bütün uluslarca değeri anlaşılmış olan yöresel mimari, Fransızca ve İngilizce tanımı ile "Vernacularie-Vernacular Mimari", toplumun sahibi bulunduğu kültürün, doğrudan doğruya ve bilinçsizce belirli ihtiyaçlar çerçevesinde maddeye dönüşmesidir. Başka bir deyişle, o toplumun, mimara, dekoratöre veya başka uzmana ihtiyacı olmadan kendisi için ideal mekânı ve çevreyi meydana getirmesidir [3].

Aysan'a göre [12] de "bölgesel ve yerel biçimlerin, özellikle de konuta ilişkin olarak, bilinme/tanınması *'vernacular'* deyiminin söz konusu mimarilerin belirlenmesi için kullanılmasına neden olmaktadır."

Germen'e göre [13] te ; "vernacular" terimi son yıllarda İngilizce yayınlarda temel terim yerine geçmiştir. Vernaküler'in çeşitli anlamları ve kökenleri şöyledir :

1. Günlük kullanışta "halk mimarisi"ne yakın bir anlam verebilmektedir.

2. İngilizcede bölge anlamı, belirli (specific) yapı tarzı veya kültür anlamları çıkmakta ve terim bu dilde dört-beş yüceltici veya alçaltıcı çağrışım yapmaktadır.

3 . İngilizce kadar Fransızcada (belki daha da fazla) bölge kavramı daha yerelleşerek endemik anlamı kazanmaktadır

4. Sözlüklerde açıklanmamakla beraber bölge/ endemik anlamları milli/merkezi standartlaşmalara uymayan taşra kavramı verebilmekte ve buradan da "halk" kavramına bağlanabilmektedir.

5 . Verna ise çalıştığı evde doğmuş köle anlamındadır, ve Latinceye Etrüsk dilinden gelmiş olması olasıdır.

Rapoport'a göre [14] te ise, Vernaküler Mimarinin özelliklerini; "kurumsal ve estetik iddiası olmayan, çevreye ve bölgeye uyumlu, kişilere ve kişilerin yaşama mekânlarına ve dolayısıyla yapay veya doğal bütün çevreye saygı gösteren ve belli düzende değişikliklere olanak tanıyan" şeklinde sıralamıştır.

Vernaküler tanımından belirli bir 'yöreye özgünlük' anlamını çıkarıyorsak, bu kapsama kasaba, hatta kent evleri de girebilir.Oysa 'Vernaküler' daha çok 'kırsal yöreyi' tanımlar biçimde kullanılmaktadır [2].

Günümüzde Vernaküler Mimari ile ilgili aynı değeri taşıyan terimler; Halk Mimarisi, İndigene Mimari, Egzotik (Exotic) Mimari, Kırsal Mimari, Anonim Mimarlık, İlkel Mimari, Mimarsız Mimarlık olarak karşımıza çıkmaktadır.

Halk Mimarisi; Folkloristler (halk bilimciler) tarafından kullanılan 'Folk'; Fransızca'da *'Architecture Populaire'*; İngilizce'de *'Pop Architecture'* gibi başlıklar halka ait olan, toplumun ortak ürünü olan mimariyi işaret etmektedir [11]. Halk mimarisi, yaratıcısı olan halkın ihtiyaçlarına göre şekillenip biçimlenen, toplumun yaşam tarzını, ilişkilerini, üretim ve tüketim biçimlerini, inanış ve geleneklerini en yalın biçimde ortaya koyan kültürel bir olgudur. Sanayi Öncesi Dönemin (Tarım Çağı) kendisine has şartları içerisinde yaratılan ve 19. yüzyılda meydana gelen Endüstri Devrimiyle birlikte yok olmaya başlayan halk mimarisi; yaratıldığı çağın ve çevrenin sunduğu teknik, malzeme ve bilgi birikimi ile halkın ihtiyaçlarına göre şekillenip biçimlenen; yaratıcısı olan toplumun yaşam tarzını, toplumsal ilişkilerini, üretim ve tüketim biçimlerini, inanış ve geleneklerini en yalın biçimde ortaya koyan kültürel bir olgudur [10].

Halkın kendi olanakları, koşulları içinde gereksinimlerine doğrudan karşılık arayarak, katılımlı bir yolla gerçekleştirdiği yapılar, halk mimarisi ürünleridir. Bu somut ürünler halk kültürünü doğrudan yansıtmaktadırlar. Halk mimarisi, halkbilimi ve mimarlığın ortak alanlarıdır. Tarihi çevrenin bir parçası olan halk mimarisi ürünleri, halkbilimi konuları gibi anonimdir, zaman içinde oluşurlar, yasamı yansıtırlar ve devingendirler [15].

İndigene Mimari; Yöre ve yer bağlamında kullanılan bir terimdir. "Indigenous Architecture" olarak kullanılmaktadır. Sezgin'e göre [3] te ; "İndigene Mimari" gibi kavramlar konuyu kısaltmakta ve daraltmaktadır.

Egzotik (Exotic) Mimari; Yerli ve Vernaküler Mimari deyimlerinin tam karşıtı olarak gözüken *'Exotic Architecture'* ile yer ve yöre üzerinde durulmak istenmektedir. *'Exotic'*: başka iklime ait ya da yabancı ülkeden gelen anlamına gelmektedir. Deyimin mimari bağlamdaki kullanımı ise, Batı'lı araştırmacı gözü ile, Batı'dan bakıldığında doğu ve güney, yani Asya ve Afrika, hatta Güney Amerika ve konumlardaki geleneksel mimarilerin yöresellikleri kastedilmektedir [11].

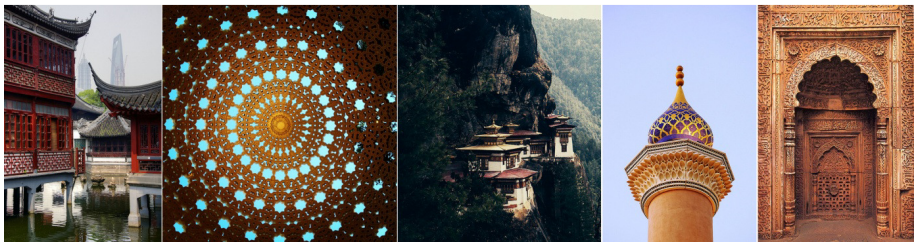

Şekil 2.2 Egzotik Mimari örnekleri [16]

Kırsal Mimari; Kırsal terimi, genel anlamı ile kentler dışındaki bütün varlıkları belirlemektedir. Demek ki bu terim tek başına yeterli değildir. Spontane kavramı yapı sanatı ile ters düşmektedir [3].

Anonim Mimarlık; "Anonim" kelime olarak İngilizce "anonymous", "ismi meçhûl, isimsiz" ve "anonymously","imza koymayarak, imzasız olarak" anlamlarına gelmektedir. "Anonim Mimari" deyimi ise, yukarıdaki kelime dikkate alınarak "imzasız yapılar" düzeni meydana getirmiş olmak şeklinde tariflenebilir. Tanımlar dizisi olarak: "Anonim Mimarlık, ihtiyaç ve imkân dengesini en basit şekilde halletmiş, hal'den doğma yapı karakteri bütünlüğüdür." : "Anonim Mimarlık, biri diğerinin oluşumunu bilinçli ya da duygusal olarak etkilemiş yapı karakteri birliğidir." : "Anonim Mimarlık, gelenek, kültür, sosyo-ekonomik düzen, çevre ve çevre malzemesi, yapı tecrübesi ve entüisyonun bir arada oluşturduğu yapılar karakter birliğidir." Ve sonunda bir genelleme yaparak diyebiliriz ki: "Anonim Mimarlık, çok katkılı, mimarı belli olmayan, kullanımı olan-olmayan, hoşa giden-gitmeyen, ihtiyaca cevap veren-vermeyen her türlü mimari elemanı kendisinde toplayan, biri diğerinin etkileyicisi ve köklendiricisi olan yapılar karakter birliğidir" denilebilir[17].

İlkel Mimari; Antropologlar tarafından 'ilkel toplumlar' şeklinde nitelendirilen toplumların ortaya koyduğu mimarilerdir [14]. *'Primitive Architectue'*ın çeviri karşılığı olan ve Türkçe'deki kullanımı ile pek de sevimli olmayan 'İlkel Mimarlık' deyimi, üretilen mimarinin ilkel olduğu şeklinde anlaşılmamalıdır[1]. İlkel toplumların ürettikleri mimarilerin temel özellikleri; çok az sayıda yapı tipinin, hatta sadece konutun varoluşu; ufak tefek biçimsel kişiselleştirmeler dışında yapılar arasında nerede ise hiç farklılaşma

[1] 'Primitive'e alternatif olarak kullanılan diğer sözcük 'preliterate'-yazılı kültür birikimi olmayan anlamına gelmektedir.

olmamasıdır [11]. Fujimoto'ya göre [18] de, insanların da mağara veya ağaçlardaki konforlu yerleri yaşam alanı olarak belirleyen hayvanlar gibi dürtülere sahip olacakları mekan ilişkilerinin oluşturduğu mimarlığı "İlkel Mimarlık" olarak tanımlanmaktadır.

Fitch'e göre [19] da; ilkel insan içinde bulunduğu barınakta kesin ve mutlak bir sınırlamayla karşı karşıyadır; çevrenin kendisine sunduğu yapı malzemelerini kullanmak zorundadır. Çevre hiçbir zaman güler yüzlü değildir ve yapı malzemeleri ciddi oranda yetersizdir veya çeşit çok azdır. Eskimolar sadece kar veya buza sahiptir; Sudanlıların çamur ve kamışı, Sibiryalı çobanların, hayvan derisi ve keçeleşmiş hayvan kılları vardır. Melanezyalılar ise palmiye yaprakları ve bambuya sahiptir. Yine de ilkel mimari, modern teknolojinin ışığıyla karşılaştırıldığı zaman bile çok yüksek performans seviyeleri göstermektedir. Mevcut yerel yapı malzemelerinin performanslarıyla ve bölgesel iklim verileriyle ilgili kesin ve detaylı bilgiler sunmaktadır.

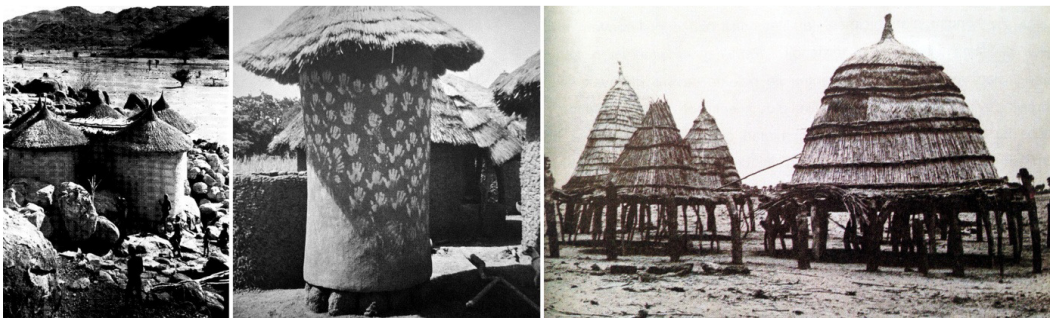

Şekil 2.3 a- Kordofan, Sudan'da kulübeler. Bu yerleşim, Ekvatorun 11 derece kuzeyinde bir ovaya kurulmuştur. İklim, yoğun güneş ısısını absorbe edecek masif yapılar gerektirmektedir. Kulübeler, yağmur yağdığında şiddetli akıntıdan korunacak şekilde, kaya zemin üzerine kerpiçten inşa edilmiştir [6]. b- Minyatür silolar, Yenegandougou, Fildişi Sahili [6] c- Nijer'de İlkel Mimari örnekleri [11]

Mimarsız Mimarlık; Bernard Rudofsky, 1964 yılında, ABD'de çok ses getiren *'Architecture without Architects'* isimli bir kitap yayınlamış ve aynı isimli bir sergi açmıştır. Kitap aslında serginin bir tanıtımı niteliğindedir ve bu çalışmada ilkel ve geleneksel mimarlık ayrımları yapılmadan mimarsız mimarlık ürünleri beraber değerlendirilmektedir. Çalışmada ana tema olarak; tasarlanması ve uygulanması, mimar ve mühendis gibi uzmanlar tarafından oluşturulmuş yapılar yerine, toplumların ortak ürünü olan yapılar incelenmiştir. Rudofsky, ek olarak, çalışmasında mimarlık tarihi araştırmalarının, insanlık tarihinin çok küçük bir bölümüne odaklandığına ve bu

dönemde sadece seçkinlere özgü yapı ürünlerinin ele alındığına, sıradan insanların ürettikleri yapıların çok uzun dönemler boyu önemsenmediğine değinmiştir [6].

Sonuç olarak, bütün bu terimler tek başlarına belirgin bir şekilde açıklama yapamasalar da, sözü edilen yapılar için dünya da en yaygın olarak kullanılan terim "Vernaküler Mimari" dir. Bu durumda tanımlamanın en uygun şekilde yapılabilmesi için "Vernaküler" diyebileceğimiz bir binanın hangi süreç ile tasarlanıp inşa edildiğini ve hangi sosyal kategoriye ait insanların yapıma katıldıklarının bilinmesinde yarar vardır.

Sezgin'e göre [3] te; Endüstri çağı öncesinden günümüze kadar, yapılar, genellikle üç şekilde gerçekleşmektedirler;

1- İşlevlerin daha uzmanlaşmadığı bir toplumda, kişi veya aile, çoğu zaman konut olan bir binanın yapımını gerçekleştirmek için sınırlı teknik bilgilere sahiptir. Ortaya çıkan bu konut, her türlü organizasyondan yoksun basit bir tekniğin ürünüdür. Bu olay çağlar öncesinde var olduğu gibi günümüzde de varlığını sürdürmektedir.

2- Eğer bir başka toplumda yapı sanatını yürüten uzman kişiler bulunuyorsa ve yapı sahibi de geniş bir ölçüde yapıma katılıyorsa, ortaya çıkan ürünün, yani binanın, bir önceki örnekten farkı vardır. Nesilden nesile ulaşan bu süreç günümüzde de sürmektedir.

3-Nihayet XX. yüzyılın son yıllarında, gelişmiş ortamlardaki mimarın emrinde her türlü malzeme, gereç ve bilgisayar vardır. Kendisi belli bir programa, fonksiyon şemasına ve forum kavramına bağlı olarak, olağanüstü yapıların yanı sıra basit uygulamaları da her türlü yörede gerçekleştirebilir.

Yukarıda açıklanan her üç süreç ile günümüzde binalar gerçekleştirilmektedir. "Vernaküler Mimari" nin bu üç durumda da oluşma olanağı şimdiden kesin olarak kabul edilebilir. Sayılan üç durumdan sonuncusunda, çağımızın her türlü olanaklarının bulunduğu koşullarda "Vernaküler Mimari" nin ne şekilde oluşacağı konusu tartışılabilir [3].

2.2 Dünyada Vernaküler Mimari

Günümüzde insanların çevresindeki düzenlenmiş alanlar ve binaların tümü mimarlar tarafından gerçekleştirilmemiştir. Toplam sayı içinde mimarların hakkı %8'i geçmez. Geri kalanlar o çevrede doğmuş ve yaşamını yine o çevrede sürdüren yapı sanatının sonuçlarıdır [3].

2.2.1 Dünyada Vernaküler Mimarinin Tarihi

Mimarlık tarihi, Batı dünyasında daha önce belirli birkaçının dışında başka kültürlerle hiç ilgilenmemiştir. Dünyanın-Avrupa ve Mısır ve Anadolu'nun da küçük bir bölümü ile-az bir bölümünün de geç dönemleriyle ilgilenen mimarlık tarihi, erken dönemleri dikkate almamıştır. Erken dönemlerin dikkate alınmamasının, özrü olmamasıyla birlikte, bu bölgelerde anıtsal mimari ürünlerin olmaması ile açıklanabilir bir durum olması, mimarlık tarihçilerinin dar görüşlülüklerinin getirdiği ayırımcı yaklaşımlarından dolayıdır. Bunun ötesinde, bildiğimiz kadarıyla, mimarlık tarihi yapıdan çok sosyal tabakaya odaklanmalıdır. Ama azınlıkta ve sıradan insanların yaşamları ve evleriyle ilgili tek bir kelime etmeden, kim hangi mimara ne yaptırmıştır, kim güç ve zenginlikle anılmıştır, doğru veya yanlış hangi tanrılara hangi anıtlar yapılmıştır, 'hangi prens ve prenses neleri inşa ettirmiştir' gibi sorulara odaklanmıştır [6].

Vernaküler yapı sanatın ortaya çıkardığı mimari, halkın değer yargılarını, dünya görüşlerini, gelenek-görenek ve inanç sistemlerini, aile ve akrabalık bağlarını, komşuluk ilişkilerini anlatmada kaynaklık etmektedir. Bu açıdan bakıldığında her ne kadar mimarlık alanının özel bir dalı olarak ele alınsa da halkbilimi alanıyla da tam bir uyum içindedir. Halkbiliminin konuları gibi halk kültürünü doğrudan yansıtır, anonimdir, kolektif bir olayın sonucudur, zaman içinde oluşur, katkılara, alıp vermeye, çeşitlemeye açıktır, yaşamı yansıtır ve devindendir [20].

Yapılaşmış çevrenin büyük bölümünü oluşturan "Vernaküler Mimari", çok farklı disiplinlerin ilgi alanına girmektedir. Mimar kökenli mimarlık araştırmacılarının yanı sıra, toplum bilimciler, sosyal antropologlar, coğrafyacılar, folkloristler ve vernakülaristler bu konu ile ilgilenmekte ve araştırmalar yürütmektedir. Ancak bu konu

uzun bir süre sanat tarihçileri ve mimarlık tarihçilerinin gündemi dışında kalmış, daha sonra bu listeye onlarda eklenmişlerdir [11].

15. yüzyılda, Marcus Vitruvius Pollio'nun mühendislikle ve estetikle ilgili geniş bilgiler sunan "de Architectura" sı kendi zamanından bile daha fazla uygulama alanı bulmuştur ve Roma ve Antik Yunan'ın dirilişine dayalı çeşitli teoriler ve konseptler oluşturan Vitruviusçu yaklaşıma sıkı sıkıya bağlı bir Rönesans Klasizmi ortaya çıkmıştır. Yine de 'Vernakülarizm' in ilk adımları Vitruviusçu geleneğin ilk zamanlarında görülmeye başlanmıştır. 1465 yılında Antonio Filarete di Averlino, "Trattato (Treatise on Architecture)" isimli kitabında; sembolik değerleri olan ve anıtsal konseptle inşa edilmiş yapıları restore etmek yerine, mimarinin ve şehir planlamanın temel kurallarını içeren ve ortaya çıkmasında ortak bir dini arka plan olan, hayatta kalmak için en makul şekliyle sığınağın mimarinin başlangıcı olduğunu ifade etmiştir. Filarete'nin düşünceleri 18. yüzyıla kadar unutulmaya yüz tutmuştur. 18. yüzyılda Marc Antoine Laugier mimarlık teorilerini sorgulamaya başlamıştır ve mimariyi bütün anıtsal özelliklerinden ve dogmalardan, inanışlardan ve ekollerden doğan süslemelerinden 'arındırmaya' çalışmıştır. "Essai sur l'Architecture" isimli kitabında buna *'ilkelin güzelliği (beaute primitif)* ' demiştir [5].

19. yüzyıla gelindiğinde, mimarlık teorileri bağlamında vernaküler mimariden bahseden Eugene Emmanuel Viollet le Duc, "Habitations of Man in All Ages" isimli kitabında 'Vernaküler Mimari' den gerçek anlamda belki de ilk defa bahseden mimarlık kuramcısıdır. Yine de le Duc'ün vernaküler mimari ile ilgili düşünceleri kendi dönemindeki diğer kuramcılar tarafından ya görmezden gelinmiştir ya da çok ağır eleştiriler almıştır. Örneğini Ruskin; 'mimarlık' ve 'yapı' yı kesin çizgilerle ayırmıştır. O 'mimari' yi; konfor, işlev, iklim gibi faktörlerle ortaya çıkmış gelenekleri göz ardı ederek, sembolik değerlerle ve anıtsal amaçlarla birleştirmiştir. James Fergusson'da mimari için 'süs ve süslü yapı sanatından ne az ne de daha fazla bir şeydir' demiştir [5].

Usta- çırak ilişkisiyle yetişmiş yapı ustaları elinde yerel gelenek ve göreneklere göre üretilen vernaküler yapı kültürünün ‘tarihi anıt’ olarak kabul edilmesi, klasik düşüncenin sarsıntıya uğradığı 19. Yüzyılda bile henüz kabul edilemez bir yaklaşımdır. Ne de olsa, mimarların sadece ustalar tarafından meydana getirilen görece basit bir

yapıyı mimari olarak kabul etmesi, vernaküler üretimin halen aktif olması sebebiyle mümkün değildir [21].

Vernaküler mimarinin en yüksek unsuru olan ev, 19. yüzyılın ikinci yarısında Gotik diriltmecilikle birlikte dikkatleri üstüne çekmeye başlamıştır. 19. yüzyılın sonlarına doğru yavaş yavaş vernaküler yapılar hem mimariden sayılmaya başlanmış, hem de bir milletin öz yaratıcılığını temsil eden bozulmamış yapıtlar olarak görülmeye başlanarak idealleştirilmiştir. Öyle ki, 1861 yılında, İngiliz mimarlık düşünürü J.L.Petit, nitelikli bir tasarımın ancak basit bir vernaküler yapılara uygun bezemenin eklenmesi ile sağlanabileceğini iddia etmiştir[1] [21].

19. yüzyılın sonunda "uluslararası" Klâsik idealinin yerini alan "ulusal" ortaçağ kültürünün idealleştirilmesi, mimarlığı ulusal-folklorik unsurları daha saf halde barındırdığına inanılan vernaküler mimarlığa yöneltmiştir. Vernaküler mimariye yönelik ciddi araştırılmalar daha çok 20. yüzyılda yapılmıştır. Her ne kadar bu çalışmalar 19. yüzyılda olduğu gibi Avrupa'nın mimari eğilimlerini belirleyici bir etkiye kavuşamamışsa da, domestik kültürün başlıca unsuru olan evi, büyük bir hevesle aranan yeni mimarinin merkezine yerleştirmeye hizmet ettiği söylenebilir [21].

20. yüzyılın başında neredeyse anıtsal mimariyi bile geri plânda bırakacak kadar etkili olabilmiş geleneksel ev kavramı, uluslararası modern bir mimarinin oluşumunu bir hayli hızlandırmıştır. Modern Hareket'in öncüleri herhangi bir üslûba ya da tipe gönderme yapmaktan özellikle kaçındıkları için, kendilerinden hemen önceki neslin üzerinde çok durduğu geleneksel-vernaküler mimariye olan ilgileri ancak söylemlerinden ve yapılarından çıkarılabilir. Modern Hareket'in örtük gelenekselinin, aslında ilkel (primitive) dedikleri ama pratikliği ve estetiği bakımından oldukça modern buldukları yerli ve yabancı yaşama birimleri oluşturduğu söylenebilir. Modernistlerin bir önemli farkı, onların özellikle tarihselci dünya görüşünün bozucu etkisine maruz kalmamış,

[1] Tanju'ya göre; "yüzyılın en kapsamlı kavramsal adımı olan Petit'in görüşlerinin devrimci noktası ise, sıradan vernaküler mimarlığı yaşayan mimarlığın temeli olarak kabul etmesi" olup, bu düşünceyle mimarlığın kilise ve tapınak benzeri anıtsal yapılarla ilgili bir bilgi alanı olduğu düşüncesinin sona erme sürecinin, bu tarihten itibaren hızlanmasıdır. Daha detaylı bilgi için bkn. Tanju, B., (1999). 1908-1946 Türkiye Mimarlığının Kavramsal Çerçevesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İTÜ, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

dolayısıyla da yozlaşmamış mimarileri halen yaşattıklarını düşündükleri Batı dışı kültürlerde, yeni mimarinin kendi farklılığını yaratacak mekânsal düzenlemelerine ve çağdaş biçimsel estetiğine temel teşkil edecek unsurlar görmeleri olmuştur [21].

Modern mimari de bu etkileri, Le Corbusier'in çalışmalarında görülmektedir. Corbusier'in eskiz defteri materyallerin basitliğinin metotların basitliği ile birlikte kullanıldığı yerel mimari örneklerle doludur [22].

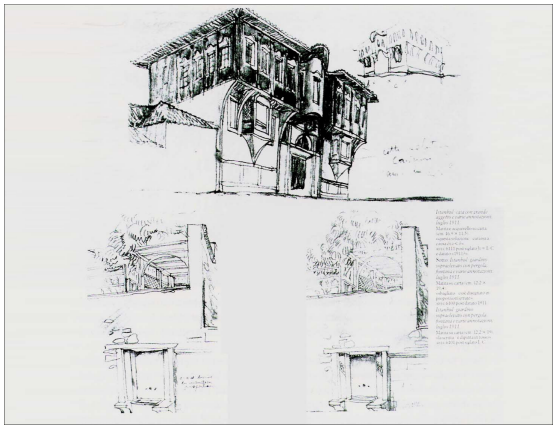

Şekil 2.4 Le Corbusier'in eskiz defterinden İstanbul eskizleri [22]

20. yüzyılın insanı, kendine konfor ve rahatlık sağlayan teknik ile iç içe yaşam tarzından bir türlü kurtulamamaktadır. Sükûnet ve endişesiz bir yaşam ancak bu ortamın dışında bulunabilmektedir. İşte bu aşırı gelişmeye ve tekniğe karşı olan tepkiler ve insani değerlere dönüş isteği mimarlık alanında da kendini gösterdi ve güncel bir olay olmuştur. Tamamen "indigene-indigenous" kavramlar ile ilgilenmek şeklinde belirlenen bu olaya bizler bugün "Vernaküler Mimari" demekteyiz [3].

2.2.2 Dünyadan Vernaküler Mimari Örnekleri

İnsanların ve toplumların değişen, gelişen ve çeşitlenen ihtiyaçlara bağlı olarak sosyokültürel hayatlarındaki evrim, yasadıkları fiziki çevreye de yansımaktadır. İçinde barındırdığı insanın kültür yapısına göre evin inşasında kullanılan elemanların yapısı, malzemesi, döşemesi şekillenmektedir. Evin inşasında kullanılan malzeme, bölge ve iklime göre de değişmekle beraber, mekân organizasyonu, evi kullananların görenekleriyle yakından ilgilidir. Mekân, kendi biçimsel özelliklerinden çok, toplumun

fertleri tarafından paylaşılan birtakım değerlere göre algılanmakta; anlam verilmekte ve kullanılmaktadır [15].

Bir topluma ait mimari çevre ve çevredeki yasam biçimi o toplumdaki bir bütünün yani kültürün parçalarıdır. Bu nedenle birbirleriyle karşılıklı ilişki ve etkileşim içindedirler[15].

Vernaküler mimariyi ortaya çıkaran isimsiz ustalar ve kullanıcılar, yaşadıkları çevreyi kendileri şekillendirdikleri için, ondan asla bıkmamaktadır. Bu insanlar, estetik kaygılardan önce yaşanabilecek, yaşamaya izin verecek, çevrede yaşayanlarla barış içinde olunabilecek bir çevre kaygısı içinde olmuşlardır. Vernaküler yapılar, basit ve anlaşılması kolay, doğayla bütünleşmiş yapılardır. Yapıların estetikleri bu sayede kendiliğinden oluşmaktadır. Yapı formlarının ve yapı kültürünün oluşmasında ise; toplumun yaşantısı, sosyo-ekonomik yapısı, malzeme, doğal çevre ve/veya toplumun yaşadığı ortak bir olayın etkileri bulunmaktadır.

Rapoport'a göre [14] te; evin biçimsel ve mekânsal oluşumunda belirleyicilerin toplumsal ve kültürel etmenler olduğunu buna karşılık iklim, malzeme, yapım yöntemleri ve teknoloji gibi fiziksel etmenlerin ise sadece değiştirici rol oynadığını ileri sürmektedir.

Yöre doğal malzemeleri mimari biçimlenmelerin kesin belirleyicisi olmamakla birlikte etkileyici olmaktadırlar. Bu etkilenmeler birçok farklılıklar sergilemektedir. Şöyle ki: aynı doğal yörede yerleşen farklı kültürler söz konusu yörenin farklı doğal malzeme olanaklarına yönelebilmekte, ya da, yöredeki doğal malzemelerden farklı biçimlerde yararlanarak farklı yapı biçimlerine ulaşabilmektedirler. Aynı doğal yörede farklı özelliklerde geleneksel mimariler oluşabilmesi aynı yöreye farklı özellikli mimarilerin uyumlu olabileceği anlamına gelmektedir. Aynı doğal/coğrafi yöreyi paylaşan farklı kültür birikimlerine sahip geleneksel toplumlar doğal çevre ile farklı biçimlerde etkileşerek, doğa ile uyumlu fakat birbirinden farklı özelliklerde mimariler geliştirirler. Bunun anlamı farklı kültürlerin birbirlerinden farklı yapı ve mekân geleneklerine ulaştıklarıdır. Bu noktada güzel bir örnek; Malezya'da aynı doğal yöreyi paylaşan Müslüman Maley'ler ile Budist Çinli'ler biri diğerinden farklı yerleşme biçimleri ve

konut tipleri geliştirmişlerdir. Aynı doğal yöreyi paylaşan farklı kültürler farklı mekân ve yapı özelliklerinde mimariler üretmişlerdir [11].

Aynı şekilde, farklı coğrafyalarda ve farklı kültürlerde benzer gereksinmeler sonucu coğrafya faklılığına ve coğrafyanın sunduklarına bağlı olarak aynı veya farklı malzemelerle aynı işlevi karşılayan yapılar ortaya çıkmıştır.

Germen 'e göre [13] te; belirli bir iklim ve yapı malzemesi çok uzak ülkelerde bile çok yalın sonuçlar verebilmektedir ve bu bilhassa vernaküler mimaride olmaktadır. Japon vernaküler mimarisinin yakın benzerleri Doğu Karadeniz kıyılarında, birçok Afrika bölgesinde ve değişik malzeme ile İspanya Galicia'sında bile görülebilmektedir.

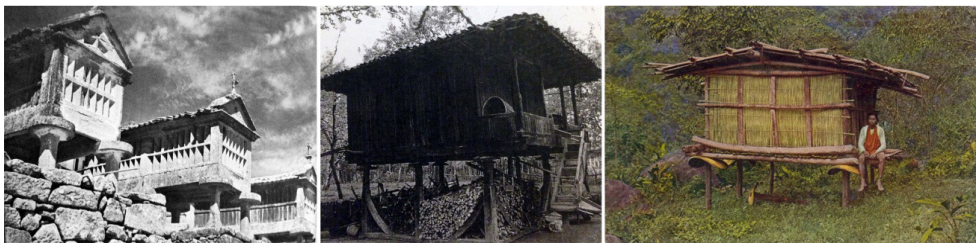

Şekil 2.5 a- İspanya Galicia'daki taş zahire ambarları [6] b- Karadeniz Bölgesinde bir ahşap serender [1] c-Tayvan'da bir depo yapısı [23]

Benzer coğrafi koşullarda, birbirine çok uzak olsa da yerel yapı ustaları doğa şartlarına karşı çevrenin onlara sunduklarını çok iyi değerlendirmişler ve benzer yapılar ortaya çıkarmışlardır.

Şekil 2.6 a- Taou Pueble, New Mexico'da kerpiç evler [24] b-Elazığ'da kerpiç evler [25]

Ayrıca, malzeme değişiklikleri yapıların formlarını değiştirmemektedir. Yöreye yeni malzemelerin gelmesi, insanların geleneklerini ve yapı kültürlerini değiştirmemektedir. Aksine, yeni malzemelerle gelenekler devam ettirilmektedir. Yunanistan'ın Santorini adasında yığma olarak ve tonozlu, bölgenin volkanik toprağından elde edilen harçla inşa edilen yapılar, bölgeye giren betonarmeyle değişikliğe uğramamış, yeni gelen

malzeme kullanılarak eski yapı kültürü devam etmiştir. Benzer olarak Moğol 'Yurt' ları da eskiden olduğu gibi keçeden değil plastikten yapılmaktadır, fakat form, bütün özellikleriyle aynen değişmeden kalmıştır.

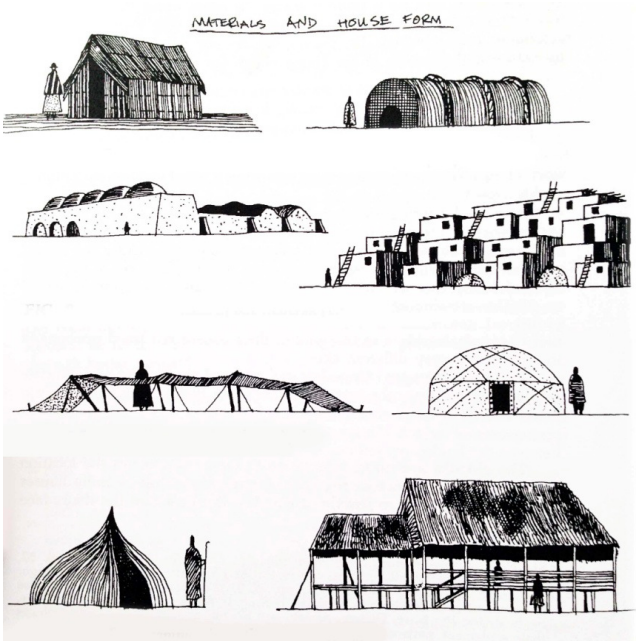

Şekil 2.7 Birinci şekil; aynı malzemeden (kamış) yapılmış iki konut; solda; Peru, Titicaca Gölü yakınlarında Uru konutu, sağda; İran-Irak sınırında Arap konutu. İkinci şekil; kerpiçten yapılmış konutlar; solda; İran,sağda; Pueblos, güney batı Amerika. Üçüncü şekil; dikme ve keçelerle yapılmış portatif çadırlar; solda; Arap çadırı, sağda; Moğol 'Yurt'u. Dördüncü şekil; saz örtü ve ahşap malzemeyle oluşturulan konut formlarının çeşitliliğine güzel bir örnek; solda; Masai konutları, Afrika, sağda; Yagua konutları, Amazonlar [14]

Sık sık aynı malzemelerin çok farklı formlar ortaya çıkardığı da görülmektedir. İklimsel ihtiyaçların, strüktür olarak optimal olmayan formlar ortaya çıkardığı durumlar da vardır. Ek olarak irrasyonel strüktürlerin sebepleri dinsel veya sosyal olabilir. Fakat hiçbir durumda, yapı teknikleri ve malzemeler, formların çeşitliliğini ve niteliklerini açıklamakta yeterli olamamıştır [14].

Bazı durumlarda, yapı kültürünün ve formların oluşması çok farklı nedenlerden dolayı olabilmektedir. Tarihi bir olay veya gelişme buna etki edebilmektedir. Yörede yaşayan insan toplumunu etkileyen bir olay veya gelişme yörenin mimarisini etkileyebilmektedir, yöreye özgü bir mimari biçim ortaya çıkarabilmektedir.

Öymen 'e göre [1] de; ulusal ve uluslararası olayların tümü insanın günlük yaşamı üzerinde etkili olur. İnsanı etkileyen her şey evini de etkiler. Konutun önemi insan yaşamını tehdit eden etmenler arttığında -örneğin doğal afetler, zorunlu göçler ve savaşlar sırasında- daha da belirginleşir.

Bu noktada güzel bir örnek Güney İtalya'da Alberobello bölgesindeki Trullo'lardır. Germen 'e göre [13] te ; Trullolar'ın ortaya çıkışıyla ilgili birkaç olasılık mevcuttur. Bunlardan birincisi, Trullo tipi bölgeye dışarıdan gelmiş olabilir. İkincisi, bölgenin daha eski yapılarından geliştirilmiş olabilir. En kuvvetli olan ve İtalyan kaynaklarının da kabul ettiği üçüncü olasılığa göre; hem tek birimli hem de çok birimli Trullo'ların formları, tümü ile yörede bir dönem uygulanan ve yerel yönetici Baron Gian Girolama'nın taş duvarlı yapıların harçsız üretilmesi emri sonucunda ortaya çıkmıştır. Baronun bu emri vermesinin nedeni, Napoli kralına vermesi gereken verginin bölgede bulunan nüfusa göre hesaplanıyor olmasıdır. Baron, vergi miktarını azaltmak için mevcut ev sayısını, Napoli kralına verdiği bildirimlerde eksik göstermiş, olası bir denetimi de düşünerek evlerin harç kullanılmadan inşa edilmesini emretmiştir. Böylece denetimden önce evler çok kısa bir sürede sökülerek taş yığını haline gelecek, denetimden sonra ise bu taşlarla evler tekrar inşa edilecektir. Bu yasak 1797 yılında kaldırılarak duvar örgülerinde harç kullanılması serbest bırakılmıştır. Fakat oluşan bu yapı formu ve yapı kültürü gelenek olarak devam etmiştir. Trullo'ların ilk örnekleri kalın duvarlı ve alçak yapılar olmalarına karşın zaman içinde duvarlar incelmiş, yapıların yükseklikleri artmıştır.

Şekil 2.8 Trullolar, Güney İtalya, Albeobello bölgesindeki Trullolar'ın Etrüsk kökenli olduğu veya Balkanlardan gelen toplulukların etkisi olduğu düşünülmektedir. Hatta Harran'daki yapılarla ilişkili olduğu bile söylenmektedir. Fakat en olası sonuç, feodal bir 'hediye' dir [13]

Bulunduğu bölgenin sunduğu materyallerle inşa edilen vernaküler yapılar, yerelliğin ayırt edici temel unsurlarıdırlar. Bizden çok eski kuşakların yaşamlarıyla ilgili yeri doldurulamaz kanıtlar olmalarının yanında uzun bir tarihi dönemin yapı kültürüyle ilgili bilgiler sunmaktadırlar. Vernaküler yapılar, doğaları gereği 'moda' dan uzaktırlar ve 'ilkel', hiç bir alımı olmayan ve biçimsiz gibi eleştiriler yerine ne kadar önemli teknik yenilikler getirdikleri ve ne derece çok yönlü oldukları düşünülmelidir[26].

Birçok girişken "ilkel" denebilecek çözümlerin bizim modern teknolojimizden önce davrandığını yeni öğrenmekteyiz. Prefabrikasyon, yapı parçalarının standardizasyonu, esnek ve hareketli parçalar, ve özellikle yükseltici düzenekler, zemin ısıtması, havalandırma ve ışık kontrolü gibi son yıllarda icat edilen birçok özellik, vernaküler mimaride çok önceden beri mevcuttur [6].

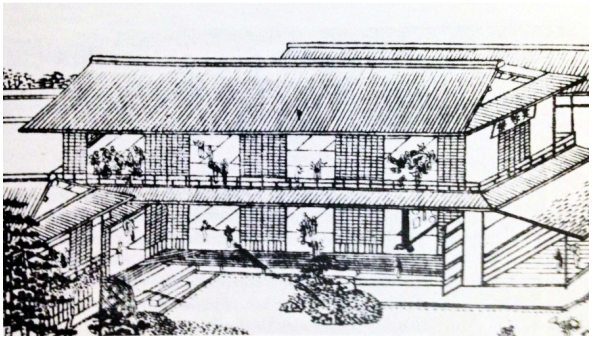

Şekil 2.9 İskelet strüktür, modüler yapı elemanları, açık plan şeması, hareketli duvarlar v.s. gibi özellikler Japon vernaküler mimarisinde yüzyıllardır mevcuttur [6]

Vernaküler yapıların kullanıcıları yaşadıkları bölgenin kendilerine sundukları olanakları uzun yılların getirmiş olduğu tecrübe ve bunun sonucunda ortaya çıkan gelenekler ile çok iyi değerlendirmişler ve malzeme konusunda uzmanlaşmışlardır. Vernaküler yapıları inşa eden isimsiz ustalar, yapılarını doğal çevre içinde konumlandırmada inanılmaz yetenekler ortaya koymuşlardır.

Bu ustalar, modern teknoloji'nin bugün yaptığı şekilde doğayı 'alt edilmesi gereken' bir engel olarak görmek yerine, doğanın sunduğu her türlü ilkim şartına ve topografyanın getirdiği her türlü zorluğa karşı kendi yaşamlarını uydurmuşlardır. Coğrafyanın sunduğu doğal kaynak ve malzemeleri verimli kullanmışlar ve bulundukları doğada kolay ulaşılabilen yerel malzemelerle yaşadıkları ortamları oluşturmuşlardır. Bunu yaparken de bölgenin iklimsel verilerini çok iyi değerlendirmişler, doğanın zararlı etkilerinden

korunma konusunda uzmanlaşmışlar, yerel malzeme kullanarak ve doğaya saklanarak ısı kayıplarına önlem almaya çalışmışlardır.

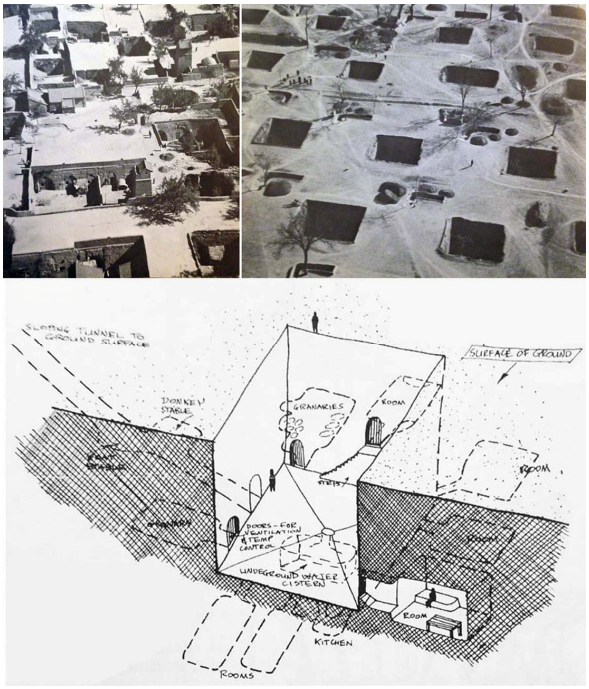

Şekil 2.10 a- Loyang, Kuzey Cin'de bir köy; Toprak damların üstünde ağaçlar görülüyor. Her oda topraktan oyularak ortaya çıkan tonozlardan meydana gelmektedir[6] b- Tungkwan, Honnan'da bir köy; L şekilli boşluklar, odalara inen merdivenlere, dikdörtgen boşluklar ise avlulara aittir. Mekânlar kışın yeterince sıcak, yazın ise serin olmaktadır[6] c- Matmata, Sahra'da bir köye ait kesit; Ortak avludan mekânlara dağılan plan şemasında, avlu altında bir su deposu bulunmaktadır. Genişleyen ailelerde avlular arası geçişler mevcuttur [14]

Dünyanın çok çeşitli bölgelerinde bununla ilgili örnekler mevcuttur. Rapoport 'a göre [14] te; konutların ısı tutuculuğunu yükseltmenin yolu, neredeyse sonsuz ısı tutuculuğa sahip olan toprağı kullanmaktır. Konutlar güney batı Amerika'da, güney Tunus'ta Fransa'nın güneybatısında Loire Vadisine olduğu gibi kayalıkların yüzeylerine kurulabilir. Ayrıca Mısır'da Siwa'daki gibi, Çin'in Shansi ve diğer bölgelerinde yaşayan 10 milyon insanın yaptığı gibi, İsrail'de 5 bin senelik yer altı şehirlerinin olduğu gibi, Avustralya'da maden işçilerinin yer altındaki evleri gibi, Kaliforniya'da Fresno'da yer altı bahçelerindeki gibi, ve Sahra'da Matmada'daki gibi yer altına kurulabilir. Son örnekte; her oda, kalınlığı yaklaşık 9 metre olan ve ısı tutuculuğu teoride sonsuz olan, toprağın altında bulunmaktadır. Evler, yüzeyde inşa edilebilecek her şeyden çok daha serindir.

İklimle ilgili diğer noktalar nem ve rüzgârdır. Yüksek ve düşük nem oranları sıcaklıkla ilgilidir. Çünkü sıcaklık ve nemlilik birlikte konfor koşullarına etki etmektedir. Nemliliğin yüksek olduğu durumlarda ventilasyon ile bina kütlesinin ısı kaybetmesi sağlanmaktadır. Nemliliğin düşük olduğu durumlarda ise su öğeleri ve bitkilendirme ile nem oranı arttırılmaya çalışılmaktadır.

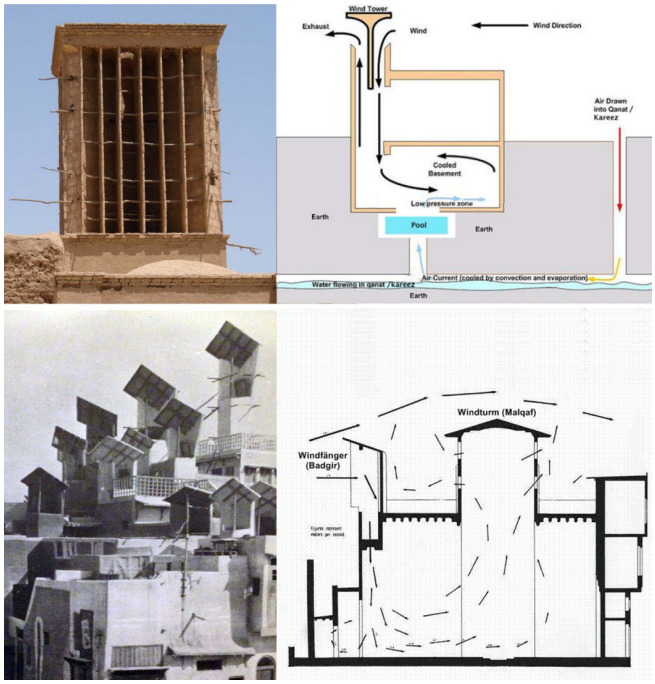

Şekil 2.11 a- Sirjan, İran'da hava bacası 'bad-gir' ve çalışma yöntemi b- Hyderabad, Hindistan'da hava bacaları 'bad-girler' ve çalışma yöntemi[27]

Rüzgâr da sıcaklıkla doğrudan alakalıdır. Rüzgâr hızı, nemlilik ve sıcaklık, konfor koşullarına doğrudan etki eden faktörlerdir. Çok soğuk ve kuru havalarda istenmeyen rüzgâr, nemli ve sıcak havalarda bir ihtiyaçtır. Vernaküler mimarinin isimsiz ustaları bu konuda da çok ilginç çözümlere imza atmışlardır.

Konu ile ilgili bir diğer örnek ise, Eskimo İglolarıdır. İglolar, özellikle kışın çok soğuk rüzgârların olduğu yerlerde kurulmaktadır ve yarım küre şeklinde olmaları çok başarılı sonuçlar ortaya koymaktadır. Eskimolar, konutlarını kurarlarken arazideki en korunaklı bölgeleri seçmişlerdir. İglolar genellikle, ana besin kaynağının deniz olmasından dolayı, denize dönüktür. İgloların girişleri tünel şeklindedir ve rüzgârı engellemek için eğimli şekilde yapılmıştır. Bir giriş, birkaç konuta hizmet edecek şekilde yapılmıştır. Konutlar,

iç koridorlarla birbirlerine bağlanır ve girişe açılır. Bu sayede, rüzgâra karşı daha efektif bir çözüm sağlanmış olunur [14].

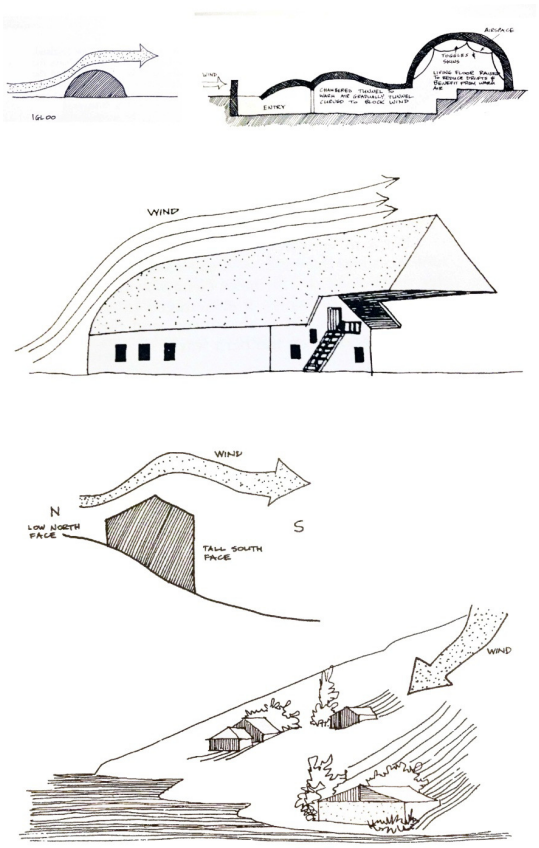

Şekil 2.12 a- Bir İglo ve kesiti ve rüzgârın hareketi [13] b- Normandiya'da konut ve rüzgâr yönünde çatı formu [13] c- Provence, İsviçre'de kuzey rüzgârına karşı önlemler [14]

Girişin önünde rüzgâra karşı engel olacak alçak bir duvar inşa edilir ve bu da fazladan bir koruma sağlar. İkinci bir örnek ise batı rüzgârının problem olduğu Normandiya bölgesidir. Konutların çatılarının batı tarafları eğimli yapılmıştır ve rüzgâr yapıyı yalayarak geçer. Üçüncü örnek ise İsviçre'nin Provence bölgesindendir. Eğimli arazide kuzey rüzgârına karşı yapıların güney cepheleri yüksek, kuzey cepheleri alçak tutulmuştur ve kuzey cephelerinde az sayıda pencere açıklıkları bırakılmıştır[14].

İnsan ihtiyaçlarının en basit şekilde, yerel malzemeyle ve doğayı kullanarak karşılanmasını hedefleyen vernaküler mimarinin önemi bugün daha da artmıştır. Vernaküler yapıların, doğal çevrenin getirdiği sorunlara karşı ortaya koyduğu çözümler ve bu çözümlerin modern teknolojiyle ancak ulaşılabilen performansları, bu yapıların

insana, çevresine yani doğaya uyumluluğu, yerel malzemeyle inşa edilmeleri, kısacası doğal çevreyi en verimli şekilde ve onu zorlayarak değil ona uyarak oluşturulmuş olmaları, günümüz teknolojisiyle ortaya çıkan mimarlık ürünlerine rehberlik edecek niteliktedirler.

2.3 Türkiye'de Vernaküler Mimari

2.3.1 Türkiye'de Vernaküler Mimarinin Tarihi

20. yüzyılın başında geleneksel ev kavramı çok etkili olmuş ve uluslararası modern bir mimarinin oluşumunu hızlandırmıştır. 19. yüzyılın sonunda "uluslararası" Klasik idealinin yerini alan "ulusal" ortaçağ kültürünün idealleştirilmesi, mimarlığı ulusal-folklorik unsurları daha saf halde barındırdığına inanılan vernaküler mimarlığa yöneltmiştir. Rönesans'tan beri Batı mimarlığına yön vermiş olan tarihsel yapı çözümleme uğraşının 20. yüzyılın ilk çeyreğinin sonunda mimari tasarımla olan tarihi bağı kopmuştur. Ancak Batılı kültürel kökleri olmayan ama 19. ve 20. yüzyıllarda az ya da çok batılılaşan ve bu sebeple ortaya çıkan kimlik ve aidiyet sorunuyla baş edebilmek için ulusal kimlik inşaasına şiddetle ihtiyaç duyan toplumlar için, özellikle vernaküler mimari çözümlemelerinin mimaride idealleştirmelere bir süre daha etkisi olduğu iddia edilebilir. Bu duruma verilebilecek en iyi örnek Türk mimarlık düşüncesinde önemli bir yeri olan "Türk evi" meselesidir [21].

Tarihsel süreçte "Türk evi" meselesi Erken Cumhuriyet döneminde başlamıştır. Meseleye Erken Cumhuriyet döneminde yeni Türkiye Cumhuriyeti'ne 'öz'ünün farkını anlatmak ve ulusal kimlik idealini güçlendirmek olarak bakılabilir.

1930'lu yıllarda "Türk evi" nin inşasına, belki de bugüne kadar en çok ses getiren isim olan Sedad Hakkı Eldem, "Milli Mimari Semineri" ile önderlik etmektedir[1]. "*Bizim mimarimizin ve şehirciliğimizin doğru rayına girebilmesi için mutlaka mevcut*

[1] Sedat Hakkı Eldem, 1934'te, ulusal mimarlık yapıtlarına ilişkin araştırma kapsamını genişletmek amacıyla "Milli Mimari Semineri" adıyla bilinen çalışmalara başlamıştır. Bu seminer o güne değin üzerinde durulmayan sivil ya da Anonim Mimarlık ürünlerinin dökümünü yapmayı ve bu alandaki boşluğu doldurmayı amaçlamış, Akademi yangınında tüm koleksiyonunu yitirinceye değin bu görevi sürdürmüştür. Milli Mimari Semineri'yle ilgili daha detaylı bilgi için bkn. http://v2.arkiv.com.tr/

kıymetlerimizden istifadeyi ön plana çıkarmasını bilmeliyiz. Böylece herhangi bir yabancı akıntıya kendimizi kaptırmaktan kurtarmış oluruz. Yerli mimarimizden öğrenelim derken, kesinlikle şekil ve dekor taklitçiliğinden sakınmalıyız."[1].

Sedad Hakkı Eldem'in "Türk evi" kavramına yönelik başat söylemin hakim olduğu 1940'lı ve 1950'li yıllarda, vernaküler konut mimarisine dayanan modern bir Türk mimarlığı yaratma kurgusu amaçlanmıştır. Eldem[2], bunu başarabilmek için geleneksel dünyaya ait olan elindeki malzemeyi mevcut haliyle "modern"leştirerek tarihselleştirme yoluna giderek, "Geleceğin İcadı" olarak adlandırılan bir süreçte Türkiye'de başrollerden birini oynamıştır [28].

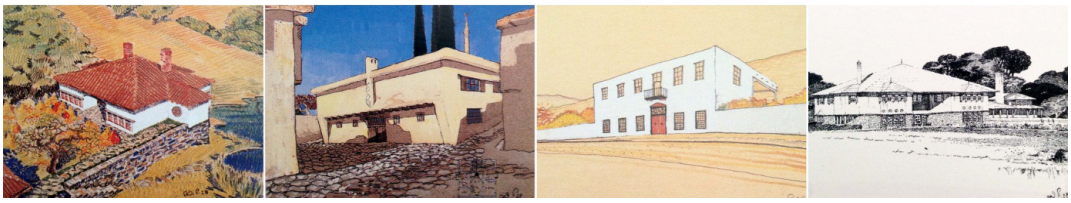

Şekil 2.13 Sedad Hakkı Eldem'in Anadolu'da kır evleri çizimleri [24]

Daha sonraki dönemde bu konudan devamla İstanbul Teknik Üniversitesi'nde Yeterlilik ve Doçentlik Tezleri'nin hazırlandığı bir döneme girilmiştir. Türk mimarisinin kaybetmeye başladığı değerleri tekrar kazandırmaya, milli bir mimarlığın yaratılmasına, modern tekniği kullanarak Türk sanatını yeniden 'ruh'undan yakalamaya, bir geleneğin oluşturulabilmesi için vernaküler konuttan yola çıkmaya, evi oluşturan 'öz'ün bulunmasına, kalıcılık iddiasında olacak bir konut mimarlığının ulusal parametreler taşıması gerektiğine odaklanan, 1941'de Leman Tomsu'nun "*Bursa Evleri*", 1946'da Eyüp Kömürcüoğlu'nun "*Ankara Evleri*", 1950'de Celile Berk'in "*Konya Evleri*", 1951'de

[1] Sedad Hakkı Eldem'e ait bu sözler http://www.vikitap.com/ adresinden alınmıştır.

[2] Bunların yanında, Sedad Hakkı Eldem'e yönelik 'milliyetçi' ve 'tarihselci' gibi söylemlerin aksini savunan görüşler de ortaya çıkmıştır. Onun hedef ve uğraşlarının içten olduğu, genel anlamda mimarlıktaki büyük hareketlerle karşılaştırıldığında Türkiye'deki değişime hak ettiği kadar etkisi olmadığı, arayışının ne yöresel yapı modellerine tam bir adanış, ne de sivil yapılara uygun bir imge arayışı olmadığı, misyonunun mutlak bir süreklilik arayışı değil, mimarlığın, değerlendirilmediği takdirde, yok olup gidecek geleneksel modellerin kökenlerini arama çabası olduğu, Türkiyeli olan bir mimarlığın peşine düşmüş olduğu, tasarımında kullandığı referansların soyut olduğu, motifleri alıp doğrudan kullanmak yerine mimarlık mirasını her yönüyle devamlı olarak araştırdığı ve bunları kendine kaynak olarak belgelediği, zaman içinde değişen tek şey söylemin terimleri olduğu yönünde düşünceler mevcuttur [29].

Necibe Çakıroğlu'nun "*Kayseri Evleri*", 1952'de Doğan Erginbaş'ın "*Diyarbakır Evleri*" ve 1954'te Lâmi Eser'in "*Kütahya Evleri*" isimli çalışmaları İTÜ Mimarlık Fakültesi tarafından yayınlanmıştır [28].

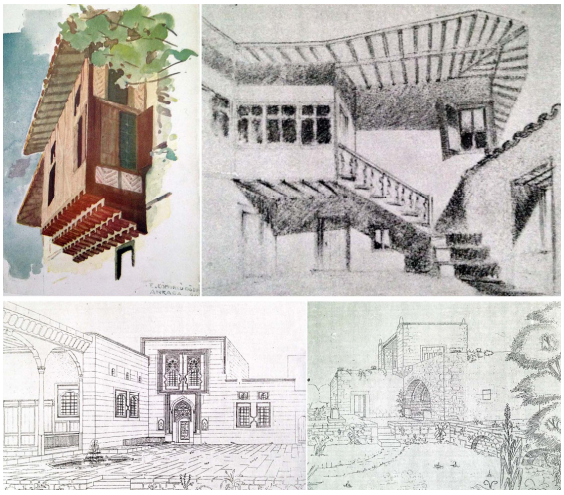

Şekil 2.14 a- Solda; bir Ankara cumbası, sağda; bir Ankara evi [30] b- Kayseri evleri [31]

Bu ilk ciddi akademik çalışmalardan sonra "Türk evi" konusu geniş bir alanda zemin bulmuş ve bununla birlikte konuya farklı açıdan yaklaşan mimarların, mimarlık tarihçilerinin ve araştırmacıların içinde olduğu büyük bir tartışma ortamı yaratmıştır.

Bu iddia geleneksel-ev konusunu işleyen araştırmacıları uzun süre ikna etmiş ve "Türk Evi" kavramının Eldem'le inşa edildiği görüşü sıklıkla ifade edilmiştir. Bu görüşlerin dışında Eldem öncesindeki araştırmalara dikkat çekenler de olmuştur [32].

Tuztaşı'na göre [32] de; Türk mimarlığında "Türk Evi" olgusunun algılanış ve kabul ediliş biçimi, varsayılan bir basitliktedir. Sonuçta herhangi bir idealleştirmenin varsayılan bir basitlikte olması çok doğaldır. Aslında "Türk Evi" meselesi, onu ortaya çıkaran olgularla ele alındığında, daha geniş bir meselenin algılayabildiğimiz, adlandırabildiğimiz bir çekirdeği olarak görülebilir. Bu nedenle, merkezde olması ve etrafıyla birlikte ele alınması makuldür. Kısacası, "Türk Evi" idealleştirmesini, bir süreci anlamak için kullanılan bir sondaj çubuğu veya jeolojik bir katman kesiti olarak görebiliriz.

Önder Küçükerman [33] de ve Cengiz Eruzun [34] te; "Türk evi"nde mekânların kuruluşlarını, "çadır" temel olmak üzere odaya geçiş olarak tanımlamışlar, Türk evinin tarihisel gelişiminde, çadır yaşamı temel ilkelerinin yerleşik düzene geçildikten sonra da

sürdürüldüğünden, Türk evinin 20.yüzyıl ortalarına kadar tüm insan gereksinimlerini karşılayabilen çok amaçlı düzende olduklarından bahsetmişlerdir. Cengiz Bektaş ise [35] de; eski Osmanlı mahallelerinin toplumsal yapısı üzerine odaklanarak, bu mahalleler içerisinde yaşanan sorunlar karşısında toplumsal dayanışmanın olduğundan, halk yapı sanatının ürünü olan Türk evinin yaşama, çevreye, doğaya ne kadar saygılı olduğundan bahsetmiştir.

Bunun yanında Tanju 'ya göre [36] da; milliyetçilik benzeri tüm modern bütünselleştirici anlatıların zaman ile ilişkisi de farklılaşmaktadır. Bu anlatılar hem geçmişi hem de geleceği biçimlendirmek istemektedir, daha doğrusu ikisi aynı şeydir. Geleneksel durum içinden zamanın bütünsel kavranması ile tarihin modern bütünsel inşası bambaşka iki bilinç durumudur. Milliyetçi tarih, geçmişi hiç olmadığı kadar türdeşleştirmektedir.

O yüksek geleneğin var ettiği modernleşme öncesi dönem mimarisinin tarihini yazma sorunu gündeme geldiğinde ise ikna edici bir historiyografik kurgu çok daha kolay yapılacaktır. Ama öte tarafta, oluşturulmaya çabalanan ulusalcı ideolojik yapının islerlik kazanabilmesi için, küçük geleneklerin ortaya koyduğu vernaküler mimarlığın, hangi biçimde olursa olsun, kendisi için inşa edilmemiş bu sistemin içine yerleştirilmesini gerektirir. Ancak, Sinan ve Osmanlı merkez geleneğinin ürünlerinden başlayarak Selçuklu üzerinden Orta Asya'ya uzanan bir eksen üzerinde yazılmakta olan bir tarihin içine, en eski örneği 200 yıllık bile olmayan kent ve kasaba konutuyla en eskisi 100 yasında bile bulunmayan köy evi nasıl yerleşecektir? Daha da zor olanı, bu vernaküler geleneklerin Anadolu'nun pek çok yöresinde ve kırsal alanda neredeyse 1960'a, hatta daha sonraki yıllara kadar yaşıyor oluşudur [37].

Sonuç olarak, Türkiye'de vernaküler mimari araştırmaları, 19.yüzyıl sonlarında ve 20.yüzyıl başlarında dünyada ortaya çıkan milli kimlik arayışlarının şekilcilikten uzak, işlevsel ve saf olan vernaküler yapılarda bulunacağı şeklindeki düşünceler temelinde, dönem itibariyle erken Cumhuriyet'in ulusallaşma ideolojileri etkisinde güçlenerek "Türk evi" şeklinde ortaya çıkmıştır. Anadolu coğrafyasında çok uzun sürelerden beri var olan Türklerin etkisi ve Anadolu'nun farklı bölgelerinde rastlanılan orta sofalı ev tiplerinin, Merv'de ve Tirmiz'de ortaya çıkması ve Türklerden önce Anadolu evlerinde

böylesine simetrik bir plan tipine rastlanılmaması[1], bir "Türk evi" kavramının kanıtı olsa da, milat öncesi 8 binli yıllara kadar takip edilebilen Anadolu yerleşmelerini ve yapılarını dikkate almadan, Anadolu'nun tüm vernaküler birikimini belli bir dönemin ürünü olan "Türk evi" yle anlatmaya çalışmak yetersiz görünmektedir. Özellikle, güney doğu bölgesinde Mezopotamya etkisi, Balkanlarda Doğu Avrupa'yla olan etkileşim, Kuzey Anadolu'nun doğu batı arasında bir kültür kuşağı oluşu ve iç bölgelerin, dünyanın ilk yerleşimlerinin kurulmasıyla ortaya çıkan kendine özgü ürünleri, Anadolu'da vernaküler yapılarla ilgili ciddi çalışmalar gerektirmektedir.

2.3.2 Anadolu'da Vernaküler Mimari

Anadolu coğrafyasında vernaküler konutun tam manasıyla kavranması için, belki de yaklaşık on bin senedir süregelen ve bugün hala Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde görülen ilk yapım sistemlerinin ve konut tiplerinin örneklerinin üretilmeye devam edildiği, vernaküler konut mimarisinin ataları olan ve bu bölgede ortaya çıkan ilk barınaklardan en erken konut tiplerine ve bunların tarihsel gelişimine göz atmak gerekmektedir.

---

[1] Anadolu'nun çeşitli kesimlerinde rastlanılan geleneksel mimarlığın orta sofalı ev tipleri, Merv ve Tirmiz'deki araştırmalarda ortaya çıkmıştır. Oysa Türklerden önce Anadolu evlerinde böylesine simetrik bir plan tipine rastlanılmamaktadır. Orta sofalı evlerin Anadolu'da yaygınlaşmasında, Türklerin büyük payı olduğunu söylemek yanlış olmaz. Bu arada orta sofalı plan tipleri, sonradan daha gelişmiş bir yapı türü olarak ortaya çıkan medrese ve saraylara da yansımıştır. Merv ve Tirmiz çevrelerinde bulunan evlerin en ilgi çekici yönü, ortada bir sofanın yer alması ve sofanın çevresinde dört eyvan ya da eyvanımsı mekânın bulunmasıdır. İkinci ilgi çekici yönü ise, odaların köşelerde yer alışıdır. Saraylarda bu üstü örtülü sofanın yerini avlu almıştır. Eyvanlı plan şeması 11 ve 12.yüzyıllarda Merv'de ve diğer kentlerdeki Selçuklu saraylarında, Gazneliler döneminin ünlü Leşker-i Bâzâr ve Gazne'deki III Mesut Sarayı'nda kullanılmıştır. Merv, eyvanlı plan şemalarının en çok yaygınlaştığı Horasan'da bulunmaktadır. Bu çevrede eskiden beri evlerde uygulanmakta olan dört eyvan şeması, yapı ölçülerine göre büyüyerek Merv Sarayı'nda yinelenmiş, oda ve diğer yaşama mekânları avlu etrafında sıralanmıştır. Kuşkusuz Karahanlı, Gazneli, özellikle Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nun geniş topraklarında, yepyeni uygulamalara neden olması, köklü bir gelişimin sonucudur. Ev, saray, medrese, kervansaray, zâviye, cami ve benzeri yapılarda değişik boyutlarda ve içerikte denenen, ortak bir çizgi oluşturan bu gelişmeler, etkilerini Anadolu'da da sürdürecektir. Bu konuda detaylı bilgi için bkn. Eruzun C., Sözen M., (1992). Anadolu'da Ev ve İnsan, Emlak Bankası Yayınları, İstanbul.

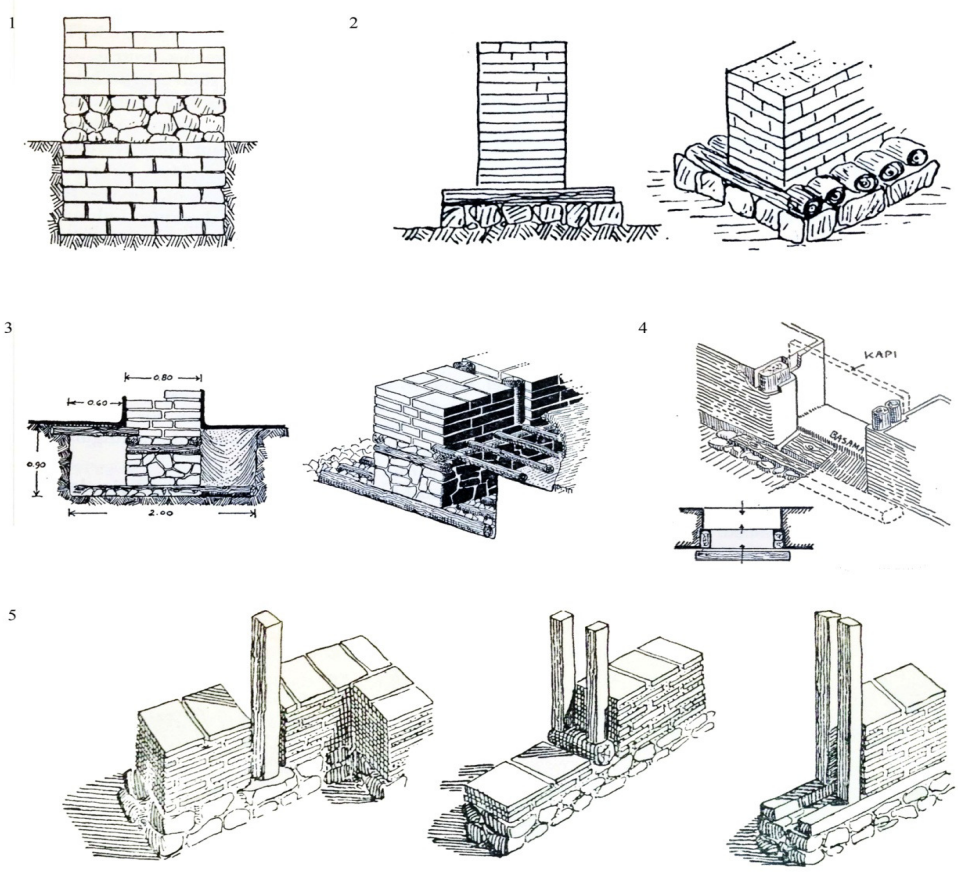

Şekil 2.15 Anadolu'da bugün bile vernaküler konutlarda çok rahatlıkla takip edilebilen yapı detayları; 1. Aslan Taş'ta kerpiç duvar yapısı 2. Acemhöyük, kerpiç duvarlar altında ahşap ızgara 3. Beycesultan, saray yapısı duvar temeli ve perspektifi 4. Beycesultan, M.Ö.2400 dolayları kapı detayı 5. Kültepe, kerpiç duvarlarda ahşap dikmeler [38]

Anadolu coğrafyasında farklı bölgelerdeki arazi koşulları ve iklim yapısı, en başından beri mimarlık ortamını etkilemiş ve 'konut'u biçimlendirmiştir. Dış koşulların olumsuz etkilerine karşı Anadolu insanı, çok uzun süreler boyunca, doğaya saklanma veya doğadan elde ettiği yerel malzemeleri kullanarak korunma yoluna gitmiştir. Eruzun ve Sözen 'e göre [39] da; Anadolu yapılarında kullanılan yerel malzeme ahşap, taş ve kerpiçtir. Taş ve kerpiç yapılarda, pencere, kapı, dam ya da çatı gibi mimarlık öğelerinde ahşap zorunlu olarak kullanılmıştır. Buna karşılık, tamamı ahşap olan yapıların temelinin kurgusunda taş malzeme kullanımı zorunlu olmaktadır. Ahşap-taş ya da ahşap-kerpiç beraberliği, bazı yörelerde kendine özgü bir mimarlık ortamının doğmasına neden olmuştur. Anadolu'nun çeşitli yörelerindeki evlerde ahşap, taş, kerpiçten birinin seçilmesi, o bölgenin malzeme olanaklarına bağlıdır.

Anadolu'da binlerce yıllık bir süredir barınma amaçlı üretim çeşitlenerek devam etmektedir [40]. Anadolu coğrafyasında insan yaşamına uygun koşulların dördüncü zamanın Pleistosen evresinde oluştuğu kabul edilmektedir. Günümüze ulaşan çeşitli aletlerden ilk insanların Paleolitik dönemde yaşadıkları anlaşılmaktadır. Avcılık ve toplayıcılığa dayalı bir hayat tarzı sürdüren bu insanlar dağ kovuklarında, mağaralarda ve geçici konutlarda yaşamışlardır [9]. Karain, Beldibi ve Belbaşı gibi mağaralar Paleolitik dönem insanlarının Anadolu'da başlıca yaşadıkları yerlerdir [38].

Bugün anlaşılan anlamda ilk barınak ve yerleşme, insanların beslenme türünün değişimiyle birlikte ortaya çıkmıştır. Günümüzden on dört bin yıl önce başlayan iklimsel değişikliklerin sonucundaki uyum süreci içinde insanlar önce mevsimlik, sonra da kalıcı barınaklar yapmaya başlamıştır. Bu süreç içinde yeni bir yaşam modeli olarak Yakındoğu köy kültürü ile karşılaşılmaktadır. Böylece Anadolu'da ilk yerleşmeler günümüzden yaklaşık on bin yıl kadar önce, Neolitik Çağın başlarında oluşmaktadır. İlk yerleşmelerden bugüne kadar geçen süre içinde Anadolu'daki yerleşme ve konut türleri büyük bir çeşitlilik sergilemektedir. Bu çeşitlilik açısından bakıldığında Anadolu'yu bir laboratuar olarak tanımlamak herhalde abartma sayılmamalıdır [40].

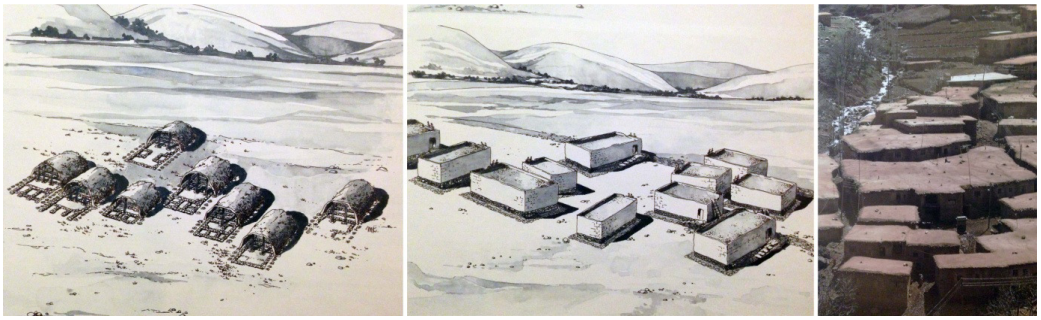

Şekil 2.16 a- Izgara planlı konut canlandırması; Çayönü-Diyarbakır; Çanak-Çömleksiz Neolitik Çağ, M.Ö.7500 b- Hücre planlı konut yerleşmesi canlandırması; Çayönü-Diyarbakır; Çanak-Çömleksiz Neolitik Çağ M.Ö.6500 c- Anadolu'dan tipik bir köy görüntüsü, günümüz [41]

Özdoğan'a göre; Neolitik dönemde insanların tarıma dayanan yerleşik düzene geçmeleriyle konut yapımı gerçek ortamda oluşmuştur. Bu görüşü destekleyen iki kazı yeri Hallan Çemi ve Çayönü Güneydoğu Anadolu'da yer almaktadır. Yuvarlak ve köşeli plan olmak üzere iki grupta toplanabilen yapı tipi ortaya çıkmıştır. Yuvarlak planlı yapılar direk olarak kullanılan eğimli ağaçların arası dal ve kamışlarla sepet gibi örülerek

sap ve çamurla kaplanan kulübelerdir. Teknik olarak bu plan tipi yetersiz kaldığında yeni çözümler aranmış ve dörtgen yapılar ortaya çıkmıştır. Bu örneklere Kuzey Suriye'de 9000 yıl öncesine tarihlenen Mureybit III B ve Şey Hasan kazılarında rastlanmıştır [42]. Özellikle su kaynaklarına yakın düzlüklere ve topografyası yerleşime uygun alçak tepelere kurulan bu ilk yerleşimlerden Çayönü, gelişmiş mimarisi ve yapısal özellikleri ile Anadolu'nun geleneksel halk mimarisinin öncüsüdür [9].

Araştırmacılar Yakındoğu köy modeli olarak adlandırılan Anadolu'daki bu ilk yerleşmelerin ilerdeki kentsel kurgunun bir ön modeli olarak düşünülmesi gerektiği konusunda dikkati çekmektedirler. İlk kez yuvarlak plandan dikdörtgene geçilmesi, ilk kerpiç tuğlası kullanımı, kerpiç duvara geçtikten sonra duvarlarda ilk kapının açılması veya ilk merdivenin kurulması gibi önemli adımların tümü M.Ö. 8. ve 7.bin yılları arasında Çayönü konutlarında atılmıştır [40].

Tarih öncesi çağlardan tunç çağı sonuna kadar, yaklaşık sekiz bin yıllık dönem, toplayıcı ve avcı toplulukların yerleşik düzene geçmelerinden sonra, yuvarlak ilk barınak örneklerinden dikdörtgen planlı yapılara geçiş dönemidir. Bu dönemde önemli yapım teknolojileri gelişmiş, ilk köy yerleşmeleri ortaya çıkmıştır.

Tarihsel süreç içinde konutun özgün plan tipine ulaşması M.Ö.3 bin yıllarına rastlamaktadır [42]. Madenciliğin geliştiği ve iş bölümüne dayanan kent yaşamının ortaya çıktığı çağ olan Tunç çağında Anadolu, Mezopotamya ve Yakın Doğu'dan kaynaklanan ticaret etkileri ve ilişkilerinin çeperinde belirmiş, Tunç çağı sonunda, bu ticaretin, Ege ve Akdeniz deniz ticaretiyle buluştuğu bölgenin merkezleri konumuna ulaşmıştır [41]. Bu dönemde Anadolu'nun doğusunda; "Hilani" (bit-hilani) teknik terimi ile adlandırılan yapı tipi, bir başka tabirle ön yüzünde bir ya da iki ayaklı geçiti, bunun arkasında ise çevresinde küçük oda toplulukları bulunan enine yerleştirilmiş, ocaklı bir ana odası bulunan yapılar [38], batı kıyılarında ise megaron[1] tipi konutlar yaygınlaşmıştır, Orta Anadolu'da ise günümüzde bile yaygın olarak köylerde kullanılan bir iki odalı kerpiç ev mimarisi hâkimdir [9]. Bu dönem Megaron tipi evlere Anadolu'da

[1] Yunanistan'da olduğu kadar Batı Anadolu topraklarında da yaygın olarak kullanılan megaron tipi yapılar hakkında Homeros İlyada destanında geniş tasvirlere yer vermiştir. Detaylı bilgi için bkn. Homeros, *İlyada*, Çeviren: Erhat, A., Kadir, A., (1999). Can Yayınları, İstanbul.

yaygın olarak, Antalya Karataş-Semayük'te, Beycesultan ve Troya'da, Eskişehir Demircihöyük'te, Kayseri Kültepe Kaneş-Karum'da rastlanılmaktadır.

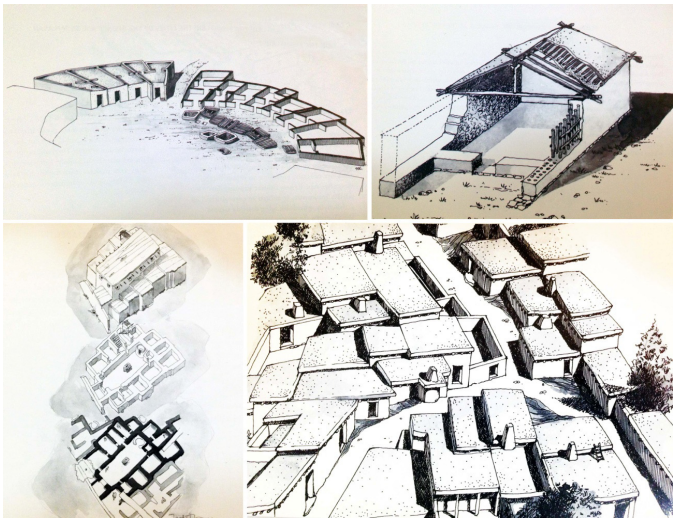

Şekil 2.17 a- Demircihöyük[1] yerleşme canlandırması; Demircihöyük, Eskişehir; Erken Tunç Çağı, M.Ö.3000 b- Karataş, Semayük Yerleşmesinden bir Megaron; Elmalı, Antalya; İlk Tunç Çağı, M.Ö.3000 c- Değirmentepe Evi canlandırması, Malatya; Geç Kalkolitik Çağ M.Ö.4000 d- Kaneş Karum canlandırması; Kültepe, Kayseri; Orta Tunç Çağı M.Ö.2000 [41]

Tüm Mezopotamya sivil mimarlığına egemen olan toprağa dayalı yapı gereci kerpicin, duvar yapımında en güzel örnekleri Anadolu'da sergilenmiştir. Anadolu, bu bakımdan çok zengin buluntulara sahiptir. Bugün aynı geleneksel yapım, çok değişmeyen koşullar etkisinde süregelmektedir. İlk anda barınmayı bir sorun durumuna getirecek olaylar karşısında, doğaya bağlı, bol ve yapımı kolay kerpiç bir kurtarıcı olmuştur, olmaktadır ve olacaktır [44].

M.Ö. ikinci bin yılın sonlarından M.S. birinci bin yılın ortalarına kadar olan dönem Anadolu'da Antik Çağ yaşanmıştır. M.Ö. II. binin sonlarında Hellas'dan göç eden Dor'lar, İon'lar ve Aiol'ler Batı Anadolu kıyılarına yerleşmişlerdir.

[1] Erken Tunç Çağı'nda, Batı Anadolu'da gelişen tipik yerleşme ve konut ilişkisini sergileyen en açık örneklerden biri, Demircihöyük'tür. 20-25 kadar megaron biçimli konutun oluşturduğu çemberimsi bir çevirimle yakın çevresine kapanan yerleşme, konutların tümünün açıldığı görece geniş bir orta alana sahiptir. Bir avlu, meydan ya da sokak gibi ortak bir alana açılan, iç ve dış odalı, önden girişli, arka duvarları sur gibi berkitilmiş konut dizilerinin oluşturduğu çevirimler, eşit konumlu yurttaşların ya da silah arkadaşlarının komşuluğu görünümündedir [43].

Bu yerleşmelerin en eskilerinden biri, Aiol kenti olarak kurulan Eski İzmir'dir Burada bağımsız veya yan yana dizilmiş odalardan oluşan dokular uzun yıllar kullanılmıştır. M.Ö.650'li yıllarda megaron tipi evlerde aşama kat edilmiştir ve Eski İzmir'de "Çifte Megaron" yapısı ortaya çıkmıştır [45].Bu dönemde Anadolu'da Phrygialılar da megaron ya da kısaltılmış megaron tipinde konutlar kullanmışlardır. Gordion'da yapılan kazılarda bilhassa bu planda yapılar ortaya çıkmıştır. Dönemin ünlü mimari Vitruvius Phryg konut mimarisi[1] ile ilgili ilginç bilgiler aktarmaktadır [9].

Daha sonraki dönemde Anadolu'da yaşanan göçler, istilalar, kolonizasyon hareketleri, ticaret ve ulaşımın artması gibi olaylar Anadolu'da büyük gelişmelere yol açmıştır. Dönemin Klasik Hellen dünya görüşündeki demokratik ve eşit paylaşım gibi sosyal adalet ilkelerinin etkileri konutlarda haremlik ve selamlık ayrımının ilk örneği oikos ve andron, ve andronun yanında prostas ortaya çıkmıştır. Bu konut tipinin bir adım sonrası ise peristilli evlerdir. Kültürlerin karşılaştığı durumlarda yeni sentezlerin ortaya çıktığı her ne kadar herkesçe biliniyorsa da, Anadolu'daki örnekler bu olgunun daha açık bir biçimde algılanmasını sağlamaktadır. Antik çağın Klasik dönemde Batı Anadolu'nun hâkim tipolojisini oluşturan pastaslı ve prostaslı konutlardan, peristilli konutlara geçişin nasıl bir doğu-batı etkileşimi olduğu örneklerle gösterilebilmektedir [40].

Hellenistik dönemde her alanda varlığı hissedilen aşırılık ve idealizm Anadolu'daki konut mimarisini de etkisi altına almış ve lüks konutların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu dönemde sütunlu revaklarla çevrili avlunun etrafında yer alan mekânlardan oluşan peristilli evler yaygınlaşmıştır [43].

Tüm Akdeniz havzasına yayılan Roma çağı Anadolu'sunda peristilli evler kullanılmaya devam etmiştir. Roma evlerinin egemen şemasını ise atriumlu evler teşkil etmiştir. 2-3. yüzyıllarda nüfusu aşırı artan Roma metropolleri yeni çözümler ortaya çıkarmıştır [9]. M.S.324 yılında Byzantion'un yerinde inşa edilen Konstantinopolis ile birlikte daha önce

[1] "Ovalarda yaşayan Phryglerin ormanları bulunmadığından keresteleri yoktur. Bu nedenle doğal bir tümsek seçerler ve ortasından bir tünel geçirerek geçitler kazarlar. İç uzamlarını arazinin elverdiği ölçüde genişletirler. Üzerine, birbirine kenetlenmiş kütüklerden piramit şeklinde bir çatı inşa ederek kamış ve sazlarla kaplarlar. Konutlarının üzerine çok yüksek yığma topraktan tümsekler yaparlar. Konutlarının bu yapı biçimi kışı çok sıcak, yazı ise serin geçirmelerini sağlar. Bazıları bataklıklardan elde ettikleri sazlardan yapılmış çatılarla örtülü kulübeler yaparlar." [8]

Anadolu topraklarında var olmayan "insulae" gibi barınma pratikleri buraya taşınmaktadır [40]. Insulae'ler, muhtemelen Roma çağından çok daha önceleri kullanılmış fakat zamanla unutulmuş olan bir harç[1] ile fakir halk tabakaları için yapılan, çok katlı, bitişik düzendeki apartman tarzında barınma yapılarıdır.

4.-6.yüzyıl arası "Pax Romana" ortadan kalkmıştır ve siyasal, ekonomik ve kültürel buhranlar neticesinde çöken Roma uygarlığının yerini alan Bizans döneminde, görkemli konut mimarisi kaybolmuş, yerini iddiasız hatta kırsal kesimde üstünkörü bir oluşuma bırakmıştır. Çoğunlukla tek katlı avlulu evlerden oluşan Bizans yerleşmelerinde kanalizasyon ya da sağlık sistemleri yoktu, önceden planlanmadan yörenin topografyasına ve eski kalıntılara göre düzenlenmişlerdir ve köy yerleşmelerinden çok az farklıydılar [46].

Kimi araştırmacılar 7. yüzyıldan başlayarak Bizans'ta para ekonomisinin çöktüğünü, bundan ötürü de kent yaşamının önemli ölçüde hırpalandığını ileri sürerler. Öte yandan, taşra ile başkent arasında da kentlilik düzeyi açısından giderilmez farklılıklar bulunduğu bilinir. Orta Bizans terminolojisinde "polis" (kent) sözcüğünün yalnızca İstanbul için kullanılıp, diğer yerleşmelerin "kastron" (kale) olarak adlandırılışı herhalde rastlantı değildir. Antik ve Geç Antik Çağlar'da geniş bir yapısal repertuarla temsil edilen konut mimarisi Bizans'ta aydınlatıcı örneklerden büyük oranda yoksundur.

---

[1] Bu harç aslında, modern çimentonun atası olup, M.Ö. 300 yılından M.S.1300'lü yıllara kadar olan sürede, yerini alacak olan "Horasan Harcı" nın bulunup yaygınlaşmaya başlamasına kadar kullanılan, yüksek dayanım sağlayan ve su altında da sertleşebilen puzolanik bir malzemedir. M.Ö.80 yılı civarında Roma'da doğmuş olan Vitruvius, M.Ö.30-M.Ö.20 yılları arasında tamamladığı eseri *De Architectura Libri Decem*-Mimarlık üzerine On Kitap isimli eserinde bu malzeme ile ilgili önemli bilgiler vermiştir. Vitruvius eserinde, puzolanik malzemenin kullanılmaya başlamasını şu sözlerle anlatmaktadır: "Doğal olarak harikalar yaratan bir toz (volkanik küllü toprak) vardır. Bu malzeme Baiae Bölgesi'nde ve Vezüv Yanardağının çevresindeki kasabaların etrafında bulunmaktadır. Kireçle ve taş parçalarıyla birleştirildiğinde her türlü yapıya dayanım sağlamakta, ayrıca, bu malzemenin kullanımıyla elde edilen karışımlar deniz yapılarında kullanılabilmekte, su altında da sertleşebilmektedir". Romalılar volkanik külü veya büyük miktarda volkanik kül içeren toprağı önceleri "pulvis puteolanus" olarak anmışlardır. Puteolanus sözcüğü, bu malzemelerin bol miktarda bulunduğu Puteoli kasabasından, pulvis sözcüğü ise 'toz'dan gelmektedir. Daha sonraları bu tür malzemelere 'puzzolana' denmiştir. Vitruvius'a göre Romalılar, pişirilmiş kilin veya öğütülmüş tuğla veya kiremitin de puzolanik özellik gösterdiğinin bilincinde olmuşlardır. Romalı yapı ustaları, bu bağlayıcı maddelerle elde ettikleri hamura taş parçaları da ekleyip bugünkü betona benzer malzemeler yapmışlar ve bunlara "opus caementitum" demişlerdir. Caementum, Latince'de "kırma taş" demektir. Vitruvius'un kitabının giriş bölümünde, "Opus Caementum, Vitruvius'un yaşadığı yıllardan en az iki asır önceki tarihlerde de kullanılmaktaydı" yazılıdır. Daha detaylı bilgi için bkn. Erdoğan, S., Erdoğan, T., (2007). Bağlayıcı Malzemelerin ve Betonun Onbin Yıllık Tarihi, ODTÜ Geliştirme Vakfı Yayınları, Ankara.

Özellikle taşrada ve yönetilen sınıflar için gerçekleştirilen Bizans konut stokunun korunabilir, dayanıklı malzemelerle inşa edilmediği ileri sürülebilir [47].

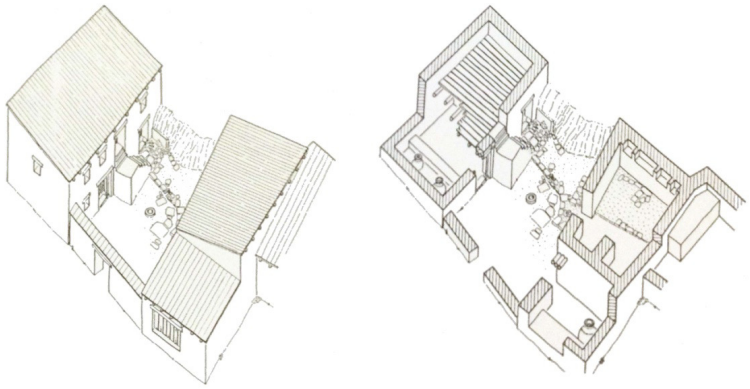

Şekil 2.18 Bergama'da bir Bizans konutu, restitüsyon perspektifleri. 13.yüzyılın ikinci yarısı [47]

Bizans evleri genellikle iki katlıdır. Alt kat kümes, ahır, kiler işlevini görür ve dışarıdaki bir merdivenle çıkılan 2.katta ailenin odaları bulunur. Dışa kapalı bir yaşam süren Bizans kadını zamanının çoğunu evin üst katındaki odalarda geçirir, oturma odaları erkekler tarafından kullanılır [48].

Bundan hemen sonraki dönemde ise erken Türk çağının kent ve barınma düzenleri, çadır ve yapı bileşiminin ortaya çıkardığı yeni sentez ve Beylikler döneminde görülen kule ev gibi yeni konut tipleri ortaya çıkmaktadır. Tarihi belgeler ve eski yer isimleri çeşitli Türk boylarının bu dönemden önce de Anadolu'ya geldiklerini göstermektedir fakat yarım adaya gerçek anlamda yerleşme 11.yüzyılda olmuştur.

Etnik ve kültürel açıdan zaten heterojen bir yapı gösteren 11.yüzyıl Bizans Anadolu'sunun bu çehresi yeni gelenlerle birlikte daha da zenginleşerek kısa sürede Selçuklu Anadolu'suna dönüşmüştür. Yarımadaya yerleşen bir kısmı göçebe, bir kısmı ise köylü-kentli bu insanlar kültürlerin üst üste ve yan yana yaşadığı bu kaotik ortamda orijini binlerce yıl eskiye dayanan ve yer yer farklılıklar gösteren konut mimarisi ile karşılaşmışlardır [47].

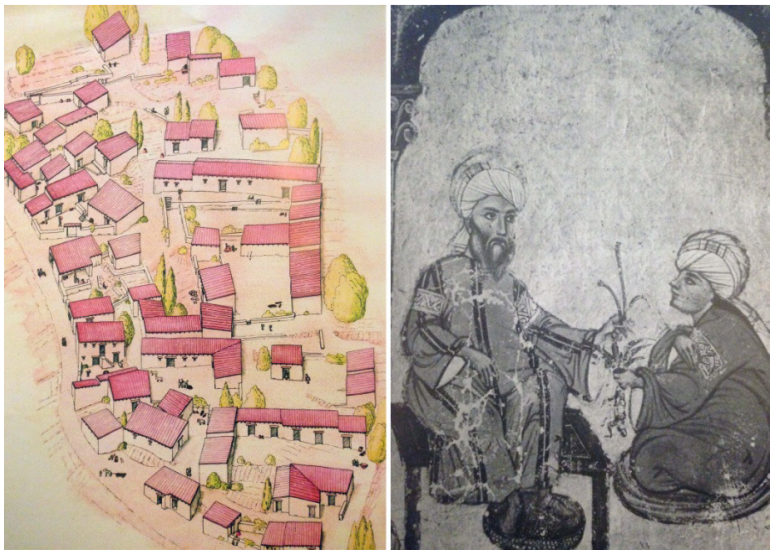

Şekil 2.19 a- Bir Geç Bizans yerleşme alanı, yaklaşık 1300'ler. b- Selçuklularda Bizans mobilyası etkisi[1] [47]

Kent kökenli insanların bu yeni topraklarda ilk anda karşılaştıkları konutları kullandıkları, Orta Asya'nın yerleşik konut mimarisini Anadolu'ya taşıyamadıkları, göçebelerin ise kendi barınma alışkanlıklarını yeni yurtlarına kolayca taşıdıkları ve yerel olanaklardan da yararlanarak yeni birleşimler yarattıkları düşünülmektedir. Türk öncesi dönemin mimari ve kültürel gelenekleri kırsal kesimden çok şehirlerde yaşatılmış olmalıdır. Bu yeni gelen kitle, ayrıca, Anadolu'ya, hayvancılığa bağlı mevsimlik yer değiştirmeler ve yaz başında yüksek yaylalara taşınma hareketi olan ilk "transhümans" hareketlerini getirmişlerdir [47].

Selçuklu dönemi, gerek Arap akınları, gerekse ticaret ağlarındaki etkinliklerin azalması nedeniyle fakirleşmiş, bakımsız Bizans kent ve konutlarının olduğu bir dönemde, bölgeye yeni gelenlerin ilk aşamada boşalan evlere yerleşmeyi ve ele geçirilen topraklarda yayılmak için dinsel ve kamusal yapılar yapmayı düşündüklerinden [46], ve bu dönemin sonunda yine bölgede ortaya çıkan karışıklıklardan dolayı yeni bir sentezin oluşabileceği bir dönem olmamıştır [35].

[1] Bizans ev donatılarının Anadolu Türk barınma kültürü üzerine ne oranda etkide bulunduğu sorunu ayrıntılı araştırmaları gerektir. Ancak Türkçe "kerevet" sözcüğü doğrudan doğruya Yunanca "krevatis"ten köklenmektedir. Bu etimolojik bağlantının dışında, bir Bizans mobilyasının Selçuklu döneminde, yaşamaya devam ettiğinin pek az kanıtı vardır [47].

Türklerin geçmişte yaşadıkları topraklar üzerinde edinmiş oldukları mimari geleneklerle, bu yeni coğrafya üzerine karşılaşmış oldukları mimari geleneklerin yüzyıllar içinde kaynaşmasıyla yeni bir sentezin oluşması Osmanlı devleti döneminde olmuştur. Anadolu'da ortaya çıkan bu mimari gelenek özellikle Osmanlı devletinin siyasi genişlemesiyle paralel coğrafyalara yayılmıştır. Bektaş 'a göre [35] de; yöresel bütün renkleri de içeren bu Osmanlı yaşama kültürünün ürünü olan evleri, Saraybosna'dan Erzurum'a, benzer temel ilkelere göre gerçekleştirilmiş olarak bulmak mümkündür.

Bu noktada Osmanlı devleti döneminde bütün imar faaliyetlerinde olduğu gibi konut yapımı da merkezi idarenin izni ve kontrolü altındadır. Özellikle başkent İstanbul'da hassa mimarlar örgütünce oluşturulan ve denetimi yapılan kurallar çerçevesinde, imparatorluğun çeşitli bölgelerine, bugün önyapım denilen yöntemlere benzeyen yöntemlerle bu evler bütün imparatorluk coğrafyasına yayılmıştır. Yapıların ahşaba dayalı olması ve ahşap parça ölçülerinin bu örgüt tarafından belirlenerek standartlaştırılması bu süreci kolaylaştırmış ve hızlandırmıştır. Davulcu 'ya göre [9] da; elde bulunanlar bu evlerin Anadolu'da tekdüze yapılar olmadığını, farklı bölgelerin farklı şartlarının mimari üzerinde yerel, ayırt edici özellikler oluşturduğunu göstermektedir.

Gerçekten bu yapılar gösterişten uzak, yapım tekniklerinin zorlanmadığı, kiremitten temel taşına kadar yük akışının apaçık görüldüğü, yapı malzemelerinin yöreden kolaylıkla sağlandığı, son derece yalın ve işlevsel, doğayla ve çevreyle son derece uyumlu yapılar olmuşlardır. Türklerin Anadolu coğrafyasına getirdikleri kendi öz geleneklerinin Anadolu'da binlerce yıldır birikmiş olan kültür ve geleneklerle birleşmesiyle ortaya çıkmış olan evler, onları yapanların ve kullananların doğaya olan tutkusunu göstermektedir. Nitekim bu durum, yabancı sanat ve bilim adamlarının da dikkatini çekmiştir. 20. yüzyılın en büyük mimarlarından Le Corbusier, "Türk, evinden önce bahçesini yapar, ağaç diker; Fransız ise, yapı için ağaçları keser" diyerek, günümüzde artık kaybettiğimiz bu özelliği ifade etmiştir [49].

Bu dönemin sonuna kadar olan tarihsel süreci bu noktada kısa bir özetle değerlendirmek gerekmektedir. Çünkü bu noktadan sonra endüstrileşmeyle birlikte

başlayan yaşam biçimi, yaklaşık on bin sene boyunca Anadolu coğrafyasında çok çeşitli toplulukların buraya yerleşmesiyle ve birbirlerini etkilemesiyle oluşmuş olan halk mimarisinin, malzeme ve yapı kültürünün sonunu hazırlamıştır. Anadolu insanı bu döneme kadar her zaman içinde bulunduğu durumu en iyi şekilde değerlendirmiş, konutunu yaparken yaşayacağı çevreyi en verimli şekilde kullanmış ve doğanın kendisine sunduğu malzemelerle evini, doğaya ve insana yönelik biçimde oluşturmuştur.

Tarih boyunca Anadolu'da gelişen konut kültürü ve vernaküler mimari; Anadolu insanının beşeri çevre ile uyumunu, insan sevgisini, akılcı ve pratik karakterini simgeler. Topografya en iyi biçimde kullanılmıştır. Kimse kimsenin havasını, güneşini, görüşünü, rüzgârını kesmez. Kimse kimsenin içine bakmaz. Kimse kimseyi kirli suları, tozu toprağı ile üzmez. Yapılar doğayı kirletmezler. Mimaride insancıl bir özellik vardır. Sanki her şey insanın insana sevgisine, saygısına göredir [50].

Bu noktaya kadar anlatılanların yanında önemli bir değerlendirme olarak değinmek gerekir ki; siyasal ve ekonomik gücün, ideolojilerin konut ve yerleşme biçimleri üzerindeki etkileri en eski çağlardan başlayarak Anadolu'da izlenebilmektedir. Çayönü'ndeki ilk yerleşmelerde konutlarda var olan birörnekliğe karşın, Aşıklı'daki kazılar yaklaşık günümüzden 10000 yıl önce de ayrıcalıklı konutların bulunduğuna ilişkin ipuçları vermektedir. Bu sosyal tabakalaşma daha sonraları, Geç Neolitik ve Kalkolitik çağ yerleşmelerinde de açıkça görülmektedir. Kuruçay'da yerleşmenin ortasında dini yapılarla yönetici sınıfların konutlarının yer aldığı, halka ait konutların ise bunların etrafında bir dış halka oluşturdukları izlenmektedir. Yerleşmelerde sosyal tabakalaşma gözlenirken, konut tipi ve büyüklükleri de içinde oturanların siyasi ve ekonomik gücüne göre değişmektedir. Güç, resmi kurumlardan kişilere geçtikçe konutlarda özel mekânlara yer verilmektedir. Roma döneminde seçkinlerin, nüfuzlarını özel görüşmelerde kullanabilmelerine olanak sağlayacak görkemli konutlarda yaşadıkları bilinmektedir. Osmanlı döneminde mahallelerin oluşum süreci veya Cumhuriyetin ilk dönemlerinde çalışanlar için fabrika kentlerinin kurulması ya da 1980 sonrasında giderek artan lüks siteler, faklı ideolojilerin yerleşme biçimlenişlerindeki etkilerini ortaya koymaktadır [40].

Şekil 2.20 Anadolu'nun çeşitli bölgelerinden vernaküler mimarlık ürünleri

Şekil 2.20'de görülen ilk resim Behramköy-Assos'dandır. Behramköy çok eski bir medeniyet olan Leleg şehri Assos üzerine kurulmuştur ve kalıntılarda aynı duvar yapım tekniklerinin çeşitli şekillerini bulmak mümkündür. Pencere çevresine beyaz badana sürmek ise çok eski bir geleneğe dayanmaktadır.-takriben M.Ö.6.bin senesine-bu geleneğe göre: "eve bela girmesin diye pencereler çevresinde parmaklıkları temsil eden beyaz badana çizgileri yapılır."[51]. İkinci resim Taşkale-Karaman'dandır ve kayalara oyulmuş erzak depolarını göstermektedir. Vernaküler mimarinin eşitlikçiliğini göstermesi bakımından ilginçtir [35]. Üçüncü resim Karakabaklı-Silifke'de Geç Antik Çağ Roma yapısıdır. Bu yapının etkileri Selçuklulardan günümüze bile rahatlıkla

görülebilmektedir [40]. Dördüncü resim Müskebi-Bodrum'dandır. Olağan konut tipi olmamasına rağmen yapıldığı ve sonraki dönem için bu kule-ev bir statü göstergesidir. Beşinci resim Mardin yerleşme düzenini göstermektedir. Kimse kimsenin havasını ve güneşini kesmemekte, herkes doğadan eşit yararlanmaktadır. Son resim Manavgat-Antalya'da, yüzlerce yıl önce başlamış ve bugün hala devam etmekte olan 'transhümans' mimarisini göstermektedir [47]. Bunların yanında, yöre mimarisinden etkilenen kimseler herhalde çok zaman bu insan yapısı çevrenin büyük bir çabayı ve bu çabanın eriştiği "mükemmel" sonucu yansıttığını düşünmektedirler. Geleneksel konutlarda tek bir aile evi için gereken taşın toplanması üç yıl sürebilmektedir. Göreme'de de kayalıklara oyulan konutların gerektirdiği işgünü sayısı uzun bir süreye yayılabilmektedir [52]. Anadolu'da evlerin yerleşiminde de çağlar boyu süregelen kültürel özellikler vardır. Örneğin son üç bin yıldır Batı Anadolu kültür coğrafyası içinde hiçbir kent alüvyon üzerine inşa edilmemiştir. Çünkü alüvyon, ekmeğin çıkarıldığı tarım topraklarıdır. Tarım topraklarına kent kurulmaz. Kentler, ya eğimli arazide akan bir çayın, derenin, ırmağın iki yamacına ya da ovaya, denize bakan bir yamaca yerleşmişlerdir. Evler de gün doğuşuna yönelmişlerdir ve ortak bir mekâna bakmaktadırlar [50].

Başka bir örnek ise çalışma kapsamında incelenen Karadeniz Bölgesindendir. Bölgede manzaraya açılma dolayısıyla yapılar, istenmeyen ve yağmur getiren rüzgârlar olan, kuzey ve kuzey batı rüzgârlarına maruz kalmıştır. Bu sorun, yapıların kuzey ve/veya kuzey batı cephelerinin yığma olarak devam ettirilmesiyle çözülmeye çalışılmıştır.

Anadolu'da ilk yerleşmenin başladığı tarihten endüstrileşmeye kadar olan tüm bu dönemlerdeki konut tiplerinin tarihsel süreçte anlatılmasının ve yukarıdaki örneklerin verilmesinin amacı bir yandan Anadolu'nun farklı kültürleri ve bu kültürlerin birbirleriyle etkileşimlerini ve dayanışmalarını yansıtan konut zenginliğini vurgularken, öte yandan da doğal, teknolojik ve toplumsal, sosyal ve siyasal etkenlerin konut oluşumundaki rolünün altını çizmektir.

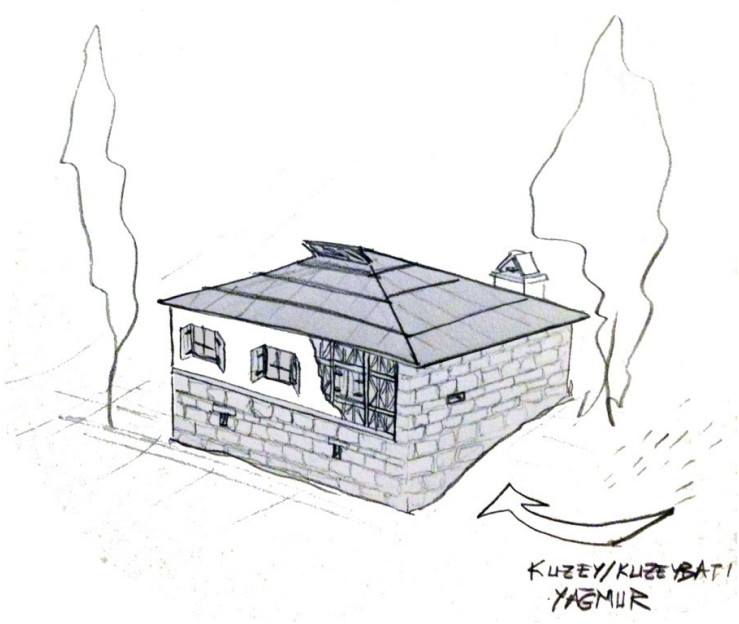

Şekil 2.21 Karadeniz Bölgesinde manzara dolayısıyla kuzey ve kuzeybatıya yönelimde yağmur getiren rüzgâra karşı çözüm; kuzey ve/veya kuzey batı duvarının yığma olarak devam ettirilmesi (Ömer Faruk Bayram)

Nihayet 19.yüzyılda başlayan Endüstri Devrimi ile halk mimarisi bozulmaya ve değişmeye başlamış, geleneksel yaşam biçiminin sonu gelmiştir. Rapoport [14] te; toplumsal kültürün parçası olan halk geleneğini; ilkel ve yöresel, yöreseli ise; endüstri öncesi dönemler ve modern dönemler olarak ayırmıştır.

Aydınlanma ve Sanayi Devrimi ile birlikte yükselen yeni dünya uygarlığı, bir yandan doğayı ve bireyi ezen mekanikliğe, bir yandan da yerel özellikleri hızla öğütüp yok eden bir biçime dönüşmüştür[1]. Modern toplumun krizine ilişkin temel bir teşhisin tohumları, bu dönemin sınırsız bir ilerleme yarışı ve yararcı düşünce ile birlikte seyreden moral çöküntüsünün içinde barınmaktadır. Teşhis 'yabancılaşma' dır. İnsanın doğadan, tarihinden, içinde yaşadığı toplumdan ve giderek kendinden kopuşuyla ortaya çıkan bir kimlik buhranı, konunun merkezini oluşturmaktadır [53].

[1] "Her ulusal mimarlık iyi değildir; her iyi mimarlık ulusaldır", Bruno Taut, 1938. Bu konuda detaylı bilgi için bkn. Yıldız Üniversitesi Mimarlık Fakültesi'nin, 5 Kasım 1990 tarihinde düzenlediği 'Çağdaş Tasarımda Yöresel Öğeler' temalı sempozum ve Ulusal Kimlik Sorusu Üzerine Karşıt Düşünceler ve Konut Mimarisi, Balamir, A., Asatekin, G., (1991). ODTÜ MFD, Ankara.

Sezgin [3] te; endüstri çağı öncesinden günümüze kadar, yapıların, genellikle üç şekilde gerçekleştiğini söylemiştir, bunlardan ilki; işlevlerin uzmanlaşmadığı toplumda; kişi konut yapımıyla ilgili sınırlı bilgiye sahiptir ve ortaya çıkan ürün basit bir tekniktedir. Bu olay çağlar günümüze dek varlığını sürdürmektedir. İkincisi; toplumda yapı sanatını yürüten uzman kişilerin ortaya çıkardığı ve nesilden nesile devam eden süreçlerin ürünü olan ve günümüzde de devam enen yapılardır. Sonuncusu ise; 20.yüzyılın sonlarında gelişmiş ortamlardaki mimarın emrinde her türlü malzeme, gereç ve bilgisayarın olduğu, mimarın belli bir programa, fonksiyon şemasına ve forum kavramına bağlı olarak, olağanüstü yapıların yanı sıra basit uygulamaları da her türlü yörede gerçekleştirdiği yapılardır. Bu üç durum ile günümüzde binalar gerçekleştirilmektedir. "Vernaküler Mimari" nin bu üç durumda da oluşma olanağı şimdiden kesin olarak kabul edilebilmektedir. Sezgin, sayılan üç durumdan sonuncusunda, çağımızın her türlü olanaklarının bulunduğu koşullarda "Vernaküler Mimari" nin ne şekilde oluşacağı konusunun tartışılabilir olduğunu söylemiştir.

Bahsedilen son dönemde ortaya çıkan yapılar için Bilgin [54] te; “bu yapıların hiçbiri Anadolu'ya ait değildir, başka bir yere de ait değildir, Modernleşmenin değdiği her yerde ortaya çıkarlar: kabukları soyulduğunda ortaya çıkan nesneler aynıdır, öznesi olmadan çoğaltılmış nesnelerdir” demiştir.

Bu durum, cumhuriyet döneminde konuyla ilgili olarak Anadolu'nun belli bölgelerinde yapılan ilk akademik çalışmalarda da bahsedilmiştir. Geleneksel Ankara konutlarıyla ilgili çalışmasında Eyüp Kömürcüoğlu [30] da durumdan şöyle bahsetmektedir; “Ankara, tarihleri on yedinci asra kadar uzanan eski Türk evlerinin en kesif bulunduğu ve bugüne kadar, diğer şehirlerimize nispetle, iyi muhafaza edilmiş olduğu bir şehirdir. Bilhassa Cumhuriyet devrine kadar şehrin büyük bir imar faaliyeti görmemesi, hükümet merkezi olduktan sonra da yeni şehrin ovaya doğru uzaması, yangınlar ve bir kaç ana yol güzergâhı müstesna, kıymetli Türk evlerinin bulunduğu sahaların bugüne kadar eski halini muhafaza edebilmesinin başlıca sebepleridir. Maalesef son senelerin mesken buhranı, bu güzel Ankara evlerinin yeni ihtiyaçlara göre bölük bölük ayrılarak apartmanlar şeklinde konulmasını doğurmuştur ki görülen bazı manzaralar, mimari ve sanat tarihimiz için bir faciadırlar”.

Batı Anadolu bölgesiyle ilgili çalışmasında Beken ise [55] te; “evvelden beri kullanılan malzeme ve cari olan inşaat usulleri terk edilmiş yahut ta değişikliğe uğramıştır ki bunda yapı kanunları amil olduğu kadar modanın tesiri de büyük olmuştur” demektedir.

Şen [17] de; anonim mimarlık ürünlerini; geleneksel anonim mimari, günümüz anonim mimarisi ve ekonomik zorlamanın en kuvvetli etken olarak belirdiği gecekonduların yapı ve yapım tekniklerini analiz ettiği çalışmasında anonim mimarlık ürünlerini üç başlık altında değerlendirmiştir. Bunlardan ilki; halkın gelenek, kültür, tecrübe, entüisyon ve adetlerinin en açık şekilde yansıdığı yapılar olarak geçmişte ve halen köylerde gelişmekte olan anonim mimarlık ya da halk mimarlığıdır. İkincisi; ekonomik ve endüstrileşme çabasının doğurduğu şehirler çevresinde gelişen anonim mimarlıktır. Sonuncusu ise; bugünün şehirleri bünyesinde apartman yapıları olarak 'kalfa'lar elinde yapılmakta olan yapıları kapsamına alan anonim mimarlık ürünleridir.

Dağıstanlı ise [22] de; mimarsız mimarlık ürünlerini incelediği çalışmasında mimarsız mimarlık ürünlerini;

1. Tarih öncesi dönemden, günümüze kadar süregelen, halkın kendi el emeği ve usta yardımıyla yaptığı vernaküler, yöresel, geleneksel v.b. yapılar olan 'Geleneksel Mimarsız Mimarlık Ürünleri'

2.Gecekondular ve gecekonduların gelişimiyle oluşmuş niteliksiz apartmanlar, yap-satçı üretim sonucu oluşmuş apartmanlar ve devlet ve özel kişi ve kurumlarca üretilen tip projeler olan 'Günümüz Mimarsız Mimarlık Ürünleri' olmak üzere iki başlık altında toplamıştır.

Kuban [56] da; halkın kendi çabalarıyla kendi başlarına ya da bir usta yardımıyla oluşturduğu bu yapıların, gelişen koşullara bağlı olarak değiştiğini ve sanayi öncesi toplumlarda görülen halk mimarisinin günümüzde değiştiğini söylemiştir. Bu sebeple halk mimarisini, "geçmişte" ve "bugün" olmak üzere iki kategoride ele almanın daha doğru bir yaklaşım olacağını belirtmiştir. Üstelik bu mimarlık ürünlerinin yeni olduğu zaman yerilen, eski olduğu zaman övülen ürünler olduğunu ifade etmiştir. Yeni ve sıradan apartmanların ilham kaynağı olamayacağını, ama yapı niteliği olarak aynı olan

sıradan bir köy evin ya da ahşap, küçük bir evin çağdaş mimar için özel bir anlamı olduğunu belirtmiş, geçmiş ve günümüz ayrımını netleştirmiştir.

Sonuç olarak, Anadolu coğrafyası, bölgede yaşayan ilk insanlardan günümüze kadar geçen sürede çok çeşitli topluluklara ev sahipliği yapmıştır. Anadolu coğrafyasındaki bu çeşitlilik sonucu ortaya çıkan zengin kültürel katmanlar, Anadolu coğrafyası içindeki her bölgede kendine özgü barınma biçimleri ortaya çıkarmıştır. Yaşadığı bölge neresi olursa olsun, Anadolu insanı bölgenin kendisine sunduğu malzemeleri verimli kullanmayı başarmış ve bu da, Anadolu'da büyük bir vernaküler mimari birikimi ortaya çıkarmıştır.

Bu vernaküler birikim, önceleri fark edilmemiş ve tüm dünyada olduğu gibi mimarlık ürünü olarak sayılmamıştır. 19.yüzyıla gelindiğinde ise dünyada başlayan uluslaşma hareketleri, mimariyi de etkilemiş ve ulusal mimarlığın, vernaküler mimarlık ürünlerinde bulunacağı görüşü yaygınlaşmıştır. Anadolu coğrafyasında ise, batı dünyasıyla paralel şekilde, vernaküler mimarlık ürünlerine yönelik ilgi, Cumhuriyet Türkiye'sinin temel ideolojileri çerçevesinde ortaya çıkmıştır.

1950'li yıllara kadar vernaküler mimarlığa yönelik ilgi devam etmiş ve akademik çalışmalar yapılmıştır. Batıda daha erken başlayan ve ülkemizde etkilerini yoğun olarak 1950'li yıllarda hissettiren sanayileşme hareketleri ve ülkemizde yaşanan hızlı nüfus artışı ve göçler sonucu, vernaküler mimarlık ürünleri kısa sürede yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır. Sanayileşmeyle beraber yaygınlaşmaya başlayan fabrikasyon yapı malzemeleri ve nüfus artışının doğurduğu hızlı konut yapma ihtiyacı, vernaküler mimarlık ürünlerinin yok olma sürecini hızlandırmıştır. Bunların sonucunda ülkemizde ve dünyada, neredeyse vernaküler yöntemlerle mimarlık ürünleri ortaya konulamaz hale gelmiştir.

Bugün Türkiye'de ve dünyada, vernaküler mimarlık ürünlerine yönelik 'yok olma' tehlikesi devam etmektedir.

Bahsedilen bu açıklamalara ve analizlere dayanarak bu çalışmanın devamında, çalışma kapsamında incelenen Doğu Karadeniz Bölgesi sahili kırsalında yer alan vernaküler yapılar:

1.Bölgenin ilk örneklerinden başlayarak, bugün nadir de olsa görülen taş-ahşap birlikteliğine dayalı, bölge insanının çok uzun yılların getirdiği deneyimle, bölgede

yaşayan birçok farklı topluluğun kaynaşması sonucu ortaya çıkan bölgeye has yaşamın ürünü olan yapı kültürünün ve vernaküler yapıların incelendiği 'Geçmişten Günümüze Doğu Karadeniz Sahilinde Vernaküler Mimari'

2.Bölgede ahşap kullanımının çeşitli sebeplerle azalmaya başlamasıyla ve özellikle beton ve çimentonun girmesiyle ve nispeten ucuz olan bu malzemelerin, bölgede artan yol yapımıyla birlikte sahildeki köylerden en tepedeki dağ köylerine kadar yayılmasıyla, devlet ve özel kişi ve kurumların tip projelerinin veya kalfaların ortaya çıkardığı, bölgenin doğal koşullarına uyumsuz vernaküler yapılar 'Doğu Karadeniz Sahilinde Günümüzde Vernaküler Mimari' olarak ele alınmıştır.

Şekil 2.22 "TOKİ'nin Bursa'ya Tokadı Fotoğraf Yarışması", Mimarlar Odası Bursa Şubesi, 1.lik ödülü, Fotoğraf: Mehmet Dağ [57]

BÖLÜM 3

DOĞU KARADENİZ BÖLGESİNDE GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE VERNAKÜLER MİMARİ

3.1 Doğu Karadeniz'in Tarihi

3.1.1 "Karadeniz"in Kökeni

Karadeniz ve çevresi, kendisine özgü coğrafi özellikleri ve üzerinde yaşayan toplumlar açısından, tarih içinde önemli bir nokta teşkil etmektedir. Güney Karadeniz ve iç Anadolu bölgeleriyle arasında bulunan dağlardan dolayı tarih boyunca sahil bölgesi, iç bölgelerle etkileşim sağlamakta zorluk çekmiş ve sahil şeridi boyunca ulaşım denizden sağlanmıştır.

Ege dünyasının insanları kolonizasyon döneminden çok önce Karadeniz hakkında bilgi sahibi olmuşlar ve buralara ulaşmayı başarmışlardır. Karialılar ve Akalar korkmalarına rağmen hiç tanımadıkları bu denize açılmışlar, M.Ö. 10.yüzyıllarda Karadeniz'in Asia kıyılarında altın ve demir madenleri işletmişlerdir. Grekler sahil bölgelerinde coğrafi keşifler yapmışlar ve yerli halkla temasta bulunmuşlardır. Bu gibi bazı istisnai durumlar söz konusu olsa da o tarihlerde ticaret, keşif, macera tutkusu veya hangi dürtüyle olursa olsun bu ilk denizcilerin yetersiz gemi yapım tekniklerinden dolayı ve Karadeniz'in hırçın dalgaları nedeniyle çoğu kez telef oldukları kesindir. Karadeniz'de karşılaştıkları olumsuzluklardan etkilenen bu insanlar, Karadeniz'e "dost sevmeyen deniz" anlamında "Pontos Aexeinos" demişlerdir [57].

Aexeinos adının Persçe bir kelime olan ve karanlık, müzlim gibi manaları içeren Ahşaena'dan geldiği belirtilir [58].

Bir başka rivayete göre Karadeniz bölgesinin ilk halkı Nuh peygamberin oğullarından Yafes'in soyundan idiler. Seyyah Chardin'e göre Karadeniz'e de önceleri Yafes'in torununa izafeten Aşkanaz denirdi [54].

Zamanla gemi yapım teknolojisinin ilerlemesi ile Karadeniz'e dayanıklı gemiler yapılmıştır. Karadeniz sahillerinde kurulan koloni şehirler vasıtasıyla bu bölgenin zenginlikleri Ege ve Akdeniz'e taşınmıştır. Böylece, Karadeniz'e bakış değişmiş ve bu denize 'konuksever deniz' anlamında "Pontos Euxinos" denmeye başlanmıştır [60].

3.1.2 Doğu Karadeniz'de Yaşayan Halklar

Doğu Karadeniz sahili Alt Paleolitik Dönem'den (MÖ 1.000.000-100.000) itibaren belirli topluluklara ev sahipliği yapmaya başlamış ve o günden itibaren tartışmaları da beraberinde getirmiştir.

Doğu Karadeniz sahiline yerleşen halkların kökenleri ile ilgili oldukça ilginç tespitler vardır. Kotyora'yı kuranların (Bu günkü Ordu), MÖ 2500-2400 yıllarında Hazar Gölü çevresinde otururken batıya göçen ve Türkçe konuşan Kut kavmi olduğunu ve Kut'ların Türk kökenli olduğunu ünlü Sümerolog Prof. Dr. Benna Landsberger, 1937'de yapılan Tarih Kurultayı'nda Atatürk'ün huzurunda bizzat söylemiştir [61].

Anadolu tarihine bakıldığında en eski yazıtlar ile ilgili buluntular 38'e ulaşmıştır ki bunlardan Trabzon'daki mağaralarda bulunan OY-ONGUL, Zonguldak, Sinop en önemlilerinden idi. Ayrıca bu yazıtlardaki ifadelere göre Karadeniz'in tarihteki ilk adı OQ-OZ ULIQ KÖL'dür. Yani Ok+Uz Ulıg Göl, yani Oğuzların Gölü [62].

M.Ö. 1800 yıllarında Anadolu'da devlet kuran Hititler, Karadeniz kıyılarını ele geçirememişti. Bu tarihlerde buralarda yaşayan Gaşkalar Ekram Memiş'e göre menşei tam olarak belirlenemeyen bir kavimdi. Mireli Seyidov ise Gaşkalar'ı[1] Türk saymakta ve onları şimdi İran'da yaşayan Kaşgay Türklerinin ataları olarak göstermektedir [63].

---

[1] Gaşka/Kaşkalar hakkında ayrıntılı bilgi için bkn. Schuler, E. Von, 1965, *Die Kaskaer,* Berlin; Garstang, J. 1959, *The Geography of the Hittite Empire,* London; Ertem, H. 1980, *Hitit Devletinin İki Eyaleti Pala ve Tum(m)ana,* Ankara; Bryc, T. 1986, "The boundaries of Hatti and Hittite Border Policy", Tel-Avive; Yakar, J. 1983, "Anatolian Civilisation Following the Disintegration of the Hittite Empire; An Archaeological Appraisal", Tel-Aviv; Ünal, A. 1989, "Orta ve Kuzey Anadolu'nun İskân Tarihi ile İlgili Sorunlar", Anadolu/Anatolia

Pontus bölgesi prehistorik devirde iskan edilmiştir. M.Ö. II. Binde bu bölgede yaşayan Kaşkalar, Boğazköy'ü merkez yaparak gelişen Hititlerle savaşmışlardır. Hititlerin Ege göçleri ile yıkılmasının ardından bölge Phrygialıların istilasına uğramıştır [57].

M.Ö. 10. yüzyılda Doğu Karadeniz sahillerinde Karialılar ve Akalar görülmeye başlar. M.Ö.9.yüzyıla geldiğimizde ise Grek kolonileri Karadeniz sahillerine yerleşmeye başlamışlardır. Grekler Karadeniz'e gelmeden önce Ege'de Akdeniz'de Propontis'de pek çok koloni şehirler kurmuşlardır [57].

Yunanistan karasal olarak oldukça dağlık ve tarıma elverişsiz bir yapıya sahiptir. Bu durum bölgede devamlı artan nüfusun yeterli şekilde beslenememesine sebep oluyordu. Ayrıca endüstrinin gelişmesi ve gelişiminin sürekliliğinin temini için hammaddeye ve kölelere ihtiyaç vardı. Anadolu'nun batı kıyılarında yaşayan İon şehirlerinde durum daha farklıydı. Onların arazisi oldukça verimliydi. İyi ürün alıyorlardı. Ama onların başı Lydia devleti ile dertteydi. Lydialılar baskı yapıyor ve onların yakın doğu ile ticaret yapmalarını engelliyordu. Bu baskı onları yeni yerler aramaya ve koloniler kurmaya sevk etti [57].

Bu nedenlerden dolayı Grekler kolonizasyona başladılar. Önce yakında bulunan Çanakkale Boğazı ve Marmara kıyılarını kolonize ettiler. Daha sonra buralardan Karadeniz'e açılarak Karadeniz'in uzak sahillerine yerleştiler.

M.Ö.7.yüzyılda ise Karadeniz'de Miletos kolonileri dönemi başlar. Bu tarihler bölgede başka halklarında görülmeye başladığı tarihlerdir. M.Ö.7.yy'ın ilk yarısında Anadolu'nun Karadeniz'in kuzeyinden gelen Kimmer akınlarına maruz kaldığı görülmektedir. Orta Asya'dan gelen İskitler, Kimmerler'in yaşadığı bölgeyi ele geçirince, Kimmerler yerlerinden ayrılarak güneye doğru inmişler, Kafkaslar'a geçerek Anadolu'ya girmişlerdir. Kimmerler'den sonra bölgede İskitler'in (Sakalar) hakimiyetini görülmektedir. İskitler M.Ö. 6.asırda Kimmerleri kovalayarak Doğu Anadolu'da Medlerin egemenliğine son vererek bütün küçük Asya'ya yayılmışlardır[57].

Sonraki yüzyıllar bölgenin Perslerin eline geçmesine sahne olur. Pers hakimiyetini Büyük İskender'in Anadolu'ya gelişiyle birlikle Makedon hakimiyeti izlemektedir. M.Ö.IV.yüzyılda Büyük İskender'in ardından bölgede Pontus krallığı kurulmuştur ve bu krallık Roma ile ittifak kurabilecek kadar güçlenmiştir.

M.Ö.1.yüzyılda Roma Pontos Krallığı'na son vermiş ve Roma İmparatorluğu 395 yılında Batı ve Doğu olmak üzere ikiye ayrılana kadar bölge Roma hakimiyetinde kalmıştır. Daha sonra bölge Doğu Roma yani Bizans'ın yönetimi altına girmiştir.

M.S. 1.yüzyılda Avarların bir kolu olan Lazlar Kafkas yöresinden gelerek Doğu Karadeniz'in Sürmene'yi de içine alan doğu kıyılarına yerleşmişlerdir [64].

M.S.6.yüzyıla gelindiğinde bölgede Araplar görülmeye başlanmıştır. 705 yılında ilk kez Müslüman Arap ordularından bir kol Trabzon bölgesine girmiş ve İslamlığı tanıtmıştır. Bölgede 11.yüzyıldan itibaren Türk etkisi iyice artmaya başlamıştır ve bunu Selçukluların bölgeye hâkim olması izlemiştir. 13. yüzyılda bölgeye Moğol akınları başlar. Bu yıllarda Trabzon kısa bir süreliğine Moğol hâkimiyetine girmiştir [65].

Türklerin bölgeye akınlarından bunalan Pontus İmparatorluğu kralları Türkmen beyleri ile akrabalık politikası izlemiş, Trabzon sarayının kızlarını eş olarak çevredeki Türkmen beylerine vermiştir.15.yüzyıl başlarında Timur bölgenin hakimiyetini sağlamış fakat bu hakimiyet çok kısa sürmüştür. Doğu Karadeniz bölgesinde 1461 yılında II.Mehmet'in Pontus Krallığı'na son vermesiyle Osmanlı Devleti'nin yönetimine geçmiştir. Bölge 1.Dünya Savaşı sırasında Rus işgaline uğramıştır ve savaşın bitimiyle bölgede bulunan Hıristiyan Rum nüfusu, mübadele ile Yunanistan'a gönderilmiştir [65].

3.2 Doğu Karadeniz Bölgesinde Mimarlık Ortamını Şekillendiren Etkenler

Doğu Karadeniz yöresel mimarlığını oluşturan en önemli etkenler bölgenin doğal, ekonomik ve sosyo-kültürel yapısıdır. Yerleşme dağılımından ev ve eklentileri arasındaki bağlantının organizasyonuna, plan tipleri ve yapı sistemlerinin özelliklerine kadar, bu etkenlerin önemli ölçüde izleri vardır. Doğal yapının ağırlığı yerleşme biçiminde kendini gösterirken, ekonomik yapı evin eklentilerinin ortaya çıkışında, sosyal yapı ise çeşitli etnik gruplara göre değişiklik gösteren plan tiplerinin oluşmasında etkili olmuştur [46].

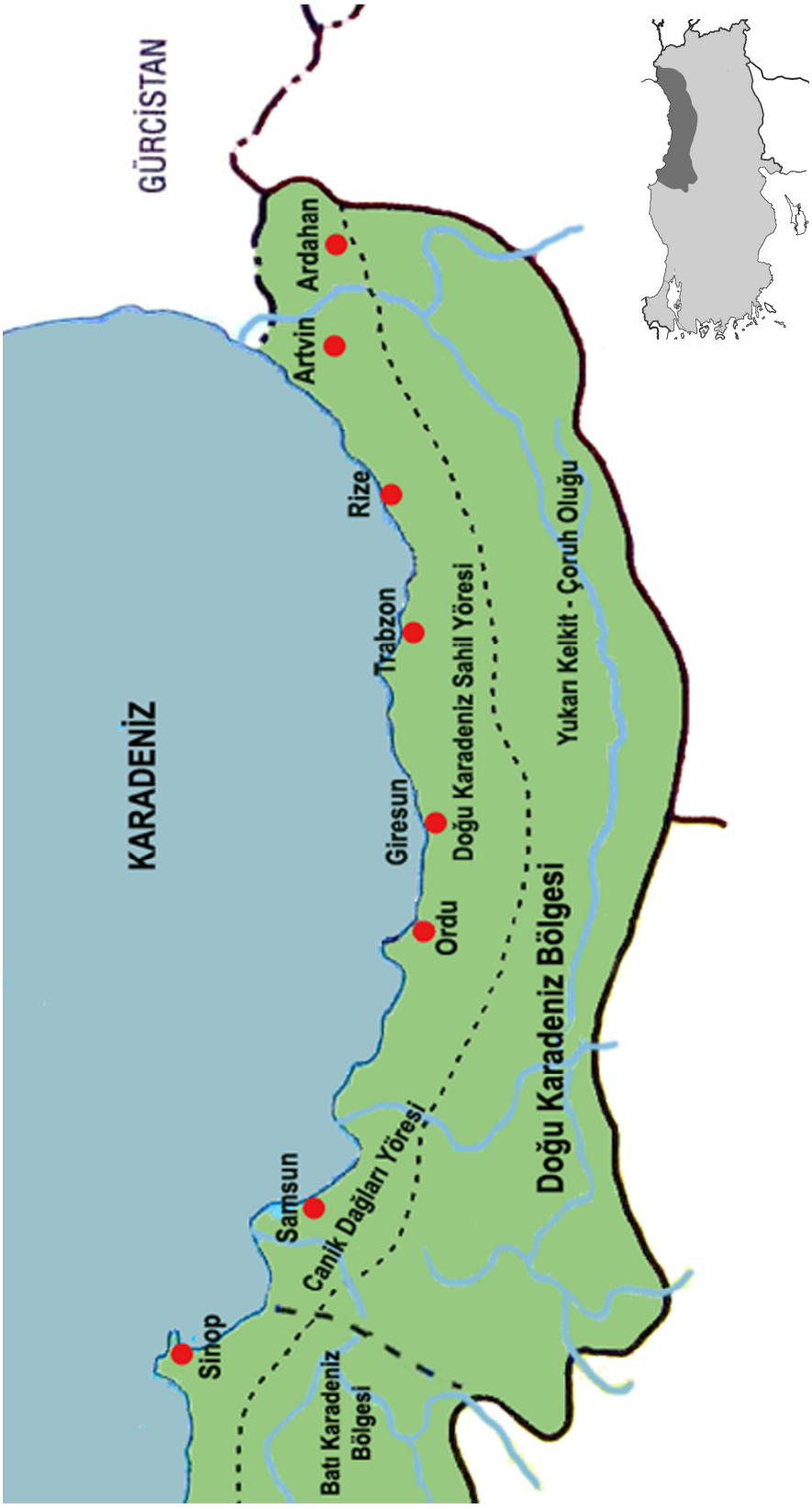

Şekil 3.1 Kapsam haritası

Geçmişte ve halen köylerde gelişmekte olan anonim mimari diye isimlendirdiğimiz bu bölümün sonuçlarını; oluşumdaki genel etkenler diyerek şöylece sıralamak mümkündür;

Doğa etkenleri: topoğrafik ve klimatolojik,

Sosyo ekonomik ve sosyo psikolojik etkenler: Malzeme-malzeme imkânları; kullanma ve tecrübe, din, örf, gelenek ve kültür ile yörenin ekonomik gücünü artıran ve azaltan nedenler diye sıralayabiliriz [17].

3.2.1 Fiziksel Etkenler

Doğu Karadeniz Sahilinde mimarlık ortamının oluşmasındaki doğa etkenleri; topografya, jeolojik yapı, iklim ve bitki örtüsü olarak sınıflandırılabilir.

3.2.1.1 Topografik Yapı

Karadeniz Bölgesinin genel görünümü; doğu-batı yönünde uzanan dağlar, denize dik inen vadiler ve akarsu yatakları, dağlar arasında ve sahilde tarıma elverişli alanlar şeklindedir. Doğu Karadeniz sahillerine paralel olarak yerleşmiş dağlar bölgenin Anadolu ile doğal ayırıcısıdırlar. Doğudan batıya doğru Kaçkar, Soğanlı, Zigana, Canik dağlarının tepe noktalarından geçirilecek bir hat bölgenin kabaca hududunu çizer [66].

Doğu Karadeniz Dağları'nda doruk çizgisi 2000 metrenin üzerinde ve bilhassa doğuda 3000 metrenin üzerinde bulunmaktadır. Rize Dağları'nda bazı yüksek zirveler 4000 metreye yaklaşır. Örneğin; Kaçkar zirvesi 3932 metre, Verçelik zirvesi 3711 metredir. Hem Doğu Karadeniz kıyılarına, hem de Çoruh-Kelkit oluğu üzerine dik yamaçlarla inen Doğu Karadeniz Dağları'nın kuzey yamaçları birbirine paralel çok sayıda konsekant vadilerle derin şekilde yarılmıştır. Dağların yüksek kesimlerinde IV. zaman buzullarının aşınım izlerine ve sirk göllerine rastlanır. Doğu kesiminde gayet keskin görünüşlü olan bu dağlardan kuzeye doğru gidildikçe daha hafif dalgalı şekillerde yükselmiş düzlüklere rastlanır [66].

Doğu Karadeniz bölgesinin bu engebeli arazi yapısı toplu yerleşmeyi zorlaştırmış ve bölge genelinde dağınık yerleşim düzeni yaratmıştır. Yapılar inşa edilirken arazi zorlanmamış, yapılar vadiye ve eğime bakacak şekilde araziye oturtulmuştur.

3.2.1.2 Jeolojik Yapı

Bölgenin en eski ve oturmuş temel yapısını oluşturan metamorfik seri (genellikle Birinci zamana ait şistler, mermerleşmiş kalkerler ve mermerler) ve plütonik kayaçlar (granit, grandiyorit, kuvarslı diyorit, siyenit gibi derinlik kayaçları) bölgenin en yüksek yerlerinde bulunmaktadır. Deprem yönünden rijit, bina temelleri taşıma gücü üstün, iyi yapı malzemesi veren bu kayaçlar, genellikle yüksek ve engebeli alanlarda bulunduğundan geniş kentsel yerleşmelere elverişli değildir [67].

Bölgedeki önemli akarsular olan Çoruh, Devrez, Gökırmak, Araç Çayı, Kelkit, Mudurnu akarsu oluklarının içinden Kuzey Anadolu Fay Hattı geçmektedir. Kuzey Anadolu Fay Hattı (KAF), dünyanın en hızlı hareket eden ve en aktif sağ-yanal atımlı faylarından biridir. Kuzey Anadolu deprem alanının bir parçasını oluşturan kırık sistemin en aktif fayları batıda Düzce, Abant, Bolu, Gerede ve Tosya, doğuda Havza-Ladik-Taşköprü ve uzantısı ile Kelkit vadisi çukurluğundadır. Bu sisteme bağlı Merzifon, Suluova, Mecitözü, Eskipazar, Zile, Tokat, Sulusaray, Artova ve Karadeniz dağları ile sahil arasında Gölköy, Aybastı, Mesudiye, Şebinkarahisar ikinci derece aktif deprem üst merkezidir. Trabzon, Rize, Artvin il çevreleri ise deprem yönünden tehlike bölgesi içindedir [68].

3.2.1.3 İklim ve Bitki Örtüsü

Doğu Karadeniz bölgesi, Türkiye'nin en çok yağış alan, kışları yumuşak, nisbi rutubeti en fazla, donlu günleri en az olan bölgesidir. Samsun'dan sonrası doğuya doğru bu iklimin etkisi altındadır [67].

Kıyıda yıl boyu yağışlı ve ılıman Karadeniz İklimi görülür. Bu iklimin oluşmasının sebebi; Karadeniz'den gelen nemli hava kütlelerinin kıyıya paralel uzanan Kuzey Anadolu dağ yamaçlarına bol yağış bırakmasıdır. Türkiye'nin en yağışlı bölgesi olan Karadeniz'de yağışlar bir mevsimde yoğunlaşmamış, yıl geneline yayılmıştır. Karadeniz Bölgesinde yaz kuraklığı ve orman yangınları yaşanmaz. Nemlilik ve bulutlanmanın fazla olması nedeniyle yıllık ve günlük sıcaklık farkları en az bu bölgededir. Dağlar kıyıya paralel uzandığından, dağların gerisinde kalan iç kesimleri deniz etkisi altına alamamış ve iklim karasallaşmıştır ve kuraklaşmıştır [67].

Deniz, mevsimler arasındaki ısı farklarının azalmasına, nem oranının artmasına neden olmakta; dağ sıraları ise sıcaklık ve yağış üzerinde etkili olmaktadır. Denize bakan yamaçlarla iç kesime bakan yamaçlar arasındaki farklılık bu yüzdendir [69].

İklimin ılıman, denizsel karakterde bulunması, yağışların bol ve düzenliliği sebebiyle, kıyıdan itibaren yükselen dağların bilhassa karayele karşı bulunması, bölgede gayet gür ve çeşitli bir bitki örtüsünün meydana gelmesine sebep olmuştur [70].

Karadeniz kıyılarında yer yer genişleyip daralan ama süreklilik gösteren bir orman şeridiyle karşılaşılmaktadır. Boylu boyunca uzanan ve meşe, kayın, kestane, gürgen gibi geniş yapraklı türlerden oluşan nemli orman şeridi, kim yerlerde kıyıdan hemen sonra başlayıp ortalama 1000 m'ye kadar dek yükselmekte, 1000 m'den sonra geniş yapraklıların yerini iğne yapraklı türler almaktadır. Dağların denizlere bakan yamaçlarında, ormanların tahrip edildiği alanlarda, onlardan boşalan yeri, hemen ve çok çabuk olarak çok sık yayılış gösteren orman gülleri ve kimi maki türleri kaplar. Doğu Karadeniz'e özgü dokusunu koruyan orman ise, kendi yükseklik sınırları içinde kestaneyle başlar; meşe, gürgen, karaağaç, yabani fındık, akçaağaçla devam ettikten sonra ladin ve kayına geçer. Kayın bir süre devam ettikten sonra, daha üst yüksekliklerde yerini tamamen iğne yapraklı ormanlara; doğu ladini, Doğu Karadeniz göknarı, sarıçam yayılışlarına bırakır. Doğu Karadeniz'de iğne yapraklı ormanların 2300-2400 m'lere dek çıkabildiği görülür [71].

3.2.2 Sosyal Etkenler

Doğu Karadeniz Bölgesi'nin iklim ve topografya özellikleri ile halkın sosyal yaşantısı yöresel evlerin biçimlenmesinde önemli rol oynamıştır. Tüm bu etkilerle biçimlenen evler yöreye özgü yapı malzemeleri ile bütünleştiğinde ortaya farklı ve özgün bir mimari ortaya çıkmıştır [72].

Doğu Karadeniz sahil bölgesinde geçmişte ve halen köylerde gelişmekte olan vernaküler mimari olarak isimlendirdiğimiz oluşumun üzerindeki sosyal etkenleri şöyle sıralamak mümkündür;

Sosyo-ekonomik etkenler; malzeme-malzeme imkânları, kullanma ve tecrübe, bölgenin ekonomik gücünü arttıran ve azaltan nedenler,

Sosyo-psikolojik etkenler; yaşayış, din, örf, gelenekler ve kültür.

3.2.2.1 Sosyo-ekonomik Etkenler

Tarihsel süreç içerisinde Doğu Karadeniz bölgesinin ekonomisini[1] fiziksel çevre koşulları yönlendirmiş olup, ekonomi büyük ölçüde tarıma ve hayvancılığa dayalıdır.

Doğu Karadeniz sahili bahsedildiği gibi tarih boyunca çeşitli topluluklar tarafından iskân edilmiş ve bölgenin verimli arazilerinin ürünleri ve bölgenin zenginlikleri Anadolu'nun diğer bölgelerine, Yunanistan'a, Kafkaslara kadar taşınmıştır. Böyle bir ortamda bölgenin kullanıcıları da günlük hayatta ve toplumsal yaşamda uzun vadede sürekli yapı üretim eylemi içinde olmuşlardır [2].

Doğu Karadeniz, yağışlı iklimi ve engebeli arazi yapısıyla doğal yapı bakımından Türkiye'nin diğer bölgelerine göre değişiklik gösterir. Bol yağıştan ötürü havada ve toprakta nem oranı fazladır. Yumuşaklığıyla Akdeniz özelliği göstermesine karşın yağışlı olan iklim yapısı gıda maddelerinin korunmasını olumsuz yönde etkiler. Sosyal, ekonomik yapıyla doğa arasında kurulmuş dengenin gereği olarak kâr amacı olmadan yalnız tüketim için üretim yapılır. Toplumun sosyal ve kültürel yapısıyla varlığını sürdürebilmesi, öncelikle beslenme sorununun çözümlenmesini ve üretilen gıda maddelerinin bozulmadan korunmasını zorunlu kılar. Yılda bir üretilen mısır, fındık, fasulye ve bunların yanında pekmez, reçel, turşu gibi yaş sebze ve meyvelerin değerlendirildiği yiyeceklerle kavurma, peynir, yağ, bal gibi hayvansal gıdaların uzun süre korunması gerekir. Daha kısa sürede üretilip tüketilen besin maddelerinin de tüketime kadar bozulmadan korunması söz konusudur [46].

Üretilen ürünlerin korunmasına yönelik bu gereklilik Doğu Karadeniz'de son derece özgün mimarlık ürünleri ortaya çıkarmıştır.

---

[1] Doğu Karadeniz'deki ekonomik hayatla ilgili en eski bilgileri İ.Ö. 400 yıllarında Doğu Karadeniz'den geçen Ksenophon'dan alıyoruz. Bölge insanının babadan oğula geçen ekmek ambarlarını, buğdayı, tuzlanarak küplere bastırılmış yunus balığı etini ve çanaklarda saklanan yunus balığı yağını kullandığından bahseden Ksenophon, rastladıkları bir köyde ordusundaki askerlerde kovanlardaki peteklerden yiyince hastalık yapan baldan bahseder. Detaylı bilgi için bkn. Ksenophon, Anabasis Onbinlerin Dönüşü, Çev. Gökçöl, T., (2010). Sosyal Yayınları, İstanbul.

Sahil bölgesinde bir diğer önemli ekonomik kaynak balıkçılıktır. Doğu Karadeniz'de bilinen kayıtlara göre ekonomik balık avcılığı M.Ö. 2750 yıllarından beri sürdürülmektedir. Son zamanlarda ise bölgede yaşayan insanların, eskiden beri gıda, güç elde etmek, taşımacılık ve çeşitli şekillerde yararlanma yoluyla güçlü bir bağlantı içinde oldukları balıkçılık bugün diğer ekonomik uğraşların yanında önemini yitirmiştir [73].

Doğu Karadeniz sahilindeki balıkçılık faaliyetleri ve yapı faaliyetleri arasında güçlü bir bağ vardır. Zamanla gemi yapım teknolojisinin ilerlemesi ile birlikte Karadeniz'e dayanıklı gemiler yapılmıştır. Bölgede gelişen ve estetik ürünler ortaya çıkaran tekne üretim faaliyetleri bölgede ahşap işçiliğinin gelişmesine sebep olmuştur. Şüphesiz bu noktada tarihsel süreçte bölgede ulaşımın çoğunlukla denizden sağlanmasının da önemi büyüktür. Zamanla gelişen teknolojiyle kara yolu ulaşımı artmış ve ahşap tekne üretim faaliyetleri azalmış, eski ahşap işçiliği de ortadan kalkmaya başlamıştır.

Doğu Karadeniz Bölgesi'nde tarihsel süreçte ekonominin dayalı olduğu bir diğer nokta da hayvancılık ve hayvancılığın ortaya çıkardığı yaylacılık faaliyetleri olmuştur.

Hayvancılık, özellikle de koyun yetiştiriciliğiyle bağlantılı mevsimlik yer değiştirmelere coğrafya terminolojisinde "transhümans" adı verilmektedir. Orta Asya'daki Türk ve Moğol boylarının uzun mesafeli devingenliğiyse bu biçimde adlandırılmaktadır. Orta Asya göçebesinin coğrafya üzerindeki eylemi tarih boyunca hemen hemen daima siyasal sonuçları da olan bir girişimken, transhümans, etkileri yerel ölçeğin dışına taşmayan bir yaşam biçimidir. Ayrıca, Anadolu'ya özgü değildir ve Modern çağ öncesinde tüm Kuzey Akdeniz ülkelerinde uygulanmıştır. Anadolu'da gözlemlenen ilk transhümans türü Doğu Karadeniz Bölgesi'nde uygulanan pratiktir. Burada kıyı kesiminin kırsal halkı yaz başlarında yüksek yaylalara taşınmaktadır. Yöreye özgü otokton bir geleneğin Türk çağında[1] da sürüp gittiği anlaşılmaktadır [47].

[1] Doğu Karadeniz'de tarihsel süreç içinde hayvancılık çalışma hayatının temel noktasını teşkil ediyordu. Bölgeda hayvancılık hakkında ilk sayım ve hayvancılığın tarihiyle ilgili detaylı bilgi için bkn. Korkmaz, A., M., (2005). "Eski Türk Tarihi ve Coğrafyasının Sürekliliğinde Giresun Yöresi ve Bostanlı Köyünde Yer-Su Kutsalları", Hacı Bektaş Veli Dergisi, 34:1-24.

Şekil 3.2 a-Anadolu'da transhümans güzergâhları b-Anadolu transhümans mimarisi-Karaçadır [47]

Bölgedeki hayvancılık ve yaylacılık faaliyetleri yerleşik olarak adlandırabileceğimiz mimarlık ürünleriyle beraber bölgeye özgü bir yayla mimarisi ortaya çıkarmıştır.

Doğu Karadeniz sahilinde bir başka önemli ürün de fındıktır[1].

13. yüzyılda yaşamış olan Ispartalı Seyrani, Karadeniz Bölgesine yaptığı ziyaret esnasında Giresun' da bol miktarda fındık yetiştiğinden bahsetmektedir. Yine Evliya Çelebi Trabzon bölgesine yaptığı bir seyahatte "Dağlarında taşlarında cümle ormanları fındıklıktır" diye bahsetmektedir. Fındığın uluslararası ticaret malı olarak satışını gösteren ilk yazılı belge Timur ile İspanya kralı II. Henri arasında 1403 yılındaki belgedir. Fransa ile 1737 yılında, I. Mahmut (1730-1754) döneminde ticaret anlaşması yapılır. Bu antlaşmaya göre Fransa' ya satılacak ürünler arasında fındık da vardır. Türk fındıklarının, özellikle Avrupa ülkelerinde tanınması 18. yüzyılın ikinci yarısından sonradır[2]. 1782 yılında Rusya' ya, 1792 yılında Romanya' ya, 1875 yılında Belçika' ya fındık dışsatımının başladığı bildirilmiştir [74].

[1] Fındık sözcüğü, Antik Çağda Karadeniz' in adı olan "Pont Exinus" tan türetilen "pontik" sözcüğünden meydana gelmiştir. Plinus da, Pontos kıyılarından getirildiği için, fındığa "Pontos cevizi" denildiğini kaydetmiştir. Fındık Akdeniz, Ortadoğu ve Avrupa ülkelerine Doğu Karadeniz' den adını da beraber getirerek yayılmıştır [74].

[2] İç fındığın ilk dışsatımı 1879 yılında yapılmıştır. 1906 yılında Sırbistan' a, 1907 yılında Almanya' ya, 1909 yılında Marsilya' ya (Fransa), 1912 yılında ABD' ye fındık dışsatımı başlamıştır. 1900 yıllarında fındığın tek üreticisi ve dışsatımcısı Türkiye' dir. İsviçreli Lui Ramber' in 5 Mayıs 1902 tarihli gezi günlüğünde fındıkla ilgili şu cümleler yer almıştır: Sabah şafakla beraber Giresun' a geldik… İşte bugün fındık diyarındayız… Yamaçlar üzerinde, küçük vadilerin kıvrımlarında, sözün kısası her tarafta düzenli biçimde dikilmiş fındıklar görülür [74].

19.yüzyılın ikinci yarısında, Osmanlı Devleti'nin siyasi ve ekonomik olarak içinde bulunduğu durumu pek iyi değildi. Nitekim bu dönemde üst üste meydana gelen Rus harpleri, yabancı devletlerin siyasi ve ekonomik baskıları sonucu devlet aciz bir durumda kalsa da, bu sıkıntılı dönem Giresun Kazası'nda hissedilmiş, ancak özellikle limandan fındık ihracı had safhaya ulaştığından ticari yönden bir rahatlama sağlanmıştır. Bu dönemde Giresun limanından doğrudan fındık ihracı yapıldığı tespit edilmektedir. Bu ticareti genelde Osmanlı vatandaşı gayrimüslimler yapmışlardır. 1890'lı yıllardın Giresun ticareti hakkında bilgi veren Cuinet, kazanın ihraç ettiği malları fındık, az miktarda fasulye, deri ve balık yağı; ithal ettiği malları ise kumaş, hırdavat, buğday, boş çuval, deri, tütün, demir, kireç, eşya, ispirtolu içki, çanak, çömlek, petrol, tahta ve tuz olarak sıralar [75].

Doğu Karadeniz sahilinde bu derece yoğun üretimi olan fındık çeşitli sonuçlara yol açmıştır. Karadeniz insanı, fındık toplandıktan sonra kurutulması için çözümler düşünmüş, bölgelere göre isimleri değişen ambar yapıları ortaya çıkarmışlar veya köylerde bütün köyün ortak olarak kullandığı ve fındıklarını serdiği büyük alanlar oluşturmuşlardır.

Sonuç olarak Doğu Karadeniz Bölgesinde tarih boyunca tarımsal ve hayvansal üretime ve tüketime bağlı olarak bölgeye has mimarlık ürünleri ortaya çıkmıştır. Bölgede tarlasına yakın olmak isteyen çiftçi son derece özgün bir konut mimarisinden ve konuta ek yardımcı yapılardan oluşan yerleşik bir mimari, belli mevsimlerde yaylacılık yapanlar ise nispeten daha basit, hatta kurulup sökülebilen bir yayla mimarisi ortaya çıkarmışlardır.

3.2.2.2 Sosyo-psikolojik Etkenler

Karadeniz Bölgesinde kültürel katmanlar konusunda büyük farklılıklar göze çarpmaktadır. En doğusundan ele alarak batıya İstanbul Boğazı'na kadar asırlar boyu birçok kültürleri barındıran ve bu kültürlerin senteze ulaştırdığı farklı mozaik, bugün geleneksel kültürü yaratmıştır. Her dönem bir öncekinin etkisinde kalmış, her toplum

kendine has, özgün yaşam felsefesini devam ettirmek istemiştir[1]. Bu değişik kültür mozaiğinin birbirini etkilemesi yadsınamaz [69].

Bölgede Yunan kolonizasyonundan önceki kültürlere ait inanışlar ve geleneklerin etkisi halen devam etmektedir. Eski Türklerde nehir, ağaç, dağ gibi kutsallara adak adama adetleri yer yer görülmektedir[2].

Adak adama neredeyse bütün toplumlarda ve dinlerde mevcuttur. Bölgeyle ilgili ilk yazılı kaynaklara göre Yunan kültürü içinde de, Yunan ordusunun Karadeniz'de geçirdiği süre içinde de alınacak kararlardan önce tanrılara kurban kesip barsak fallarına bakılmaktaydı [76]. Eski Türklerde de adak toplumda önemli bir yere sahiptir ve bu toplumsal davranış Hıristiyanlıkta ve İslam'da da devam etmiştir. Yayla kültürüyle beraber hayvancılığın toplumdaki yeri bu açıdan da önemlidir.

Yaylacılığın diğer bir sebebi ise insanların alışkanlıklarıdır. Yayla bir kültürdür. Bu kültür ise insanlarda zamanla alışkanlık haline gelmiştir. Bu alışkanlığı bırakmak istemeyen bazı kişiler bazen mevsimlik iki veya üç tane inek alıp yaylaya çıkmaktadırlar ve sonbaharda tekrar satmaktadırlar [77].

Hayvancılık hem dini hem milli merasimlerde, diğer değerler sistemi içinde anlamlı bir yere sahiptir. Kurban, İslamiyet öncesinin ziyafet ve mükâfat sistemi içine kolaylıkla yerleşmiştir. Bugün de o, hem ibadet hem de bir gelenek olarak son derece etkilidir [78].

---

[1] Bölge halkının sosyal hayatıyla, adetleriyle, kıyafetleriyle, yiyecekleriyle ve Doğu Karadeniz coğrafyasıyla ilgili ilk bilgileri Ksenophon vermektedir. Bölgede yaşayan Makronlar, sorgun ağacından kalkanlar ve mızraklar taşımakta ve kıldan elbiseler giymektedirler. Yunan ordusundaki tercüman aracılığıyla iletişim kurulan Makronlar'la karşılıklı ant içmek için iki taraf birbirlerine mızraklar verirler ve birbirlerine yemin ederler. " İki taraf ta tanrıları tanık aldı." Yine Ksenophon'dan devamla o zaman Yunan kolonisi olan Trapezus'a gelen Yunan ordusuna Trapezus'lular konukseverlik armağanı olarak öküzler, arpa unu ve şarap verdikten sonra ordugâhlarında bir pazar kurarlar. Trapezus'ta Stadion'da koşu yarışları, engebeli ve ormanlık arazide güreş ve yumruk dövüşleri yapılır. Arenada toplanan halk ve Yunan ordusu oyunları seyrederler. Eğimli arazide yukarıdan başlayarak kıyıdan döndürünceye kadar yokuş aşağı at yarışları yapılır [79].

[2] Karagöl'de adak bunlardan birisidir. Giresun'un Dereli ilçesinin güneybatısında Giresun-Ordu-Sivas illerinin birleşme noktasına yakın bir konumda sıralanmış dağların en yüksek zirvelerinden olan Karagöl zirvesi (3107 m.), adını civardaki diğer buzul göllerinden (Sağrakgölü, Aygırgölü) biri olan aynı isimli gölden dolayı almıştır. Dilekleri olanlar Karagöl'e yaklaşıp gölün sularında yüzlerinin aksini görmeye çalışırlar. Yoğun sisin hemen her zaman kapladığı gölün yüzeyi eğer dilek gerçekleşecekse dağılmaktadır [78].

Benzer ritüeller ve ayinler, bölgedeki Hıristiyanlık kültüründe de devam etmektedir. Bunlardan en önemlisi Theofania Yortusu'dur. Hıristiyan inancına göre Hz. İsa'nın doğumu ve Hz. İsa'nın Ürdün Denizi'nde vaftiz edilişinin yıldönümü eskiden beri Trabzon'da kutlanmaya devam edilmektedir.

Doğu Karadeniz'de İslam kültürünün ve Osmanlı Devletinin yerleşmesiyle birlikte uzun süren savaşların olmadığı bir döneme girildiği söylenebilir. Bu dönemde çok farklı etnik yapılar bir arada yaşamışlar ve etkileşim içinde bulunmuşlardır. Faklı kültürlerin bir arada uzun süre yaşamasının izlerini ortaya çıkan mimarlık ürünlerindeki işlemelerden ve süslerden de takip etmek mümkündür.

Doğu Karadeniz Bölgesindeki kiliselerde Hıristiyanlık öncesi kültürlerin izleri, Camilerde İslam öncesinin etkileri, Kafkas kökenleri gösteren bitkisel motifleri, Süleyman Mühürleri mevcuttur. Evlerde ise aynı bölgede uzun süre yaşayan insanların birbirini etkilemesinin sonuçları ve bu insanların asıl kökenlerinin etkileri bulunabilir. Bunlar arasında evi kötülükten koruyacağına inanılan ve evin duvarına asılan hayvan iskeletleri, Orta Asya kökenli ve kutsal sayılan hayat ağacı motifleri, İslam kültürünün etkileri görülebilir.

Doğu Karadeniz'de köy meydanı, camiyle birlikte kahvehane ve birkaç dükkânla sınırlanmıştır. Cami yalnız ibadet için kullanılan, kahvehane de yalnız oyun oynanan bir yer değildir. Zaten uzak olan yerleşme birimlerinden buraya ulaşan insanlar için boş zamanların değerlendirildiği, diğer insanlarla bilgi alışverişi yapıldığı ve bazı konuların tartışıldığı yer köy meydanıdır [46].

Köy insanının kentlerle ilişkisi daha seyrektir fakat erkeklerin nispeten kentle ilişkileri daha sıktır. Bunun dışında hastalık durumlarında, ender ortaya çıkabilecek sorunlarda kentlere gidilir.

Doğu Karadeniz'de imece usulü yaygın olmuştur. Köylerde köy halkı ürün toplama mevsiminde bir araya gelir ve köylülerin ürünleri belli bir sırada toplarlar. Bu durumda imece usulü, çalışmaktan ziyade iş ve eğlenceyi bir araya getiren bir durum halini almıştır.

Kent halkı yaşamı ise kırsal kesime göre farklılık gösterir. Ticaret de bu ortam içinde yerini almaktadır. Bir kesim bakırcılık, demircilik, kuyumculuk, terzilik gibi küçük

zanaatlarda çalışmaktadır. Tüm bu alanlar, yalnız kent için değil, kırsal kesimin de pek çok gereksinimlerini karşılamaktadır [46].

Şekil 3.3 a-İslam öncesi etkiler; Eski Türkler'de kutsal sayılan 'Hayat Ağacı' ve daha yakın zamana ait işlemeler, Okman Ailesi Evi, Çağlayan Köyü, Rize [79] b-İslam öncesi etkiler ve İslam etkileri bir arada; evi koruyacağına inanılan semboller ve hayvan başı, Reyhan Konağı, Rize [79] c-İslam etkileri; Arapça 'Allah' yazısı ve çift taraflı hilâller, Karaburun köyü, Giresun (Ömer Faruk Bayram) d-İstanbul'a özlem, Haşimağa konağı, Sürmene, Trabzon [79] e-Çeşitli yerlerdeki mimari eserlerde karşılaşılan şaman motifine Hemşin bölgesindeki konaklarda da karşılaşılmakta ancak kimi zaman bu simge Mühr-ü Süleyman ile karıştırılmaktadır. Her iki simge arasındaki fark Şamanik sembolün sekiz köşeli Mühr-ü Süleyman motifinin ise altı köşeli oluşudur [79]

Doğu Karadeniz'de köylerde üretilen ürünler, haftanın bir günü köylerin merkezi olan kasabalarda kurulan pazarlarda satılır. Üretimde en çok emeği olan kadın üretilen ürünü satılmasında ve paranın harcanmasında en çok sözü geçen kişidir. Pazar yerlerinde köylü kadınların çokluğu göze çarpar, kadın burada tamamen kendi çevresindedir, muhafazakârlığı kalkmıştır, hatta erkekten daha ön plandadır. Doğu Karadeniz'de köylü kadınların giyinişleri birbirlerine çok benzer. Keşan ve peştamal ikilisi köylü kadına mütevazı bir görünüş vermektedir [70].

Kadının eğlenme olanakları içinde en önemlisi nişanlar ve düğünlerdir. Ayrıca bayramlarda komşu gezmeleri, akrabaları ziyaret ve büyüklerinin elini öpme gibi görenekler de vardır.

Doğu Karadeniz Bölgesinde çok farklı kültürlerin etkileşiminden ortaya çıkan önemli sonuçlardan birisi de halk oyunlarıdır. Bölgede horon, yayla göçleri ve şenlikler esnasında kemençe, tulum gibi çalgılar eşliğinde oynanır.

Bölgede iklim şartlarına ve coğrafik yapıya bağlı olarak yöreye has halk oyunları ve buna bağlı figürler gelişmiştir. Oyunlar genellikle hareket ve çeviklik içermekle beraber kadın ve erkeğin beraber oynadıkları bölümde, erkeğin kadına saygısından dolayıdır ki, erkek figürleri kadın figürleri ile aynı esneklik ve yumuşaklığa düşmektedir. Fakat oyunlar kazaların bulunduğu yörenin karakteristik özelliğini de içine alarak farklı şekillerde icra edilmektedir. Farklı yörelerde kostümler de değişmektedir [80].

Horon, esnasında görülen titreme, ürperme ve silkiniş figürleri denizi ve denizden çıkan bir balığın can çekişmesini anımsatır. Bununla birlikte oyunların temel yapısındaki figürlerin birçoğunda tarla kazma, belleme, ağaç kesme, taşıma, kütük biçme, dibekle mısır dövme, v.b. gibi insan-doğa ilişkileri görülmektedir [81].

Horon oyunlarında görülen doğa-insan ilişkileri Karadeniz insanının çevresini ne kadar iyi tanıdığını, yaşamını doğal çevresiyle ne kadar iyi uyarladığını ve bütünleştirdiğini göstermesi bakımından önemlidir. Dikkat çekici bir nokta şudur ki; yaklaşık altmış sene önce kadının horon oyunları içindeki yeri farklıdır. O zaman oyunlarda kadın erkek beraber "horon tutarken" bugün kadın ve erkeğin oynadığı oyunlar ayrılmıştır.

Doğu Karadeniz insanı son derece misafirperverdir. Evlerde genellikle boş bir misafir odasının bulunması bu duruma apaçık bir kanıttır. Misafir geldiği zaman ev halkının neşesi bunun bir göstergesidir. Çalışma kapsamındaki köylerden birisi olan Artvin/Sırtoba köyünde Kuru ailesi ziyaret edildiğinde ev halkının yola çıkıp horon tutması ve misafirlerinin gelmesinin verdiği coşkuyu diğer köylülere de haber vermek için "silah atması" ilginç bir örnektir[1].

Doğu Karadeniz Bölgesi çeşitli etnik kültürlere ev sahipliği yapmış ve bu kültürler bölgenin kendilerine sunduklarını değerlendirmeyi çok iyi başarmışlardır. Doğu Karadeniz Bölgesi'nin iklim ve topografya özellikleri ile uzun süreler boyunca bir arada

[1] Kuru Ailesinin yatılı olarak kalınması için ısrar etmesi, "Biz misafiri çok severiz, bu evde yirmi sekiz kişi kaldık, döşemeler gıcırdayana kadar misafir aldık" demesi dikkat çeken başka bir noktadır.

yaşayan farklı kültürlerin birbirlerini etkilemesiyle ve doğal çevrenin gerektirdiğini kabullenmeyle ve ona ayak uydurmayla ortaya çıkan yaşantı yöresel bir mimarinin biçimlenmesinde önemli rol oynamıştır.

3.3 Doğu Karadeniz Bölgesinde Vernaküler Mimari

Doğu Karadeniz Bölgesi, Anadolu'nun kırsal alanlarında biçimlenmiş yöresel mimarinin çeşitliliği açısından ilginç özellikler sunan bir bölgedir. Bölgede bulunan yöresel evler, uzun süreler boyunca dış etkilerden korunan halkın kültürel varlığı ve birikimi sonucu biçimlenmiştir. Bu biçimlenişte iklimin ve eğimli topografyanın da etkisi büyük olmuştur [72].

Bölge mimarisi yerel ustaların bilgi ve becerisinin, coğrafi özellikler ve yaşam şekillerinin bir araya gelmesiyle şekillenmiştir. Yere ve yerele uygun bir benzeri olamayan özellikler göstermektedir [82].

Bölgenin doğal şartları, yerleşmeye ve yapı üretim faaliyetlerine doğrudan etki etmiştir. Bu etkilere, tarih boyunca çeşitli toplulukların bölgeyi iskân etmesi, bölgenin zenginliklerini Anadolu'ya, Yunanistan'a ve Kafkaslara taşıması, bölgenin kullanıcılarını devamlı bir yapı faaliyeti içine sokması da eklenince bölgede çevreyle bütünleşmiş, yerel malzemeye dayalı, son derece kendine özgü yapı karakteri ortaya çıkmıştır. Bu yapı faaliyetlerinde kullanılan malzemeler, yerleşme biçimleri ve yapıların tipolojisi, kısacası bölgenin yapı kültürü doğal çevrenin sunduklarıyla biçimlenmiştir ve bölgenin kullanıcıları doğal çevrenin sunduğu malzemeleri iyi kullanmasını bilmişler ve bu ustalıklarını nesilden nesile aktararak devam ettirmişlerdir.

3.3.1 Malzeme

Doğu Karadeniz'de bir kaç kale ile az sayıda taş kilise dışında mimari sürecin, yapı ve biçimleniş özelliklerinin belirlenebileceği, kuşaklararası bir mimari miras bulunmamaktadır. Bölgede mimarinin çeşitli ürünlerinden, özellikle de konut alanından herhangi bir kalıntının kalmamış olmasını, yapılarda organik malzemelerin kullanıldığına bağlayabiliyoruz. Doğu Karadeniz'in yağışlı ve ılıman nemli ikliminin taş yapılara bile nasıl zarar verdiği; terk edilmiş yapıların hızla üreyen bitki ve mikro

organizmalar nedeniyle kısa sürede nasıl tahrip olduğu gözlenen bir gerçektir. Kaldı ki, bölgenin en önemli yapı malzemesi, belli bir ömre sahip organik esaslı ahşap türleridir. Böylece malzemenin bölge koşullarındaki kısa ömrü yüzünden eski uygarlıkların, (var olduğuna inandığımız) önemli sivil mimarlık ürünleri günümüze kalamamıştır [2].

Doğu Karadeniz Bölgesi'nde yöresel evlerin en eski ve temel doğal malzemelerinden ahşap ve taş, birlikte bulunmaktadır. Bölgenin nemli ve yağışlı bir iklim özelliği göstermesinden dolayı kerpiç kullanılmamıştır; tuğla kullanımı enderdir. Kiremit ise Rize ve Artvin çevresindeki köylerde görülmektedir. Bu nedenle yöresel evlerde en çok kullanılan malzemeler ahşap ve doğal taştır [83].

Hammadde olarak kereste çok sert ağaçtan üretilir. Ahşabın esas özelliğini formasyonu açısından ağdalı bir kıvama sahip olması oluşturur. Ahşap malzemeler neme ve ısıya karşı yüksek dirence sahiptir ve dayanıklı bir malzemedir. Kullanılan ağaç tipleri; kestane, dişbudak, karaağaç, kayın ve ladindir. Ek olarak çam yaygındır. Ağaç duvarlarda (taşıyıcı, destek, yığma, ayırıcı duvar ve kaplama olarak), zeminde (kirişleme ve kaplama olarak), iskelette (kapı, pencere ve balkon korkuluklarında), çatıda (her çeşit çatı strüktürü ve kaplaması), mobilyada (her çeşit mobilyada) kullanılır [83].

Ahşap çeşitleri arasında ilk sırada kestane gelmektedir. Yağmura, rutubete ve aleve dayanıklı oluşu, kurt işlemeyecek kadar sert oluşu ve yağlı boya kabul etmemesi sonucu doğal bir estetik ortaya çıkarması bu tercihin sebebidir. Fakat kestane nispeten pahalıdır. Kestanenin pahalı ve yüksek yerlerde daha az bulunuyor olması yapılarda çam kullanımının tercih edilmesine sebep olmuştur.

Fındık bahçelerinde seyrek olarak dikilen ve fındık ağacının büyümesinde ve meyve vermesinde düzenleyici bir rol oynadığı kabul edilen kızılağacın fazla bir kullanılma sahası yoktur. Kısa boylu fındık ağaçları arasından yer yer ince uzun görünüşü ile bölgenin arazi mimarisine tesir eder [70].

Taş, derelerden ve taş ocaklarından kolay elde edilmesinden dolayı, bölgede önemli bir yapı malzemesidir. Bu, organik malzemelere(ahşap) iyi bir geçiş sağlamak açısından çok uygun bir malzemedir ve zeminin yüksek nem seviyesini engeller. Kireç taşı, andezit ve bazalt yaygın olarak kullanılan taş tipleridir [83].

Kesme taş ile inşa edilen yapılarda andezit, düzgün yonu taş ile inşa edilen yapılarda ise bazalt malzeme kullanılmıştır. Andezit taşı, ülkemizde Ankara taşı olarak da bilinir. Dış etkilere dayanıklı, sarıya yakın renkli, yumuşak olduğu için kesilmeye, şekil verilip işlemeye uygun olan taşlardır. Pahalı olması nedeniyle bu taş sivil yapılarda daha az tercih edilir ve daha çok büyük yapılarda; kamu ve ticaret yapılarında görülür [75].

Koyu renkli ve sert olan bazalt, Doğu Karadeniz'de "kara taş" olarak bilinir ve konutlarda en çok tercih edilen taş çeşididir. Sahil şeridinde, denize yakın kısımlardan temin edilen bu taş malzeme, bölgede günümüze kalabilmiş en eski eserlerden birisi olan Giresun kalesinin de ana yapı malzemesidir. Kesime pek uygun olmadığından düzgün yonu taş olarak kullanılmıştır. Bu taş ev ve bahçe duvarlarında yığma taş duvar, evlerin taşlıklarında ve sokaklarında ise döşeme taşı olarak kullanılmıştır. Taşlar birbirine türkülere de konu olan ve “şıma” adı verilen bir harç ile tutturulmuştur. Şıma bir nevi horasan harcı olup, horasan harcından farkı kirecin sönme süresinin daha uzun tutulmasındandır [75].

Bölge insanları, sürekli savaşım gerektiren doğa karşısında bu malzemeleri kullanmayı ve işlemeyi iyi becerir duruma gelmişlerdir. Karadenizli yapı ustaları, bu becerilerini kuşaktan kuşağa aktararak geleneksel Karadeniz yapıcılığının kurumlaşmasına katkıda bulunmuşlardır [64].

3.3.2 Yerleşme Stratejileri

Geleneksel Mimarilerin yer aldığı yerleşmeler, zaman içinde gelişen, birtakım yerleşme gelenekleri çerçevesinde oluşmaktadır. Fiziksel planlama kararları diyebileceğimiz yerleşme gelenekleri geleneksel konutun bir araya gelme ve doğa ile ilişkilenme biçimlerini belirlemektedir. Örneğin: 'sırtı karada gözü ovada' deyişi geleneksel Türk yerleşmesinin hem eğimli bir alanda gerçekleşeceğini, hem de yönlenme biçimini belirlemektedir. Bir diğer anlatımla, geleneksel toplumlar, zaman içinde, yerleşme biçimi, yapı üretme ve mekân düzenleme geleneklerini oluşturmaktadırlar. Mimari ürün bu gelenekler sonucunda ortaya çıkmaktadır. Geleneklerin oluşum süreçlerinde yöre doğal koşullarından, üretim-tüketim ilişkilerinden, inanç sistemleri ve buna bağlı dünya görüşlerinden ve en önemlisi önceki nesillerden devralınan geleneklerden beslendiği bilinmektedir. Geleneksel mimarilerin yöre doğal koşulları ile çarpıcı

biçimdeki uyumları geleneklerin oluşumunda yöresel etkilerin varlığından/ağırlığından kaynaklanmaktadır [11].

Doğu Karadeniz Bölgesinde arazi engebeleri[1] ve akarsuların çokluğu ulaşımı olumsuz yönde etkilemiştir. Bu doğal koşullar Doğu Karadeniz Bölgesinde dağınık yerleşmeyi ortaya çıkarmıştır. Tarih boyunca bölge insanı sudan ziyade yolun gittiği yerlere ve stratejik noktalara yerleşmiştir.

Anadolu'da arazinin düz olması, suyun az olması ve bu nedenle yerleşimlerin su kaynaklarının çevresine kurulması, kamu hizmetlerinin kolay hale gelmesi, köyler ve tarım alanları arasında mevcut olan uzun mesafelerin sıkıntı yaratmaması Anadolu'nun çoğu bölgelerinde toplu yerleşimi ortaya çıkarmıştır. Fakat Karadeniz bölgesinde; arazinin dağınık ve eğimli olması, suyun bol olması, bölgesel ürünlerin karakteri insanları tarım alanının yakınında yaşamaya mecbur kılması gibi faktörler dağınık yerleşimi ortaya çıkarmıştır [84].

Karadeniz'in dağınık yerleşiminden dolayı insanlar evlerini, arazinin şurasına burasına dağılmış ve sürekli bakım isteyen tarlalarını kolayca denetleyebilecekleri bir yere (genellikle üst tarafa) kumuşlardır. Bu da onları, tüm ihtiyaçlarını karşılayabilen, kendine yeterli konut birimleri kurmaya zorlamaktadır. Bu dağınıklık içinde yakın akraba evleri ve eklentileri kümeler halinde göze çarpmaktadır. Komşu ve uzak akraba evleri ise 40-50 m. ile 300-500m. kadar birbirinden uzak olabilmektedir. Karadenizliler bunu, silah menzilinin dışında olma durumu diye adlandırmaktadırlar [64].

Özgüner'e göre [70] de; Doğu Karadeniz'de tabiattan çekinmek diye bir endişe yoktur, dağ başında ailesi ile tek başına oturmak, komşulardan uzak olmak Karadeniz köylüsünü ürkütmemektedir. Fakat Karadeniz insanı tedbirini de almaktadır; her evde ve herkeste bir silah olduğunu söylemek hiç de mübalağa olmayacaktır. Doğu Karadeniz'de silah imalatının yaygın oluşunda bu dağınık yerleşmenin etkisi vardır.

[1] Ksenophon eserinde bölgenin dağlık ve yolsuz bir yer olduğundan, kalelerin çok muhkem noktalara kurulduğundan bahseder. Yerleşme birimlerinin tepelerin şurasına burasına dağılmış olduğunu ve birbirinden uzak olduğunu söyler. Fakat bir köyden diğerine bağırıldığında işitilebileceğini anlatır, çünkü bölge o derece inişli çıkışlıdır [76].

Tümü eğimli arazi üzerinde kurulu yerleşme ve evler, yönlenme açısından topografyaya uymaktadır. Evlerin konumlanmasında aşırı eğimli yüzeylerden, uzun süre gölgede kalan alanlardan, rüzgârlı yerlerden kaçınılmaktadır [72].

Karadeniz kentleri tamamı Karayel'e karşı siper alacak şekilde kurulup gelişme göstermiştir. Karayel, yağmurlu bir dönemi izleyen 2-3 gün boyunca devamlı olarak kuzeybatıdan esen bir rüzgârdır. Balkanların kuzeyinde, Rusya bozkırında oluşan alçak basınç merkezi ve buna bağlı cephe sistemlerinin geçişi sırasında gözlenir. Karayelin zaman içerisinde ortaya çıkan yıkıcı etkisinden dolayı bölgede inşa edilen evlerin bu rüzgâra karşılık gelen kuzeybatı cepheleri genellikle taş malzeme ile inşa edilmiştir [75].

Şekil 3.4 Karayel'e karşı önlem, aynı evin kuzey-doğu ve kuzey-batı cephesi, Karaburun Köyü, Görele (Ömer Faruk Bayram)

Doğu Karadeniz Bölgesinde yön ve manzaraya yönelme ilkesi geçerlidir. Her ne kadar Karayel'den korunmaya çalışılsa da manzaraya yönelme nedeniyle ve kuzey ve kuzey-batı manzaraya açıldığı için evler de çoğunlukla bu yönlere dönüktür. Bu nokta Karadeniz insanı için, evde mutlu yaşamanın ve doğaya dönük olmanın ne denli önemli olduğunu ortaya koymaktadır. İklimin olumsuz etkileri bulunsa bile, arazi engebelerinin ve bitki örtüsünün oluşturduğu peyzajın çekiciliği, evlerin yönlenmesini etkilemektedir.

Sonuç olarak Doğu Karadeniz Bölgesinde insanlar tarlalarının başında olmayı, çalışıp ürettiği yerde yatmayı tercih etmektedir. Fındık, mısır, çay gibi ürünlerin korunması gerekmektedir ve bu gereksinim, sürekli üretim halinde olan bölge insanını bahçesini ve ürününü, yani emeğini sürekli gözlemleyebileceği bir yerde yaşamaya mecbur kılmıştır.

3.3.3 Yapı Kültürü

Yapı kültürünün çok eskilere dayandığını, bugün ayakta kalabilen geleneksel mimarlık örneklerinin gerek ölçü, gerekse yapısal sorunlarının çözümünde gösterilmiş olan ustalık ortaya koymaktadır. Kıyı kesiminde yapı ustalarının gösterdikleri titizliğin deniz teknelerinin yapımındaki alışkanlıktan geldiği söylenebilir. Yörede bir usta her türlü yapı öğelerini gerçekleştirecek yetenektedir. Ev ve eklentileri, mescitler, köprüler ve hatta deniz tekneleri yapımında ortaya çıkan bir takım yapısal sorunların benzer biçimde çözümlenmesi bunu kanıtlamaktadır [46].

Bölge tam anlamıyla bir "ağaç-diyarı" dır ve ağacın bolluğu hayatın her anında büyük etkilere sahiptir. Ana yapılarda, yardımcı yapılarda, tekne yapımında, iç mimaride, sanatta ve el sanatlarında ahşap çok önemli bir elemandır. Ahşapla çalışma tekniklerine ve malzemeye yakınlık, tüm bu alanlarda olağanüstü sonuçlar ortaya çıkarmıştır. Kentsel ve kırsal yerleşimlerde, genel yapım tekniği zemin katta taş ve üst katlarda ahşap olacak şekilde gelişmiştir. Rutubetli iklim koşullarından dolayı, yapıların ahşap kısımları itinalı bir yalıtım gerektirmektedir. Alt katlarda kullanılan taş, ayrıca, eğimli zemin üzerine bina inşa etmek için çok uygun bir malzemedir [84].

Dayanıklılık[1] ve çok yönlülük vernaküler mimarinin karakteristik özelliğidir [6]. Amaç kolay ve işleve uygun yapı üretmektir. Bu nedenle en yakın çevredeki yapı malzemesinin seçilmesi doğaldır [1]. Doğu Karadeniz Bölgesinde yapılar çok karakteristik özellikler sergilemektedir ve yöre insanının gereksinmelerine cevap verecek tarzda inşa edilmiştir. Yöredeki kültürü yansıtan bu yapılar, bölgede hâkim bir yapı tarzının ve dil birliğinin varlığını göstermektedir.

Yapay bir üslup rolüne bürünmeden, endüstriyel dönem öncesi toplumun gelenek gereksinimlerine, yer ve iklimin aşılması zor sınırlamalarına karşı yanıt oluşturan bölge

[1] Dayanıklılıkla ilgili bu noktada örnek vermek gerekirse çalışma kapsamında Karaburun Köyü'nde incelenen, yaklaşık 90 senelik Temel Bayram Evi'nin bugünkü sahibi olan torun Niyazi Bayram evin yapımı için; "Biz o günlerde o evleri yaparken, döşeme kirişlemelerinde sağlam olması için sincan ağacı kullandık. Sincan yaşken kullanılır, kuruyunca çivi işlemez. Fakat kaplamaları kestaneden yaptık. Kestaneyi korumak için vernik veya koruyucu madde almaya o günlerde imkânımız yoktu. Bugün kestaneler çürümüştür, ama sincan ağacına yüz sene daha bir şey olmaz" demektedir. Gerçektende incelenen evlerde kaplamaların çürüdüğü ve çöktüğü, kirişlemelerin ise hala sağlam şekilde durdukları gözlenmiştir.

yapıları, güzel, yalın ve özgün halleriyle tarihe de ışık tutmaktadır. Yapılar yakından incelendiğinde, gelenek ve görenek üzerine dayanan bir tasarım stratejisi, yaratıcı problem çözme yetisi sonucu üretilmiş oldukları da hemen fark edilmektedir [85].

Doğu Karadeniz Bölgesinin ahşap yapıları incelendiğinde yapıların uzun süren bir deneme ve yanılma sürecinden geçtiği görülür. Fakat asıl nokta bu sürecin başıdır. Bu yapıyı yapanların sürecin en başında bir dil birliğine sahip oldukları düşüncesi hâkimdir. Burada sonuca varmak için bölgede bugüne kadar gelebilmiş bulguları incelemek gerekmektedir. Bölgede yapılan araştırmalar ve arkeolojik bulgular önemli sonuçlar ortaya çıkarmıştır.

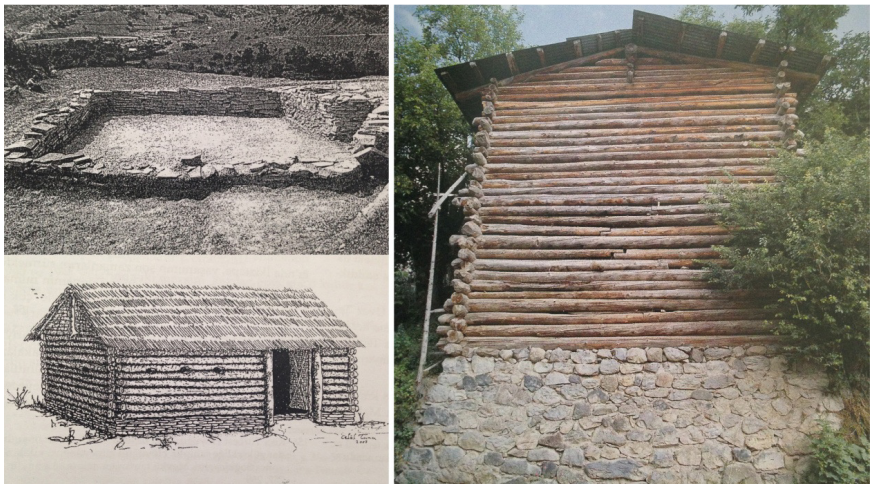

Şekil 3.5 Geçmişten günümüze bölgede belli bir yapı kültürünün oluşmuş olduğuna güzel bir örnek; a- M.Ö.2.bin yılın başlarına ait Boyabat/Kovuklukaya'da ortaya çıkarılan yapının temeli ve restitüsyonu [85] b- Cevizli Köyü/Şavşat/Artvin, günümüz [79]

Yeryüzünün her yerinde olduğu gibi bölgedeki yapı sanatı, var olan bir kökenden kaynaklanır. Her şeyin bir atası vardır ve bu, insanların tüm yapıtları için geçerlidir. Karadeniz'de gerçekleştirilmiş olan arkeolojik yüzey araştırmaları ve kazılardan elde edilen veriler, bölgede Kalkolitik Çağ'dan itibaren ahşap yapıların belirli bir teknik, düzen ve anlayış içinde oluşturulduğunu, bunun bir gelenek halinde günümüze kadar sürdüğünü ortaya koymaktadır [85].

Rudofsky'ye göre [6] da; vernaküler mimarlık ürünlerinde başrol olan, uzay ve zamandaki bu eğitimsiz ustalar, yaptıkları yapıları doğal çevreye oturtmada hayranlık uyandıracak bir yetenek örneği sergilemektedir. Bizim bugün yaptığımız gibi doğayı fethetmek yerine, onlar her türlü iklim değişikliğini ve topografyanın ortaya çıkardığı

her zorluğu hoşlukla karşılamışlardır. Bugüne kadar ilkel ve eski olarak görülen birçok çözümün, modern teknolojinin getirilerinden çok daha önce mevcut olduğu görülmektedir. Yapı malzemelerinde standartlaşmaya gidilmesi, hareketli parçalar ve prefabrikasyon gibi özelliklerin yanı sıra, mimari açısından çok önemli olan ısıtma, havalandırma ve ışık kontrolü gibi özelliklerle ilgili ilginç çözümler vernaküler yapılarda çok uzun sürelerdir bulunmaktaydı.

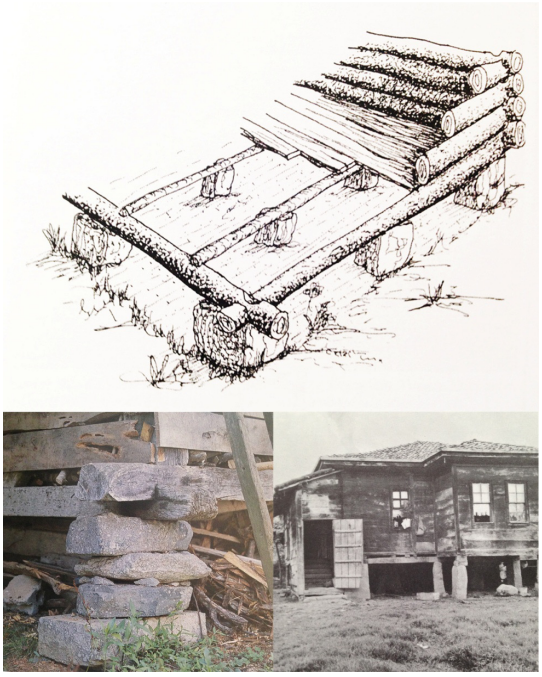

Şekil 3.6 Toprağın nemine ve suya karşı önlem; a- İkiztepe Höyüğü[1], ahşap temel çatmasının altına taşlar konularak yükseltilmiş olan bir yapı tabanının ayrıntısı [85] b- Zeminden yükseltme, Arpalı, Sürmene, Trabzon [79] c- Su taşmasına karşı tedbir, Dibekli, Terme, Samsun [70]

[1] İkiztepe ören yerindeki arkeolojik kazı ve araştırmalar, buranın yaklaşık M.Ö. 4500/4000'den itibaren 2500 yıl boyunca sürekli yerleşim merkezi olduğunu göstermiştir. Alt evrelerden elde edilen veriler Geç Kalkolitik (M.Ö. 4500-3500) ve ilk Tunç (M.Ö. 3500-2000) olarak tanımlanan kültür katları boyunca süregelen ahşap yapı geleneğinin varlığını ortaya koymakla birlikte, şimdiye kadar Anadolu'nun öbür yörelerinde geliştirilen kazılarda karşılaşılan mimari türlerden çok ayrı özellik de göstermektedir. İkiztepe'de Geç Kalkoitik Çağ'a /M.Ö.4500-3500) ait tek yapı "Büyük Yapı" olarak adlandırılmıştır. "Büyük Yapı", yörenin geleneksel yapı sanatının en eski, belki de ilk örneğidir. Yapının duvarları tomruklarla ve çantı tekniği ile inşa edilmiş, iç ve dış çamur sıva ile sıvanmıştır. Yapının tabanı, rutubetten korunmak amacıyla, ızgara biçiminde döşenmiş ahşap hatılların üzeri kil sıva sürülerek yükseltilmiştir. Üzeri beşik çatı ile örtüldüğü düşünülen Büyük Yapı'nın önündeki geniş avlunun ot, saz gibi hafif malzemelerle kaplı düz bir çatı ile koruma altına alındığı sanılmaktadır. İkiztepe Höyüğü hakkında ayrıntılı bilgi için bkn. U. Bahadır Alkım, 1980 Dönemi İkiztepe Kazısı, III. Kazı Sonuçları Toplantısı, Türk Tarih Kurumu Yayınları / Beşinci Dizi, Ankara ve Prof.Dr.Önder Bilgi, Türk Tarih Kurumu, İkiztepe kazısı 2011 dönemi Raporu, Türk Tarih Kurumu.

Ekolojik kaygılar sadece rüzgâr ve güneşten enerji kaynağı olarak yararlanmayı değil, birçok başka etmeni de düşünmeyi gerektirmektedir: Bölgenin iklimsel verilerini değerlendirme, bölgede kolay ulaşılabilen yerel malzemelere yönelme, doğaya saklanarak ısı kaybını önleme bunlardan bazılarıdır. Çünkü gerek insan toplulukları gerekse insan yapısı çevre kendilerinden önce var olmuş olan doğal dizgeler içinde yer alır ve bundan etkilenirler. Coğrafyanın sunduğu doğal kaynak ve malzeme olanakları konutun doğal belirleyicileridir [1].

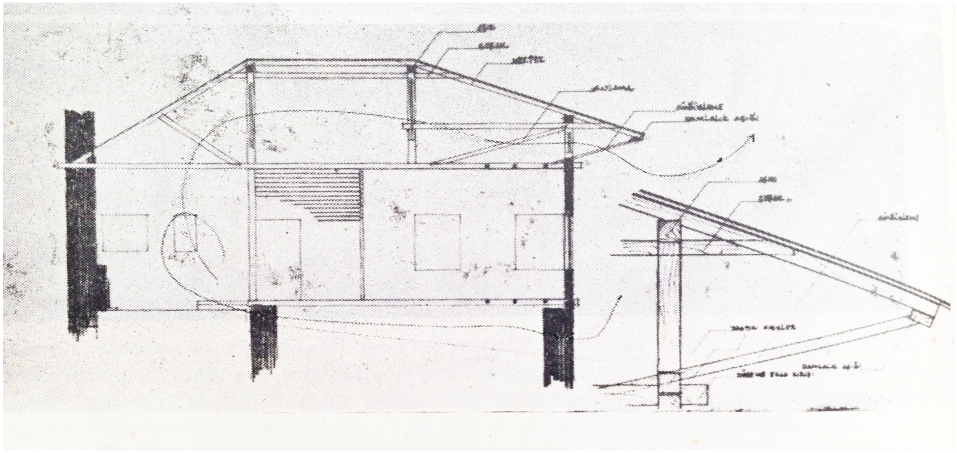

Şekil 3.7 Bölgenin ılıman rutubetli ikliminden dolayı bölgede gelişmiş, biçimlenmiş saçak detayı ve hava sirkülasyonu, Balıklı, Trabzon. Bol yağmur, binanın yağmura açık kısmında kalın bir duvar ve geniş bir saçak yapılmasına sebep olmuştur [17]

Doğu Karadeniz insanının hayatı bölgenin iklim ve coğrafya koşulları nedeniyle sürekli üretime dayalı olmuştur. Bu hayat tarzı mesleği ne olursa olsun bölge insanının belli bir yapı bilgisine ve kültürüne ulaşmasını sağlamıştır. Bölge insanı günlük hayatta karşılaştığı sorunları kolaylaştırmaya yarayacak sıra dışı ve pratik çözümler üretmiştir ve üretmeye devam etmektedir. Bu noktada birkaç örnek vermek yararlı olacaktır.

Bunlardan birisi; pahalı olduğu için veya lüzum görülmediği için yağmur oluğu kullanılmayan bazı orman içi köylerinde bazen düzgün uzun çam ve ladin kütüklerinin ortadan ikiye bölünerek ve içi oyularak yağmur oluğu gibi kullanılmasıdır. Bu oluklarda bir uç diğerinden geniştir ve meyil geniş tarafa verilir. Böylece toplandıkça çoğalan yağmur suyu için daha geniş bir kesti sağlanmış olur ki bu bölge insanının çevresini ne kadar iyi anladığına güzel bir örnektir [70].

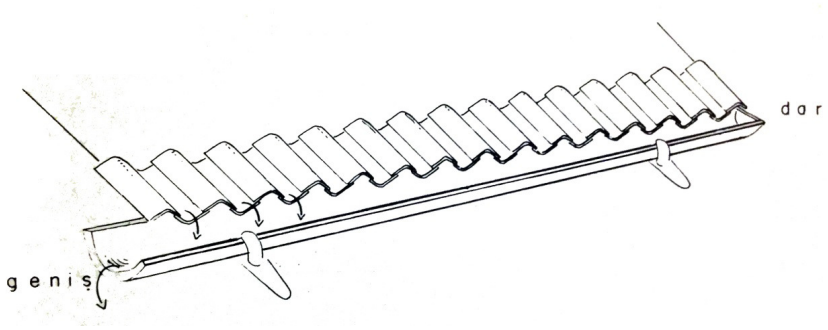

Şekil 3.8 Yağmur oluğu [70]

İkinci örnek ise coğrafi koşulların getirmiş olduğu zorluklara yöneliktir. Bölgenin eğimli arazisi ve vadilerin ve suyun bol olması sonucu olumsuz etkilenen ulaşım bölge insanını ilginç çözümler üretmeye yöneltmiştir. Suyu bol, geniş akarsuların üzerinde her noktaya köprü yapmanın imkânsızlığını bölge insanı gerekli noktalara, iki yaka arasına kendi makara ve kızak sistemi olan halatlar çekmekle halletmiştir. Böylelikle gerekli noktalarda iletilmesi istenen yükler hızlı bir şekilde karşı kıyıya iletilmektedir. Benzer örnek bölgede genç sayılabilecek çay üretimi için de geçerlidir. Eğimli çay bahçelerinde bahçenin alt kısmı ile üst kısmı arasında yüklerin hızlı aktarımını sağlayan çay hatları kurulmuştur. Bu örnekler bölge insanının günlük yaşayışı sırasında yeni olsa bile karşılaştığı sorunları çözmede, bölgenin şartlarına uyum sağlamada ne kadar usta olduğunu göstermektedir.

Şekil 3.9 a-Aradan geçen akarsuyun üzerinden iki yaka arasını bağlayan hat ve kızağı, Duroğlu, Giresun b-Eğimli çay bahçesi içerisinde iletişimi sağlayan 'çay hattı', Üçler köyü, Arhavi (Ömer Faruk Bayram)

Bir diğer örnek çalışma kapsamında incelenen Kuşçulu Köyünde karşılaşılan ilginç doğrama çözümüdür. Maddi durumu müsait olmayan Ahmet Usta'nın, Kuşçulu

Köyünde evini kendisi yaparken ortaya çıkardığı dökme mozaik doğrama dikkati çekmektedir. Ahmet Usta bu durum için: "Ahşap doğrama yapmak istedim. Doğramacıya gittim, çok para istediler. Alüminyum doğrama Karadeniz'e uygun değildir, ayrıca evimin önü dere yatağıdır, alüminyum doğrama burada paslanır. Ben bu doğramayı taştan kendim yaparım dedim. Gerekli olan mozaiği çektirdim, çimentoyu aldım. Bu doğramayı ahşap doğramaya göre neredeyse yarı fiyatına mal ettim" demektedir. Bu örnek bölge insanının etrafını ne kadar iyi tanıdığını ve şartlar ne olursa olsun ihtiyaçları ve kısıtlamaları dahilinde en verimli sonucu verecek şekilde üretimini devam ettirdiğini göstermektedir.

Şekil 3.10 Kuşçulu köyü Ahmet Usta Evi'nde çift camlı dökme mozaik doğrama (Ömer Faruk Bayram)

3.3.3.1 Konut Kültürü

Doğu Karadeniz bölgesinde konutlar genellikle eğimli araziye oturur. Topografya üzerinde evler genellikle %5 ile %50 arasında değişebilen eğimdeki yamaçlarda kuruludur. Bu nedenle yapı alanının yukarı yönündeki şevde oyma işlemi yapılmıştır. Aşağıdan bakıldığında ahır ve bir üst kat olarak algılanan ev, yukarı yönde yalnızca yaşama katı görünümünden oluşur. Eğim sayesinde ahır katı kendiliğinden oluşmaktadır [64].

Gür'e göre, yapı-bilimsel bir inceleme bu evlerin birliğinin malzeme ortaklığına dayalı olduğunu derhal ortaya koymaktadır. Basit kuralları olmasına karşın sonsuz seçenek

üreten bu evlerin malzemesi yakın doğanın ahşabı ve taşından başka bir şey değildir [86].

Bölgenin tipolojisi ise değişik kültürlerin özelliklerini yansıtmaktadır. Aynı coğrafyayı paylaşan farklı kültürler doğal çevre ile kendi kültürleri izinde farklı şekillerde etkileşmişlerdir ve doğa ile uyumlu fakat birbirinden farklı özelliklerde mimariler geliştirmişlerdir.

Plan-Tipoloji

Halk mimarlığında doğal etkenler, binaların daha çok yapı sistemleriyle ilgili çözümler üzerinde kendini göstermekteyken evlerin plan tiplerini içinde yaşayan ailenin sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel yapısı belirlemektedir. Doğal etkilerin yadsınamazlığı ama belirleyici olmadığı konusu aynı geleneksel yerleşmede farklı plan tiplerinin birlikte var olabildiği gerçeği ile de pekişmektedir. Bunun anlamı doğal çevrenin biçim belirleyici olmadığını göstermektedir. Aksine, aynı doğal çevrede yaşayan farklı kültürlerin söz konusu yöredeki doğal malzemelerden farklı biçimlerde yararlanarak, birbirlerinden farklı yapı biçimleri ve/veya mekân geleneklerine ulaşmaktadır ve farklı özelliklerde mimariler ortaya çıkarmaktadır. Bu da aynı yöreye farklı özellikli mimarilerin uyumlu olabildiğini göstermektedir [11].

Doğu Karadeniz Bölgesinde halkın sosyal yapısı çok faklı etnik gruplardan oluşmaktaysa da bu farklı gruplarda yaşamın ortak noktaları çok fazladır. Sahil bölgesinin birbiriyle ilişki kurabiliyor olmasından dolayı farklı gruplar benzer bir sosyal yapı göstermektedir. Bu benzerliği evlerin plan tiplerinden izlemek mümkündür. Yapı sistemlerinin Artvin'den Trabzon'a kadar büyük bir benzerlik göstermesi doğal koşulların ve yerel yapı malzemelerinin değişmeyişindendir, fakat evler plan tipleri yönünden farklılıklar ortaya koymaktadır.

Bölgenin tipolojisi üzerinde çalışma yürütmüş olan araştırmacılar tam anlamıyla net bir sonuca ulaşamamışlar ve farklı tipolojik bölgelere ve bu tipolojilerde farklı mekânlara, farklı terimlere ulaşmışlardır. Doğu Karadeniz'de sözü edilen terimler arasında kavram kargaşası vardır. Çoğu yerde benzer mekânlara farklı adlar verilmektedir. İşlev farklılığı ise plan özelliklerini etkilemekte, böylece ev içindeki konumu aynı fakat işlevi farklı

mekân unsurları değişik plan tiplerinde gözlenmektedir. Belli bir mekânın plan içindeki konum değiştirmesi de tip çeşitliliğini arttıran bir olgu olmaktadır [87].

Doğu Karadeniz Sahilinin tipolojisinde; konutların görkemliliği sahilde Tirebolu'dan batıya gidildikçe azalmakta ve tipolojide önemli değişmeler saptanmaktadır: Doğu Karadeniz kıyı bandında doğudan batıya doğru gidildikçe birincil ve ikincil mahremiyet anlayışı değişmekte; dağılım değeri yüksek olan aşamalı simetrik dizilimleri olan açık dizgelerden, dağılım değeri (0) olan simetrik, kapalı ve denetimli dizgelere uzanılmaktadır. Sarp-Tirebolu arası jenerik konut tipi dış sofalı (aşanalı) tip olarak belirlenmiştir [88].

Bu tip Trabzon ve yakın yöresinde birincil ve ikincil mahremiyet eşiklerinin mevcut olmadığı, antresiz, dışarıdan doğrudan ortak mekâna (aşanaya) girilen ve bu alanlardan da doğrudan yatak odasına geçilen dağılım değeri yüksek, aşamalı simetrik bir tip şeklinde ortaya çıkmaktadır. Bu tip Rize-Rus sınırı arasında ise dış (aşanalı) ve iç sofalarıyla (hayatlı) daha karmaşık ve ağdalı bir tipe dönüşmektedir. Bunlar dağılım değeri yüksek, aşamalı simetriye sahip konutlardır. Tirebolu-Samsun arasında kalan kırsal bölgede ise mahremiyet eşikleri yüksek olmayan, simetrik, ortak mekânlı "salonlu tipler"e daha çok Giresun ve Ordu civarında; ortak mekânsız, bir koridor üzerindeki odalardan oluşan, mahremiyet eşikleri yüksek, simetrik "sokaklı tipler"e ise Samsun civarında rastlanmaktadır [1].

Sonuç ne olursa olsun bölge evlerinin plan tipolojisini yörenin yaşayışının ve günlük hayatta bina içinde cereyan eden fonksiyon düzeninin yansıması olarak görmek mümkündür. Kullanıcının kullanma şekli ve yaşayışı gerekli fonksiyonu ve faydalılığı ortaya çıkarmaktadır.

Bu bakışla Doğu Karadeniz Bölgesindeki kırsal evlerin ana plan tiplerini şu şekilde sıralamak mümkündür.

Salonlu Evler

Sadece oturma amacına hizmet eden ve mutfak dâhil üç odanın da bu ortak salon mekânına açıldığı evlerdir. Salonun girişe yakın olması bu mekânın yazın daha çok kullanıldığını göstermektedir. Bir oda yeni evlenen çocuğa verilir ve mutfak

gerektiğinde yatma amacıyla kullanılabilir. Bu tip evler daha çok Giresun çevresinde görülmektedir.

Basit Aşanalı Evler

Aşana, bu evlerde günlük hayatın geçtiği mekândır. Bahçeyle sürekli ilişkisi olan insanların çamurlu ayaklarıyla içeri girebilmeleri için aşhanenin döşemesi genellikle sıkıştırılmış topraktır veya taştır. İki yan girişten de ulaşılabilen aşana eğimin yukarı yönünde konumlanmıştır çünkü aşananın kış aylarında yağıştan, soğuk rüzgârlardan korunmuş olması istenen çözümdür. Aşanın eğim yönündeki duvarında büyük kemerli bir ocak bulunmaktadır. Taştan ve basık kemer biçimindedir. Aşanaya genellikle 'ayak çıkarmadan' girilir. Odalar eğime bakan yönde konumlanmıştır ve kapıları doğrudan aşanaya açılır. Odaların altında ahır vardır. Kış ayaları için aşanadan açılan bir kapıyla da ahıra inilebilen örnekler bulunmaktadır.

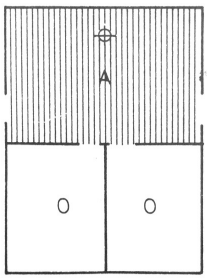

Şekil 3.11 Basit 'aşanalı' plan tipi [87]

Şekil 3.12 Çeşitli 'kemer' örnekleri (Ömer Faruk Bayram)

Geçiş Hayatlı Evler

Odaların doğrudan aşanaya açılmasından doğan mahremiyet sorununa, aşana ile odalar arasında ara hol niteliğinde bir mekânın yerleştirilmesi sonucu bu tip ortaya

çıkmıştır. Bu 'hayat' mekânı paralel veya dik şekilde düzenlenmiştir ve çeşitli bölgelerde 'badama' veya 'patoma' gibi isimler almaktadır.

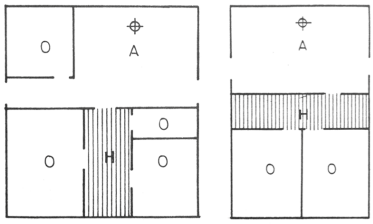

Şekil 3.13 Aşanaya dik ve paralel geçiş 'Hayatlı' tipler [87]

Aşanaya Paralel Geçiş Hayatlı Tipler; Bu geçiş mekânı aşana ile yatak odaları arasına konumlandırılmıştır. Bu mekân aşana boyunca uzanır ve burada ev eşyaları ve kışlık yiyecekler depolanır.

Aşanaya Dik Geçiş Hayatlı Tipler; Bu geçiş mekânı yatak odaları arasına konumlandırılmıştır. Bu mekân, sadece geçişi sağlayacak kadar dar olabildiği gibi, bazı örneklerde gerektiğinde oturulabilecek kadar geniş olabilmektedir. Bu geçiş mekânı, uç odalarla birleşerek (L) konumunu alabilmektedir.

Hayatlı/Aşanalı Evler

Bu tip, geçiş mekânının genişleyerek pişirme eylemi dışında her türlü eylemin yapıldığı, odaların çoğunun buraya açıldığı ve bir kapı ile aşanaya geçilebilen aydınlık ve ferah bir mekâna dönüştüğü plan tipidir. Bu mekâna 'hayat' adı verilir.

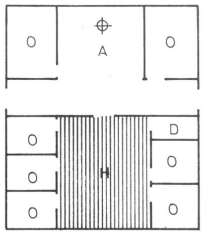

Şekil 3.14 Hayatlı/Aşanalı tipler [87]

İç Koridorlu Evler

Orta aksta, her iki yönde mevcut olan giriş kapısını birleştiren bir koridorun olduğu plan tipleridir. Fakat bu koridor, oturma amaçlı değil, sadece geçiş amaçlı kullanılmaktadır.

Bu koridoru dik kesen başka bir koridorun olduğu örnekler nadir de olsa mevcuttur. Odalardan birisi mutfaktır.

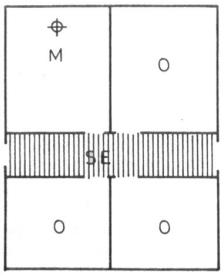

Şekil 3.15 İç Koridorlu tipler [87]

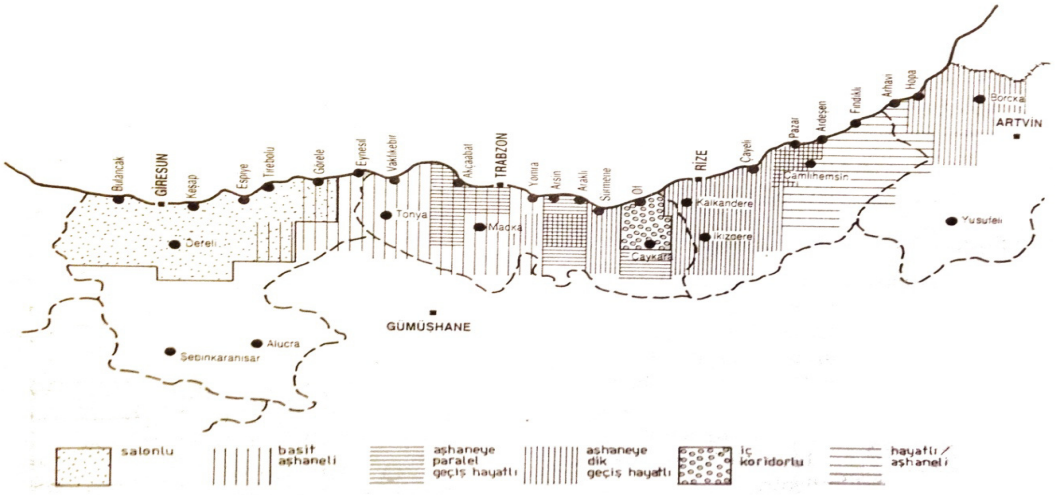

Şekil 3.16 Doğu Karadeniz kırsalında ev plan tipleri [87]

Sonuç olarak, evlerin tipolojileri yörenin yaşama şartlarına göre düzenlenmiştir. Sürekli doğayla ilişki içerisinde bulunan bölge insanı, yaşadığı mekânı da ona göre düzenlemiştir ve kendisi için en faydalı olacak sonucu ortaya koymuştur. Evinden kolayca bahçesine ulaşmak isteyen köylünün her iki yan duvara kapı koyması gibi küçük detayların olduğu kırsal evlerin tipolojisiyle, üretimin konuta taşınmadığı Sarp-Samsun arası kent konutlarının tipolojisi arasında net farklar olması bunu göstermektedir.

Yapı Sistemleri

Doğu Karadeniz sahilindeki yapı sistemlerini üç bölüm altında toplamak mümkündür: Bunlardan birincisi, ahşap yığma sistemlerdir. Dikmeler kullanılmaksızın ahşabın yatay olarak birbiri üzerine bindirilmesiyle ve köşelerde çeşitli geçme detaylarıyla oluşturulan

bu sistem, bölgedeki en eski yapı sistemidir. Ahşap yığma yapı sistemine Trabzon'dan doğudaki bölgelerde "taraba" denilmektedir. Erken örneklerinde ahşabın işlenmeden, kabaca, tomruklar halinde kullanıldığı görülür. Bazı bölgelerde tomrukların dış ve iç yüzeylerinin harçla veya çamurla sıvandığı örnekler vardır.

Ahşap işleme sanatının gelişmesiyle kare veya dikdörtgen kesitli ahşap malzemenin yığma olarak kullanılmasına başlanmıştır. Ahşap yığmanın bu şekli 2-5 cm. kalınlıktaki ahşap malzemenin üst üste bindirilmesiyle oluşturulur. Ahşap yığma bir evde iç bölmelerin devamı dışarıdan gözükür, evin etrafından dolaşarak iç düzenini tahmin etmek gayet kolaydır, başka bir deyimle iç dışa aksetmektedir [70].

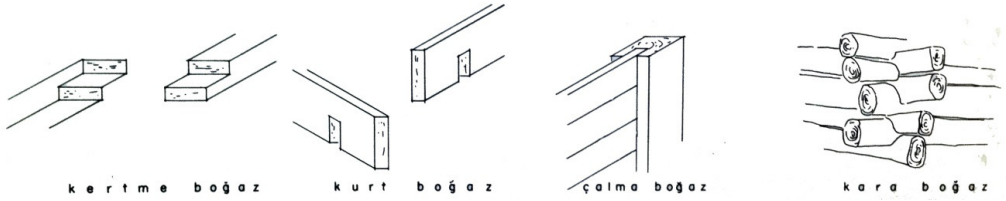

Şekil 3.17 Köşe geçme detayları [70]

Ahşap yığma sistem, yapıdaki bütün iç ve dış duvarların birlikte örülmesini gerektirmektedir. Bu da bir yapının tümünün ahşap yığma olmasında güçlük oluşturmaktadır. Bu sebeple bu yapı sistemi daha çok; iki bölümlü köy evlerinde, ahırlarda ve havalandırma gerektirmeyen depo yapılarında kullanılmıştır.

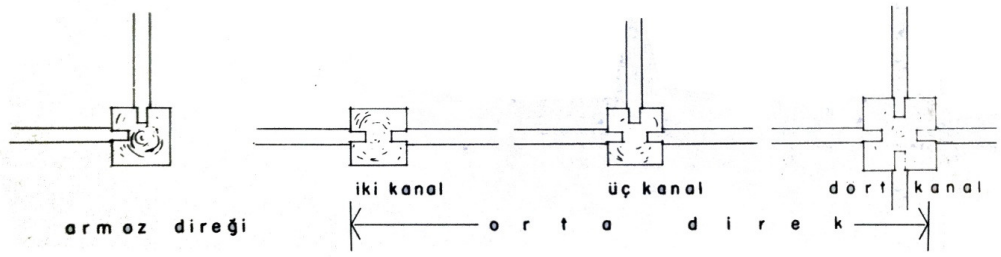

Şekil 3.18 Köşe ve ara dikme geçme detayları [70]

Şekil 3.19 Kurt boğaz ve kara boğaz geçme detayı (Ömer Faruk Bayram)

İkinci yapı sistemi ahşap çatma/iskelet yapı sistemidir. Bu yapı sisteminin özelliği, yapının tüm yükünü temel duvarlarına ileten taşıyıcı elemanların, ahşap yığma yapı sisteminin aksine dikey ve çapraz olarak kullanılmasıdır. Çatma (iskelet) sistemde köşelere ve bölmelere denk gelen noktalarda geçme detayları kare kesitli ahşap malzemeyle çözülmüştür.

Bölgede yığma taş olarak yapılan temel duvarları yükseltilerek bodrum kat oluşturulmuştur. Çatma (iskelet) yapı sistemi temel duvarının üstüne kurulur. Taş duvarın bitimine 15x15 kesitli taban ağaçları yerleştirilir. Köşeler çeşitli geçme detaylarıyla birleştirilir. Hem köşelerin hem de kiriş-taban birleşimlerinin yeterince sağlam olabilmesi için taban ağacı üst üste iki parça ile oluşturulur. Daha sonra yapının düşey taşıyıcıları yerleştirilir. Düşey taşıyıcıların boyu kat yüksekliğini belirtir. Çatma (iskelet) yapı sisteminde dolguya göre cephe sistemi üçe ayrılmaktadır.

Blok Ahşap Dolma

Blok ahşap dolma sistemi yaklaşık 5 cm. kalınlıkta ve 40 cm. ye kadar genişlikte sert ağaç malzemenin ve genellikle çam tahtaların üst üste dizilmesiyle ve dolgu elemanlarının ana ve ara direklerde açılan oyuklara geçirilmesiyle kurulur. Bölgede bu sistem, ahşap dolguların genellikle yatay olarak kullanılmasıyla oluşturulur fakat ahşabın düşey olarak kullanıldığı örnekler de mevcuttur.

Blok ahşap dolma sistemde, köşe taşıyıcılarının yatay yükleri karşılaması için çapraz payandalara ihtiyaç yoktur. Pencere boşlukları ise ara dikmelerle sağlanmaktadır. Bu

ara dikmelerin arasına, döşemeden 70-80 cm. yükseklikte pencerenin başlangıcını oluşturacak şekilde yatay bağlantılar yapılır.

Blok ahşap dolma yapı sistemi ahşabın bol olduğu bölgelerde kullanılmaktadır. Bu nedenle bu yapı sisteminin kullanımı zamanla azalmıştır ve diğer sistemler ortaya çıkmıştır ve yaygınlaşmıştır.

Göz Dolma

Köşelerdeki ve bölmelere ve pencerelere denk gelen ara dikmelerin yatay bağlantılarla birbirlerine bağlanmasıyla ortaya çıkan kare desenlere göz dolma denir. Düşey ve yatay durumdaki bütün ana ve ara taşıyıcılar, yaklaşık 20 cm. aralıklarla önce düşey olarak ahşap elemanlarla bölünür. Ortaya çıkan uzun, ince boşluklar yine yaklaşık 20 cm. arayla düşey elemanlara tespit edilen küçük yatay parçalarla bölünerek kare veya dikdörtgen kutucuklar oluşturulur.

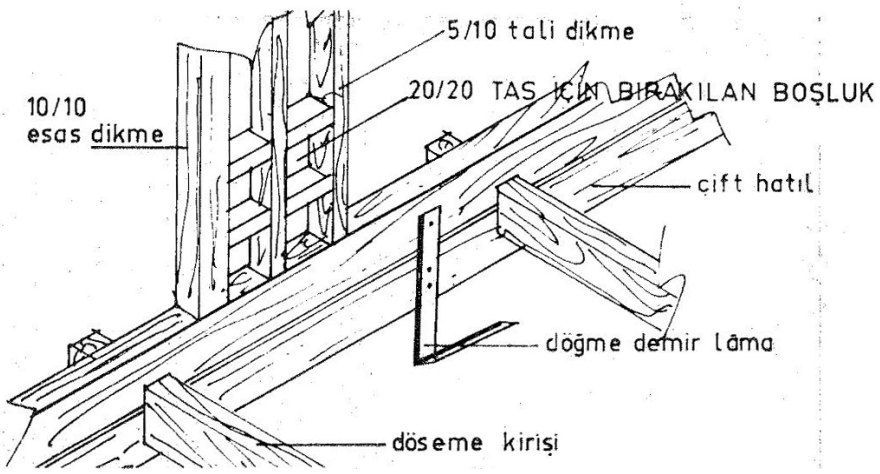

Şekil 3.20 Göz dolma sistem detayı [17]

Bu kutucukların dolgu malzemeleri bir yüzeyleri düzgün olan dere taşlarının kırılıp hazırlanmasıyla oluşan malzemelerdir. Gözler arasında farklılıklar vardır, fakat bu farklar standardı bozmayacak kadar küçüktür. Taş dolgularla ahşap arasında kalan boşluklar, kireç harçla kapatılır. Zamanla kararan ahşap malzeme ile farklı renkteki taşlar ve beyaz kireç harcı muhteşem bir doku oluşturmaktadır.

Şekil 3.21 Malzemeye göre göz dolma sistem, Arhavi, Artvin. Son şekilde bölgeye çimentonun girmesiyle kireç harcının yerini çimento harcı alıyor. (Ömer Faruk Bayram)

Gür [86] da; "Amos Rapoport[1] ile bu civarlarda araştırma yaparken sayısız resmini çektiği "göz dolması" örnekler için; "Bu tekniği dünyanın hiç bir yerinde görmedim" dediğini anımsıyorum" demektedir. Özellikle yapımda kullanılan teknik ve ortaya çıkan görsellik açısından bu evlerin son derece özgün olduğu açıktır. Boğaz geçme ve göz dolması tekniklerinin nasıl titizlik isteyen bir iş olduğu da bilinir. Her ne kadar bölgede taş işçiliği yapının temel işçiliği, ahşap işçiliği ise bir tür üst yapı işçiliği olarak algılansa da ahşabın hele seranderlerde kullanılmasındaki incelik eşine az rastlanan ahşaptan bir oya sunar.

Muskalı Dolma

Muskalı dolmanın yapı sistemi göz dolma yapı sistemiyle aynıdır. Göz dolma sisteminde yatay ve dikey parçalar birbirine geçme tekniği ile tespit edilirken bölgede kullanılmaya başlayan metal tespit elemanları muskalı dolma sistemini ortaya çıkarmıştır. Bu sistemde de ana ve ara taşıyıcılar dikey olarak kurulur. Fakat ahşap dikmelerin arası biraz daha büyük (20-25 cm.) oluşturulur. Daha sonra bu dikmelerin arasına yaklaşık 45 derece eğimli parçalar tespit edilir ve üçgen şekiller ortaya çıkar. Bu üçgenler muskayı andırdığından, bölgede bu sisteme Muskalı Dolma denir.

[1] Prof. Amos Rappoport otantik kültürlerle konutları arasında sıkı bağlar olduğu konusunu inceleyen "House Form and Culture-1969" konulu kitabın yazarıdır.

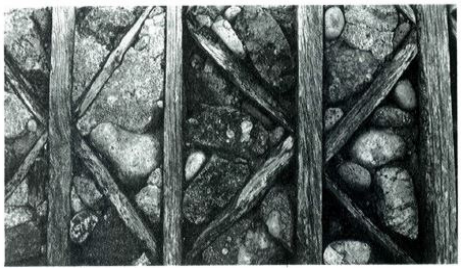

Şekil 3.22 Muskalı dolmada dolgu malzemesi [64]

Muskalı sistem yatay kuvvetlere kendi başına yetecek şekilde dayanıklıdır, hatta payandalarla daha da rijit hale getirilmiştir. Muskalı dolma sisteminde üçgen boşluklara uygun olarak tek parça malzeme olmadığından, boşluklar taş kırıklarıyla doldurulur. Bu dolgunun sonucunda ortaya çıkan görüntü göz dolma sistemindeki kadar düzenli değildir. Bu nedenle muskalı sistemlerde sadece dolgu malzemesinin üzerleri sıvanıp beyaza boyanır ve daha estetik görünümlü cepheler elde edilir. Bunun yanında hiç dolgu malzemesinin olmadığı muskalı cephe örnekleri de vardır. Fakat bu yapıların dolgu malzemelerinin konulmadan mı yapıldığı, yoksa malzemelerin zaman içinde döküldüğü için mi bu sonuca varıldığı noktası tartışmalıdır. Dolgusu yapılmamış muskalı, çatma bir duvar, gölgelerin de yardımı ile derinliğine bir kabartma kazanmakta ve ortaya kanaviçe gibi zarif bir örgü çıkmaktadır [70].

Şekil 3.23 Üzeri sıvanmış bir muskalı dolma yapı, Civil köyü, Giresun (Ömer Faruk Bayram)

Uygulanan ahşap-taş: dolap çatma duvarın esası ahşap iskeletin taşla doldurulmasıdır. Isınma ısıları ve yoğunlukları farklı bu iki malzemenin kullanılmasının en büyük sebebi rutubetin binaya girmesini önlemek gibi görünebilir. Ancak, gelenek ve sadece taşıma özelliği -ayırıcılığı kadar- olan bir cephede bir hareket aranması ve çevre malzemesinin imkânı kişiyi bu çözümü getirmeye zorlamış olabilir. Taşıyan ve taşınan gayet açık bir şekilde belirmiştir [89].

Şekil 3.24 Dolgulu ve dolgusuz muskalı yapı a- Bilen Köyü, Hemşin [Web 15] b- Fındıkoba, Of [64]

Üçüncü yapı sistemi karma yapı sistemidir. Karma sistem farklı sistemlerin bir arada kullanılmasıyla oluşmaktadır. Aslında Doğu Karadeniz Bölgesindeki yapıların çoğu karma sistemle oluşturulmuştur. Eğimli coğrafyanın ve yapışlı iklimin etkisiyle bölgede genellikle temel ve bodrum duvarları yığma taş olarak yapılır. Bu yığma bölüm yonu veya kesme taş olarak örülür. Üst kattaki sistem ise ahşap yığma veya çatma sistemdir. Temel duvarlarının üstünde bu iki sistemin beraber kullanıldığı örnekler de mevcuttur. Bölgede bütün yapının taş olarak yapıldığı örnekler olduğu gibi Artvin civarında temel duvarının üstünde zemin duvarları ve tüm yapının ahşap yığma olarak inşa edildiği örnekler de bulunmaktadır.

Mekânlar

Asiliskender'e göre Mekân oluşumundaki en önemli faktörlerden biri mekânı oluşturacak malzemedir. Malzemenin, strüktürel, fiziksel ve kimyasal özellikleri, mekânı doğrudan etkileyen değerlerdir. Genellikle tercih edilen yöresel malzemeler, bulunduğu bölgenin, iklimine, sosyo-kültürel ve ekonomik yapısına cevap verecek

niteliktedir. Mekân strüktürüne göre, seçilen malzeme, o mekâna bir kabuk olmaktan çok, içinde yaşayacakların ihtiyaçlarını, zevklerini ve kültürlerini de yansıtır. Seçilen malzemenin yapısına bağlı olarak, düzenlenen mekânda, arzulanan fiziksel ve psikolojik konfor elde edilir. [64].

Doğu Karadeniz Bölgesindeki konutların mekânlarını oluşturan bileşenleri; döşemeler, iç bölmeler ve çatılar olarak sıralamak mümkündür. Bölge insanı yaşadığı mekânı çevreden elde ettiği malzemelerle, belli bölgelerde küçük farklılıklar gösterecek şekilde yöreye özgü olarak oluşturmuştur.

Döşemeler

Mekânların döşemeleri, taban ağaçlarına bindirilen kirişlemelere kalın ve yeterli sağlamlıkta ahşapların yerleştirilmesiyle oluşturulur. Kapatılacak açıklığa göre kirişlemeler farklı yönlerde olabilirler. Ahşap döşemeye sahip olan yatak odalarına ve oturma odalarına, altlarında bulunan ahırlardan ısınmış hava ile birlikte kötü kokulu gazlar yükselmektedir. Uzun süreler boyunca mekânların ısıtılmasında kullanılan bu yöntemin sağlık açısından sakıncaları dolayısıyla döşemeler için çeşitli yalıtım önlemleri alınmaya çalışılmıştır.

Bölgede orta mekân döşemeleri (aşana) sıkıştırılmış topraktır. Tarihin bu en eski döşeme yapım tekniği, günlük işleri nedeniyle eve sürekli girip çıkma durumunda olan aile bireylerine kolaylık sağlayan bir çözümdür [2].

İç Bölmeler

Doğu Karadeniz Bölgesi evlerinin tümünde iç bölmeler ahşaptır. İç bölmeleri oluşturmadaki yöntem blok ahşap dolma yöntemi ile aynıdır. Köşelerdeki veya ek yerlerindeki direklerlerde tahta uçlarının girebileceği oyuklar açılmıştır. Üst üste bindirilen tahtalar, ahşap kamalar ile birbirine bağlanmaktadır. Ahşap duvarların kalınlıkları 2-4 cm. arasında değişir ve konstrüksiyondan ötürü yer kaybı olmaz. Yumuşak iklim böyle bir çözüme imkân vermektedir.

İç mekânlarının tamamı ahşap kaplama olan evlere sıklıkla rastlandığı gibi taşın şömine, lavabo ve seki yapımında kullanıldığı evler de görülmektedir [86].

Çatılar

Bol yağışlı iklimden dolayı bölgede eğimli çatı kullanılır. Yörenin çok yağışlı iklimi, ahşap malzemeyi olumsuz etkilediği için saçaklar geniş tutulmaya çalışılmıştır. Özellikle konutlarda saçak genişlikleri 80-180 cm. arasında değişmektedir.

Saçak biçimleri ve boyutları yöreden yöreye farklılıklar göstermekle birlikte, saçakların "saçak altı kurudur misafirin yoludur" dedirtecek kadar yağmurdan korunaklı olduğu açıktır. Rize evlerinde 'kara saçak' olarak bilinen saçak tipi yağmur sularını yapı yüzeylerinden olabildiğince uzaklaştırma amacı ile 2.50m'ye varan boyutlara kadar ulaşabilmektedir [11].

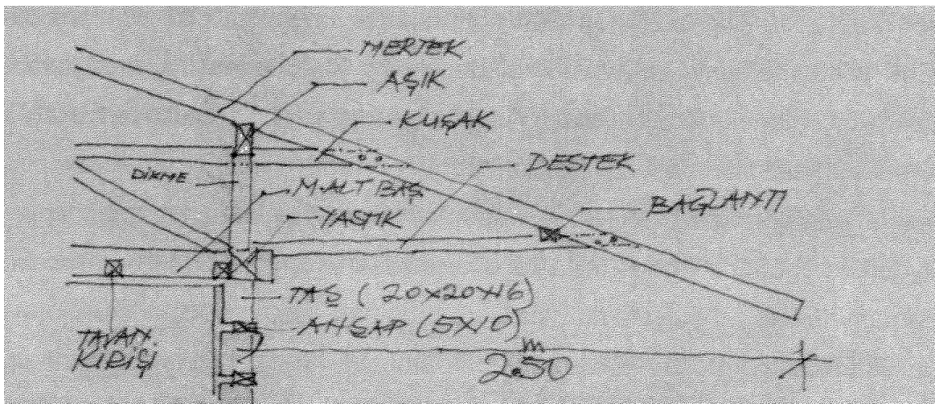

Şekil 3.25 Kara saçak ayrıntısı [89]

Doğu Karadeniz Bölgesinde iki yöne eğimli (semer), üç yöne eğimli (üç omuz) ve dört yöne eğimli (dört omuz) olmak üzere üç çeşit çatı vardır.

Ahşap yapılarda çatı şekli, aslında evin planının dışarıya bir yansımasıdır. En basit çatı tipi olan semer çatı tipi iç yörelerde ve yüksek köylerde daha çok görülür. Çarı arası depo olarak kullanılır. Semer çatılarda çatı makası kullanılmaz. Üç omuz ve dört omuz çatılarının kuruluşları makas direkleriyle olur. Üç omuz çatıların arası da depo olarak kullanılabilir ve üç omuz çatının eğimli yüzeyi aşağı yöne gelir. Dört omuz çatı ise daha çok sahile yakın bölgelerde görülür.

Çatılardan yağmur sularının hızlıca uzaklaştırılması ana hedeftir. Bu sebeple çatılar yatay derelere gerek kalmayacak şekilde net formlardadır. Eğimli arazilere yapılan evlerde çatıdan gelen yağmur ve kar sularının temele gitmemesi için yukarı yönde çatı kırılmamaktadır.

Çatıların kaplama malzemesi ilk örneklerde en eski çatı kaplama yöntemi olan "hartama" dır. Hartama/ Hardama (harduma), kısaca, kiremit yerine kullanılan çatı tahtası demektir. Hardama/hartama, ladin (doruk, sakızağacı)'den çıkarılır. Hardama için uygun ağaç dibinden el hızarı (günümüzde ağaç kesme motoru) veya balta ile kesilir [90].

Hartama 1-2 cm. kalınlıktaki tahtalar ile bindirme usulü yapılır.Ağaç birkaç ay kuruması için olduğu gibi bırakılır. Yaş ağaçtan hardama çıkarılırsa, hardama ince olduğu için kuruduğunda eğilir. Dolayısıyla çatıya örtülemez. Örtülse de suyun içeriye akmasına engel olamadığı için işe yaramaz. Düzenli örtülmemiş hardama içeriye su alır. Ayrıca hardamanın alt kısmı da ıslanmış olur. Güneş ısısı alttaki suyu kurutamadığı için hardama çabucak çürür. Hardama düzenli örtülmüşse yıllarca çatıda çürümeden kendisini muhafaza eder [90].

Hartamanın olumsuz yönü ise yangın tehlikesiyle karşı karşıya olmasıdır. Bu sebeple hartama 31/8/1956 tarihinde çıkarılan Orman Kanunu ile yasaklanmıştır[1].

Hartamanın yasaklanmasıyla oluklu veya düz çinko levhalar ve kiremit çatı örtüsü olarak bölgeye girmiştir. Levha çatı örtülerine, su geçirmezliğini arttırmak için, belli bölgelerde zift sürülmektedir. Yerel bir malzeme olmamasına rağmen siyah renkli bu çatılar doğal çevre ile güzel bir uyum oluşturmaktadır.

---

[1] ORMAN KANUNU

Kanun Numarası : 6831 Kabul Tarihi : 31/8/1956 Yayımlandığı R.Gazete : Tarih : 8/9/1956 Sayı : 9402 Yayımlandığı Düstur : Tertip : 3 Cilt : 37 Sayfa : 2457 Madde 14 – Devlet ormanlarında:

A) Yetişmiş veya yetiştirilmiş fidanları kesmek, sökmek, ekim sahalarını bozmak, yaş ağaçları boğmak, yaralamak, tepelerini veya dallarını kesmek veya koparmak veya ağaçlardan yalamuk, pedavra, hartama çıkarmak; yasaktır.

Madde 91 – (Değişik : 23/1/2008-5728/198 md.)

14 üncü maddenin (A) ve (B) bentleri ile yasak edilen fiillerden dikiliden ağaç kesenler, kökünden sökenler veya hayatiyetini sona erdirecek şekilde boğanlar, ağaçlardan yalamuk, pedavra, hartama çıkaranlar üç aydan beş yıla kadar hapis ve bin güne kadar adlî para cezasıyla cezalandırılır. Ancak suçun konusunun münhasıran yakacak nitelikte emval veren ağaç olması halinde, verilecek ceza yarı oranında indirilir.

Şekil 3.26 Oluklu ve ziftlenmiş çinko levhalar ile çatı örtüsü örnekleri (Ömer Faruk Bayram)

3.3.3.2 Diğer Yapılar

Doğu Karadeniz Bölgesinde konut mimarisinin yanında çeşitli yapılar da ortaya çıkmıştır. Bunlar; daha önce üzerinde durulan yayla kültürünün sonucu olan bir yayla mimarisi, bölgede üretime dayalı hayatın sonucu olan yardımcı yapılar; üretilen ürünlerin saklanması amacıyla yapılan ve Doğu Karadeniz'in farklı bölgelerinde farklı şekillerde ve isimlerde (dam, tam, çöten, ambar, serender) gibi ortaya çıkan depo yapıları, samanlıklar ve ahırlar, fırınlar, ve bölgede suyun ve akarsuların bol olması nedeniyle ortaya çıkan köprüler olarak sıralanabilir.

Yayla Mimarisi

Yayla yerleşmeleri yaklaşık bin metreden yüksektedir. Yaylalar ve mezralar genellikle isimlerini ait oldukları köy ve köylülerden alırlar. En basit yayla evi çadırdır. Çadırdan sonraki aşama yerleşik yayla evleridir.

Şekil 3.27 a- Geçici kullanımlarından dolayı yayla evleri daha basittir ve genellikle tek bir mekândan oluşur b- Bir yayla evinde iç mekân [91]

Yayla evleri geçici olarak kullanıldığından sürekli yerleşmelerdeki evlere oranla daha basittir, evler ucuza mal olacak şekilde yapılmıştır. Yayla evleri genellikle ahşaptandır.

Mimari yönden önemli olan köylerdeki ve sahildeki plan tipinin yaylada da devam etmesidir. Yayla ve mezra evleri genellikle iki katlıdır, fakat üç katlı olanlara da rastlanır. Eğimli arazide arkadan alt katlar görünmez. Yamaç eğiminden kazanılan alt kat yine hayvan barınağı olarak kullanılır. Üst kat, iki katlı yayla evlerinde, yatma, pişirme, yeme, süt işleme gibi eylemlerin gerçekleştirildiği tek mekândır. Üç katlı olanlarda ise depo/ambar gibi kullanılan bölümün yanı sıra 3-4 oda da bulunmaktadır. Yayla evlerinde ahır olarak kullanılan alt kat taştan, diğer katlar ise ahşaptan yapılmıştır. Evlerinin ortak özelliği çok basit ama işlevsel bir plana sahip olmalarıdır. Yayla evlerinin zemini ahşap döşenmiştir. İki veya tek katlı olan bazı evlerde birbirlerinden genellikle ahşap duvarlarla ayrılmış oda, ambar, odunluk gibi birimler vardır.

Mezra ve yaylalarda meskenlerin ana cephelerinin güneş ışıklarından gün içinde en fazla yararlanacak biçimde konumlandırıldıkları dikkati çeker. Yaylalardaki meskenlerde, ulaşım kolaylığı ile yapı malzemesi arasında da sıkı bir ilişki vardır. Ulaşımı diğerlerine göre daha kolay ve ormana daha yakın olan yaylalardaki konutlarda ahşap malzemenin yaygın olarak kullanıldığı dikkati çeker [92].

Odalarda pencere önlerinde gündüz oturma gece yatma ihtiyacını karşılayan sedirler bulunmaktadır. Yapıların dışında taş duvarlarda süt kaynatma, pişirme, ısınma amaçlarıyla kullanılan bir ocak ve hemen yanında odunluk bulunmaktadır.

Geleneksel olarak yaylalardaki meskenlerde çatı kaplama malzemesi hartama/bedevradır. Bazı yayla meskenlerinde hartamanın üzerine toprak serilir. Yerden, sekiz-on santim kalınlıkta bir toprak tabakası bitki örtüsü ile birlikte kazınır ve bu, levhalar halinde çatı kaplamasının üzerine yayılır, böylece bir yandan yağmur sularının içeri girmesine engel olunur diğer yandan da ısı yalıtımı sağlanır. Yeni yapılan yahut onarım gören meskenlerin çatı kaplaması oluklu çinko levhalar ve kiremit ile yapılmıştır. Son yıllarda özellikle araç ile ulaşımın kolay olduğu yaylalarda, yerleşmelerin kullanım süresi ile sebebinin günümüze doğru değişiklik göstermesi ve ekonomik kaygının yerini yaz tatilini geçirme amacına bırakmasıyla, bir kaç katlı ve betonarme meskenlerde briket ve tuğla da inşa malzemesi olarak kullanılmıştır. Bu tip meskenlerde dekoratif amaçlı ahşap kullanımı da dikkati çeker [92].

Yüksek yaylalarda yapı malzemelerinde olmaktadır. Bu bölgelerdeki yerleşmelerde bulunan yapılarda ahşap kullanımı giderek azalmaktadır. Eski olanlar yapıların çoğu taştandır. Orman üst sınırını aşan yayla yerleşmelerinde, evlerdeki yapı malzemesi zorunlu olarak taş seçilmiştir.

Şekil 3.28 a- Yusufeli, Artvin'de yayla evlerinde farklı çatı kaplamaları görülüyor [47] b- Kadırga Yaylası'nda obalar [64] c- Şekersu, Trabzon'da ahşap, kiremit ve oluklu çinko levha çatı kaplamaları bir arada [64]

Buzul vadilerinin yukarı kesimlerinde ahşap kullanımı, çatı hariç, hemen hemen yoktur, bir yandan hem kullanım süresinin azlığı öte taraftan malzeme getirmenin zorluğu sebebiyle yukarı yaylalarda meskenlerin önemli bir kısmı pak tipindedir. Vadi yamaçlarına yakın yerlerde yapılmış meskenlerin duvarları kısmen yere gömülüdür, bu özellik pak tipi meskenlerde daha belirgindir. Son derece basit yapılar olan paklar, yakın çevreden toplanan taşların üst üste yığılmasıyla oluşturulan ve üzeri plastik bir örtü yahut branda gibi bir malzemeyle kaplanmış ve bazılarının üzeri toprakla örtülmüş barınaklardır. Mekân içi yüksekliği duvarlarda 160-180 cm. orta kesimlerde ise çatı örtüsünün etkisiyle 200-210 cm kadar olan paklarda kimi zaman pencere dahi bulunmamakta mekânın aydınlatılması ya kapıdan giren ışıkla ya da ocak olarak kullanılan köşenin üzerine gelen kısımda, çatı örtüsündeki hartamaların aralarının açılmasıyla sağlanmaktadır. Pakların zeminleri topraktır ve pak içinde kullanım alanları duvarlarla ayrılmamıştır ancak yine de iç mekân planlaması belirgindir. Pakların içerisinde de ahşap kullanılmış meskenlerde olduğu gibi, ocağın iki yanında sedirler yer

alır, yatakların yanı başında mutfak malzemesi ve elde edilen ürünlerin muhafaza edildiği bölüm bulunmaktadır. Bunların gerisinde ise çoğunlukla bir odunlukla ve tahta paravanla diğer bölümlerden ayrılmış olan, ahır olarak kullanılan kısım vardır [93].

Şekil 3.29 Paklar son derece basit, üstleri çeşitli malzemelerle örtülmüş taş yapılardır [81]

Sonuç olarak Doğu Karadeniz Bölgesinde uzun süreler boyunca mevcut olan yayla kültürü ortaya bölgeye özgü bir yayla mimari çıkarmıştır. Yayla mimarisinde plan tipleri sürekli yerleşmelerle aynı kalmış, kullanılan malzemeler ise yapı duvarlarında yaylanın yükseltisine bağlı olarak değişmiştir. Ormana yakın olan ve nispeten daha alçak olan yaylalarda yapılar temel duvarları taş, üst kat duvarları ahşap olacak şekilde yapılmıştır. Yaylaların yükseltisi arttıkça kat sayısı ve ahşap malzeme kullanımı azalmış ve yapılar tamamen taş olacak şekilde, genellikle tek bir odaya dönüşmüştür.

Yardımcı Yapılar

Doğu Karadeniz Bölgesinde coğrafyanın etkisiyle konut ölçeğinde konutların yanında depolama işlevini karşılayacak yardımcı yapılara ve yerleşme ölçeğinde birden çok konutun ihtiyacını karşılayacak yapılara ihtiyaç duyulmuştur.

Depo Yapıları

Doğu Karadeniz Bölgesinde sosyo-ekonomik yapıyla doğa arasında bir denge vardır ve bölge insanı kendi ürettiğini öncelikle kendisi tüketir. Doğu Karadeniz insanının yaşamını devam ettirebilmesi için en önemli önceliği beslenme sorunu ve üretilen gıda maddelerinin, havanın ve toprağın nem oranının fazla olması nedeniyle, bozulmadan korunmasıdır. Bu olumsuzluklara rağmen bölge insanı uzun yılların getirdiği yapı

kültürüyle, yerel yapı malzemesi olan ahşabı ustaca kullanarak bu soruna çözümler üretmiş ve bölgeye özgü mimarisi olan depo yapıları ortaya çıkarmışlardır.

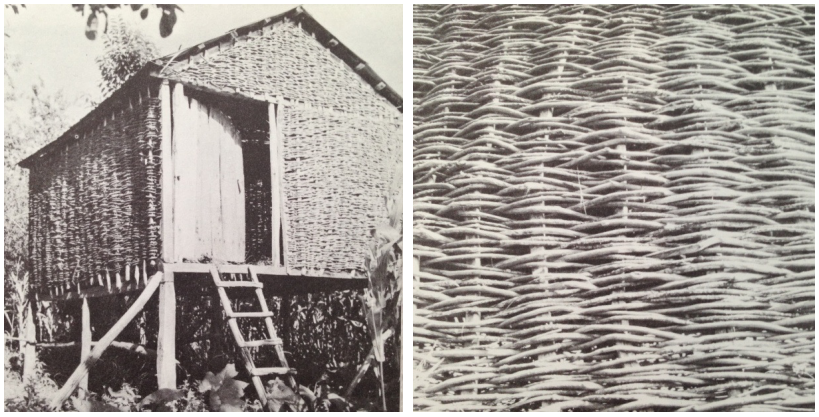

Şekil 3.30 Serenderin erken örneği, havadar ve ışıklı 'çöten' ve saç örgüsü- Güce/Tirebolu/Giresun [70]

Yağışın kıyıya oranla daha az oluğu iç kesimlerde depolama konutun içindeki odalardan birinde veya tavan arasında yapılan bir mekânda çözülmüştür. Kıyı bölgelerine doğru gidildikçe ambar yapıları ortaya çıkmaya başlamıştır. Ambar yapıları en basitleri çeşitli bölgelerde dam, tam, çöten, merek gibi isimler almaktadır. Ambar yapılarının en gelişmiş şekli serenderlerdir ve serenderler Doğu Karadeniz Bölge mimarisinin son derece özgün bir ürünüdür.

Şekil 3.31 a- Göz dolma sisteminde, fakat dolgusuz bir depo yapısı, Dereli, Giresun (Ömer Faruk Bayram) b- Şavşat, Artvin'de bir merek [93]

Serender serin yer anlamına gelir ve köy evinin en önemli yardımcı yapısıdır. Serender, köy evinin avlu, yol tarafında, evin 4-5 metre uzağına inşa edilir. Serender inşa edilirken önce ahşap direkler dikilir. Bu direklerin yüksekliği bir insan boyunu aşar. Direkler payandalarla desteklenir. Eğimli arazide direkler taban ağaçları üzerine oturtulur.

Direkler üzerinde daire planlı ahşap veya taş başlıklar (teker) vardır. Başlıklardan yukarıya fareler çıkamaz [94].

Şekil 3.32 a-Sırtoba, Artvin'de bir serender (Ömer Faruk Bayram) b- Çamlıhemşin, Rize'de bir serender [79]

Serenderler[1] tamamen çivisiz veya çok az çivi kullanılarak yapılır. Neredeyse bütün serenderler ahşap yığma olarak yapılmıştır. Konstrüksiyon açısından sade olan bu yapıların sökülerek başka yere taşınması ve orada tekrar kurulması mümkündür. Serenderler bölgede satın alınabilir, miras yoluyla veya mülkiyet değişikliğiyle el değiştirebilir.

Samanlıklar ve Ahırlar

Yöre halkının, özellikle kırsal yörede yaşayanların, hayatlarını sürdürebilmeleri için konutlar kadar önem taşıyan diğer bir yapıya gereksinimleri vardır: Hayvanları için kışlık yiyeceklerin depolandığı/saklandığı samanlıklar ve hayvanların barınakları, ahırlar. Samanlık ve ahırlar, ahşaptan ve tek katlıdır. İnşasına pek özen gösterilmeyen bu

[1] Yöre mimarisinin özgün bir ürünü olan 'serenderden' bahsederken Doğu Karadeniz Bölgesine çok uzak yerlerde fakat benzer çevre koşullarında ortaya çıkmış ve 'serender' yapılarının neredeyse aynısı olan yapılardan bahsetmekte yarar vardır. 'Serender' e benzeyen ambar yapılarına Alp'lerde ve İspanya'da, Norveç'te rastlamak mümkünüdür. Bu örnekler farklı yörede yaşayan farklı kültürlerdeki insanların benzer coğrafyalarda benzer 'mimarsız mimarlık' ürünlerini ortaya çıkardıklarını göstermektedir. Daha detaylı bilgi için bkn. Karpuz, H., (1999). " 'Serander' ve 'Loft' Türk ve Norveç Halk Mimarisinde Eşdeğerli İki Yapı", ODTÜ MFD, 19(2):71-82.

yapılar, tamamen tomruklarla ya da tomruklar biraz yontulup köşeli hale getirilerek inşa edilmektedir. Samanlık ve ahırların bazılarının duvarları ise, dikmelerin arası dal örgü ile ya da pek özen gösterilmeden işlenmiş tahtalarla kapatılmaktadır. Kimilerinde, ahşap üzerlerinin sıvandığı görülmektedir. Taşın bol bulunabildiği yaylalarda yapıların alt katı taştan yapılmaktadır [85].

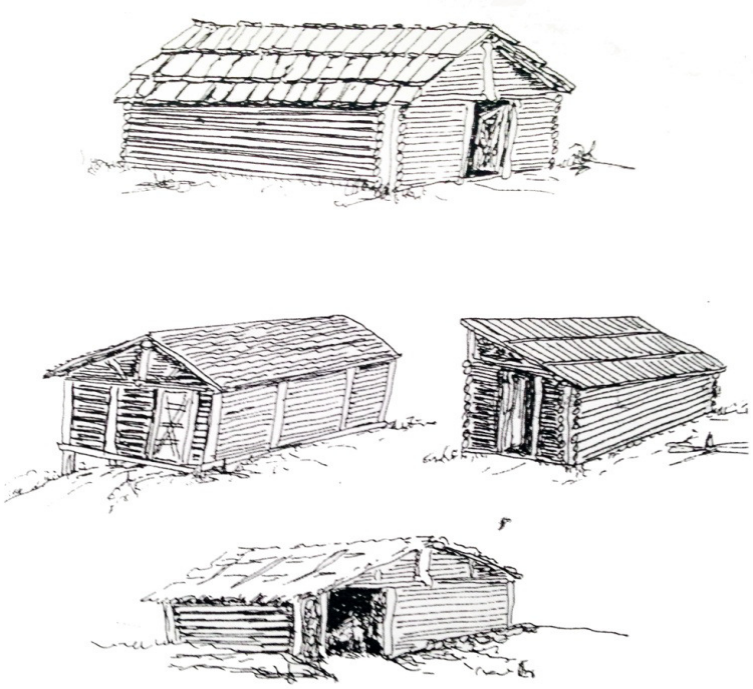

Şekil 3.33 Çeşitli ahır ve samanlık çizimleri [85]

Fırınlar

Kırsal yaşamda çok büyük önemi olan fırınlar, yapı donanımıdır ve kamusal birer donatıdır. İlk örnekleri kerpiçten olan fırınlar genellikle taştan yapılmaktadır.

Bazalt malzeme ile inşa edilen fırınların alt bölümü odunluk olarak düzenlenmiştir. Kemerli bir ağza sahip olan fırınların içi küre şeklindedir. Özgünlüğünü koruyarak günümüze kadar ulaşabilen az sayıda fırın kalmıştır [75].

Doğu Karadeniz Sahilinde kırsal alandaki bu fırınlar, genellikle her köyde ya da mahallede birer tanedir ve mahalleli tarafından ortak kullanılmaktadır.

Şekil 3.34 a-İçinde yemek pişirilmekte olan bir köy fırını Yalıköy, Giresun b-Örülmekte olan yeni bir fırın Dayılı, Giresun (Ömer Faruk Bayram)

Köprüler

Bölgede akarsuların fazlalığı ve ulaşımın zorluğu nedeniyle köprülere olan ihtiyaç ortadadır. Vadilerin iki tarafındaki yerleşimler birbirine ahşap veya taş olarak inşa edilen köprülerle bağlanmaktadır. Eski çağlardan bu zamana kadar devam eden ulaşım sorunu köprü yapımını zorunlu kılmıştır. Diğer yapıları ve tekneleri üretmede kullanılan malzemeleri işlemede uzun zamanlar sonucu ustalaşan yerel yapı ustaları köprü yapımında da, ister taş ister ahşap olsun, doğal çevreyle bütünleşen özgün örnekler ortaya koymuşlardır.

Akarsu hızlarının düzenli olmaması, ani sel baskını tehlikeleri ve suların sürükleyebileceği dallar nedeniyle köprü kemerleri yüksek tutulmuştur**.** Köprü üstleri, araba trafiği düşünülmediği için dardır. Taş köprüler daha basit, ahşap köprüler ise daha karışık bir görüntüye sahiptir. Taş köprüler kemerlerin yüksekliğinden ve korkulukların alçak tutulmasından, ahşap köprüler ise malzemenin özelliğinden dolayı son derece estetiktir.

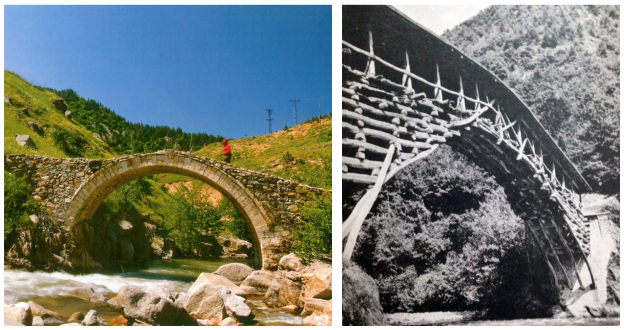

Şekil 3.35 a- Bir köprü, Artvin [91] b- Ahşap yığma köprü Of, Trabzon [70]

Sonuç olarak Doğu Karadeniz Bölgesi en eskisi Alt Paleolitik Dönem'e (MÖ 1.000.000-100.000) kadar uzanan, Yunan kolonizasyonlarıyla (MÖ 7. yy) büyüyen yerleşimlere ev sahipliği yapmıştır. Bölgenin coğrafyası ve iklimi yapı karakterlerinin oluşmasında belirleyici olmuştur. Bununla beraber denizcilik ve denizciliğin gerektirdiği gemi yapımı ve bu yapım tekniklerindeki ilerlemeler, ahşap işleme ve üretme teknolojilerini geliştirecek etkide bulunmuştur. Bölgenin vernaküler mimari mirası coğrafyanın bir ağaç diyarı olmasından dolayı ağaca ve iklimin getirmiş olduğu bol yağış ve nemden dolayı taşa dayalı olmuştur.

Doğu Karadeniz Bölgesinde yaşayan, kökeni ne olursa olsun, her halk bölgede kendi kültürünü ve varlığını devam ettirmek için sürekli üretim faaliyetlerinde bulunmak zorunda kalmıştır. Bu üretim faaliyetleri yapı üretimine de yansımış ve bölgede uzun dönemler boyunca deneme yanılma sonucu ortaya çıkan yapı kültürü, malzemeyi en verimli şekilde ve yerinde kullanmaya, malzemeyi en yakından temin etmeye ve yerel malzeme kullanmaya dayalı olarak oluşmuştur.

Bölgede yaşayan topluluklar, amacı ne olursa olsun, yapısını üretirken doğal yaşam ve insan yaşamı arasında eşsiz bir denge kurmuş ve yaşamını doğanın kendisine sunduklarına göre düzenlemiştir. 'Doğayla savaşma, doğaya uy' anlayışı içerisinde hayatını devam ettiren topluluklar, gerek günlük hayatta gerekse uzun vadede karşılaştıkları sorunlar için son derece işlevsel ve aynı oranda estetik çözümler ortaya koymuşlardır.

Şekil 3.36 İsimsiz, T.C. Doğu Karadeniz Belediyeler Birliği 2.Fotoğraf Yarışması, Fotoğraf: Ahmet Yapan [91]

BÖLÜM 4

DOĞU KARADENİZ BÖLGESİNDE GÜNÜMÜZDE VERNAKÜLER MİMARİ

Doğu Karadeniz coğrafyasında binlerce yıldan beri yaşayan insanlar, hava ve kara arasındaki dengeyle birlikte sahilde, yayla ve dağlarda üretim etkinliklerinde bulunmuşlardır. Seçtikleri fiziki ortamda "yer"e bağımlı farklı doğal ilişkileri fark eden bu insanlar, yaşam eylemlerini sürdürecekleri alanlara, dağınık yerleşmelere yer hazırlayıp önce barınma, sonra da yaşam için gerekli diğer yapı ve yapı donanımları için yöreye özgü çözüm geliştirerek, sonunda tutarlı, dengeli, bütünlük arz eden yapı ve yapı donanımları ortaya çıkarmışlardır. Kültürlerinin ve ekonomilerinin aynası olan yapıları, yağış, nem, rüzgâr, güneş enerjisi gibi iklimsel koşullarla topografyaya uyum sağlayan özelliklerle oluşturmuşlar ve eski çağlardan beri yapılarını hep aynı biçimde ve hep aynı malzemelerle inşa etmişlerdir [85].

Elde edilen veriler, bölgede basit çevresel malzemelerin kullanıldığını, uzun süreli ahşap yapı geleneğinin var olduğunu ve bu geleneğin az çok değişikliklere uğrayarak günümüze kadar süregeldiğini ortaya koymaktadır. Bölgede en eski çağlardan itibaren giderek gelenekselleşen yapı inşasında, çevredeki ormanlardan kolaylıkla sağlanabilen ağaç, yani ahşap, yöre mimarisinin ana malzemesi olmuştur. Ahşabın yanında taş yörenin yapı kültürünü oluşturmuştur. Çevreleri ile uyum içinde olan "mimarsız mimari"nin bu zengin yapıları tarihin eski dönemlerinden beri basit ve pratik inşa kuralları, babadan oğla, ustadan çırağa, yani bir kuşaktan diğerine doğanın sunduğu malzemeler üzerine odaklanmış düşünce kalıpları ve eylemleri içerisinde aktarılarak devam etmiştir. Görsellik üzerine dayanan bir tasarım ve uygulama stratejisi yüzyıllarca bozulmadan günümüze ulaşmıştır. İnşa edilen yapılar, kendisini sürekli tekrar eden zaman ve mekân bileşenli bir insan eylemi ürünü olarak yöreye canlılık getirmiş ve

oluşturulan hep aynı yapı kalıp dili asırlar boyunca kullanılarak bir mimari gelenek oluşmuştur.

60'lı yılardan bu yana başta Ulrich Neisser [1] olmak üzere birçok araştırmacı, algının ve yeniden dünyaya bakışın geçmiş deneyimlerin ışığı altında gerçekleştiğini vurgulamıştır. 70'li yıllarda araştırmacılar, kullanıcıların konut tercihlerinde geçmişteki konut deneyimlerinin büyük payı olduğunu açıkça ortaya koymuşlardır. Bir önceki konutun plan şeması ve çevresel örüntüsü bilişe yerleşerek, kullanıcıda belli bir etki bırakarak, belki alışkanlık meydana getirerek, ama daima kendine benzeyeni aratarak etkili olmaktaydı. Doğu Karadeniz Bölgesi konutlarının karakter ve kimliği nesilden nesile aktarılarak böylece modernleşme şaha kalkıp her tarafı ezip biçene dek sürdü [79].

Şekil 4.1 Vernaküler yapı kültürünün örnekleri ve betonarme ek, Yukarı Şimşirli köyü, Çamlı Hemşin [86]

1950'li yıllardan sonra ülkemizde sanayinin hızla gelişmesi, standardizasyona gidilmesi ve insanların sosyal yaşamlarında meydana gelen değişmeler, 'çağdaş' evlere ve 'çağdaş' ev eşyalarına olan talepleri artırmıştır ve bölgeye betonarmenin, kent yapımı mobilyaların ve eşyaların girmesiyle ve ayrıca 'vernaküler' yapıların yaşlı ve bakımsız oluşları sebebiyle bu evlerin genç kuşaklar tarafından beğenilmemesine, onları yıkma

[1] Ulrich Neisser, aslen Almanya doğumlu, "bilişsel psikolojinin babası" sayılan, Amerikalı psikologdur.Bilişsel psikoloji; iç zihinsel süreçleri keşfetmeye çalışan, insanların nasıl algıladıklarını, hatırladıklarını, düşündüklerini, konuştuklarını ve sorunlarını nasıl çözüklerini anlamaya odaklanan bir alt disiplindir. Daha detyalı bilgi için bkn. 'Cognitive Psychology', http://www.princeton.edu/

pahasına betonarme evlere yönelmeye ve bu geleneksel yapı kültürünün ürünlerinin yok olmasına neden olmuştur [87].

Sanayileşmeyle başlayan Batılılaşma çabaları, büyük kentlere göçlere ve apartmanlaşmanın başlamasına neden olmuştur. Son otuz beş yıl içinde kırsal kesimlerden kentlere olan göçlerin etkisiyle betonarmeye yönelme artmış ve konut açığını kapatma ihtiyacı, konut yapımında kullanıcının doğrudan etkisini ortadan kaldırmıştır ve insanların "başlarını sokabilecekleri" mekânlar yeterli görülmüştür. Kamu kesiminin konut üretimindeki payı yüzde 10'un altında seyretmesi, niteliksiz yapıların benimsenmesine neden olmuştur [34].

Bahsedilen bu etkilerden Doğu Karadeniz bölgesi de etkilenmiş, sosyal hayattaki çeşitli değişimler, bölge insanının ekonomik yönden nispeten daha ucuz ve ulaşması daha kolay olan betonarmeye ve makine üretimi yapı malzemelerine yöneltmiş; bu malzemelerle oluşturulan yapılar kentlerden kırsala taşınmış ve bu yapılar en ücra köylere, en yüksek yaylalara kadar yayılmıştır. Bu nedenle yöresel-geleneksel (vernaküler) yöntemlerle mimarlık hemen hemen yapılamaz duruma gelmiştir.

4.1 Doğu Karadeniz Bölgesinde Günümüzde Mimarlık Ortamını Şekillendiren Etkenler

Doğu Karadeniz bölgesi doğal, tarihi ve geleneksel değerleri ile zengin ve bölgesel karakterde kaynaklara sahiptir. Kentsel yerleşim alanlarından farklı olarak kırsal alanlar ve yerleşmeler tarih içerisinde doğal yapı, etnik kültürler ve geleneksel kırsal yaşam biçimi ile etkileşim sonucu biçimlenmiştir. Köy yerleşmeleri bölgesel nitelikteki mimari yapıları, biçimlenmiş doğa dokusu ve yöresel gelenekleri ile tarihsel ve kültürel öneme sahiptir. Bu yerleşimlerle ilişkili mezra ve yaylalar ise flora, iklim ve peyzaj çeşitliliği ile zengin doğal değerleri barındırmaktadır. Geleneksel yaşam biçiminde farklı rollere sahip bu alanların bugün değişen şartlarla birlikte farklı değerleri ve sorunları vardır. Günümüzde çeşitli nedenlerle bu alanlar niteliklerini hızla yitirmekte ve değişmektedir [95].

4.1.1 Devlet Politikaları ve Uygulamalar

4.1.1.1 Orman Politikaları

Ülkemizin yüzölçümünün %26,5'i (20.8 ha/ 784 ha) ormanlık alandan oluşmaktadır. Ormancılığımızın uğraş alanı içine orman çalı ve ağaçları, orman içinde mevcut olan doğal kaynaklar ve içinde yaşayan insanlar (orman köylüsü) girmektedir. Türkiye'nin en fazla orman alanlarının bulunduğu bölge ise Karadeniz Bölgesidir [71].

Ormancılık prensiplerinin ve doğru politikaların uygulanmasına yönelik özenin gerektiği şekilde gösterilmediği için Türkiye'de orman kaynaklarıyla ahşap kullanımı arasında dengeli bir ilişki henüz elde edilememiştir. Konuyla ilgili bir başka faktör ise endüstriyel faaliyetler ile ahşapla ilgili (doğrudan veya dolaylı) sanayiler arasında bölgesel denge oluşturmaya yönelik açık stratejilerin belirlenmemiş olmasının doğurduğu etkilerdir. Bunun yanı sıra, ahşap ürünlerine olan talep, ahşap kullanan sanayicilerin yapısı ve orman kaynaklarının mevcudiyeti gibi birbiriyle ilişkili faktörler, bölgesel ve ulusal seviyede açık bir dengesizliği ortaya koymaktadır [69].

Nitekim Türkiye yüksek bir nüfus artış hızına sahiptir. 1930 başlarında 13 milyon olan nüfusumuz, 1990'larda 65 milyona ulaşmıştır. Bir başka deyişle, genç Türkiye Cumhuriyeti, yetmiş beş yılda, nüfusunu beş kat artırmış görünmektedir. Nüfusun hızlı artışı yanında yaşam standardı da yükseldiğinden; ormana yönelik talep, odun hammaddesine duyulan gereksinim, her geçen gün artmaktadır. Ormancılık ana planı verilerine göre, odun hammaddesi açığı, 2000 yılında 7 milyon m^3 olarak tahmin edilmiştir [71].

Türkiye ormanları, gerek alan, gerekse nüfus başına düşen birim alandaki odun hammaddesiyle artım miktarı bakımından yoksuldur. Ancak buradaki görece yoksulluğa, düşüklüğe ve dengesiz dağılıma karşın, Türkiye ormanlarının, ağaç ve ağaççık cins ile tür sayısı yönünden son derece zengin olduğu görülmektedir [1] [71].

[1] Kaydedilen gelişmelere ve zenginliklere rağmen, ülkemizde iyi vasıflı orman alanlarının yüzde 11'ler gibi çok düşük oranda bulunması; çölleşme, ormansızlaşma, sel, heyelan ve toprak erozyonunun artarak devam etmesi; biyolojik çeşitliliğin azalması; kadastro işlerinin tamamlanamaması; amenajman planlarının işletme amaçları ve çok amaçlı kullanım bakımından yetersizliği; yıllık ağaçlandırma ve erozyon kontrol faaliyetlerinin çok az oluşu; Milli Park, Koruma ve Rezerv Alanlarının azlığı; orman

Ormancılıkla ve ormanlarla ilgili, yasal düzenlemelerin detaylı değinmediği, kısaca içerdiği alt başlıklar, ormanların azalmasına ve daraltılmasına neden olmaktadır. Ayrıca bu gibi nedenler kırsal alanda yaşayan insanların, yapı bünyesinde kullanabilecekleri ağaç malzemeye ulaşımını yok etmektedir. Bu da, Türkiye'nin en fazla orman alanlarının bulunduğu bölge olan Karadeniz Bölgesinde, köylünün, haliyle, daha ekonomik ve daha kolay ulaşılabilir malzemelere yönelmesine neden olmaktadır. Sonuçta da ortaya bölgenin doğal şartlarına uygun olmayan, uzun yıllar boyunca bölge insanının deneyimleriyle şekillendirmiş olduğu kırsal dokuyu bozan, niteliksiz yapılar ortaya çıkmaktadır.

Bu yasaların anayasal düzenleme ile yeniden gözden geçirilmesi, 'orman' tanımının gözden geçirilerek bunun çok yönlü yararlarının gündeme getirilmesi, orman kadastro komisyonlarının düzeltilmesi, teknik düzenlemelerle orman alanlarının sınırlarının kesin olarak belirlenmesi, orman sayılan alanlardan yararlanma amaçlarının ülkesel ve bölgesel olarak organize edilmesi, ağaçlandırma ve erozyonu önleme çalışmalarına hız verilmesi ve bunların özel ve tüzel kişilerce desteğinin sağlanması, orman açığının kapatılması için hızlı gelişen yerli ve yabancı türlerin seçilmesi, konuyla ilgili orta dereceli eğitim ve meslek liselerinin açılması, teknik elemanların eğitimden geçirilmesi ve orman-köylü-devlet ağında orman sınırlandırma çalışmalarının yetersizliğine çözüm getirecek kadastro faaliyetlerine hız verilmesi gerekmektedir [96]

4.1.1.2 Karadeniz Sahil Yolu

Üst sınıfların barınma kültüründe, geçmişte yalnız onların yararlandığı bir avantajın etkisi vardır. Ülkesel mekânda devinme ve iletişim fırsatlarını sadece onlar kullanmaktadır. Dolayısıyla, kendi mikro çevrelerini geniş bir coğrafya üzerindeki konumlarına göreceli olarak daha az bağımlı bir biçimde homojen kılabilmişlerdir. Toplumsal katmanlaşmada aşağılara inildikçe devingenlik ve haberleşme olanakları da

---

yangınlarının önlenememesi; asit yağmurlarından kaynaklanan orman ölümlerinin artması; çevre koruma ile peyzaj ve ergonomik uygulamaların eksikliği ve orman içi köylerin sosyo-ekonomik durumlarının düşük olması, sektörün ana sorunları olarak devam etmektedir. Daha detaylı bilgi için bkn. Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1996-2000, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 2001-2005, www3.kalkınma.gov.tr

giderek azalmaktadır. Bunun kaçınılmaz sonucu ise, onların ürettiği mimarlıktaki yerellik dozunun da aynı oranda artmasıdır [47].

Doğu Karadeniz Bölgesi, konumu ve coğrafik yapısı itibariyle tarih boyunca nispeten daha özelleşmiş bir bölge olmuştur. Doğu Karadeniz sahilinde tarih boyunca denizcilik faaliyetleri ve yapı faaliyetleri arasında güçlü bir bağ oluşmuştur. Bölgede gemi yapım teknolojisi ve ahşap işçiliği birbirini geliştirerek devam etmiştir. Burada, geçmişten günümüze bölgede ulaşımın çoğunlukla denizden sağlanmasının da etkisinin de çok büyük olduğunu yinelemekte fayda vardır.

Karadeniz Sahil Yolu 1960'larda planlanmıştır. Yolun yapımına, topografyanın olumsuzlukları sebebiyle 1970'lerde başlanmıştır 1987'de ara verilen projenin yapımına 1997'de yeniden başlanmıştır. Bu yol, yer seçimi ve çevre tahribatı nedeniyle şiddetle eleştirilmiştir ve dava konusu olup Yüce Divan'a kadar gitmiştir. Her şeye rağmen yol tamamlanıp 2007'de açılmıştır.

Bölgede yol yapımının geç başlaması her türlü kültürel iletişimi en aza indirmiş; yeni malzemelerin ve yapım tekniklerinin öğrenilmesini zorlaştırmıştır. Bu sebeple bölgenin vernaküler yapı kültürü, bölge halkının kültürel varlığı ve birikimi sonucu biçimlenmiştir. Bu biçimlenişte iklimin ve eğimli topografyanın da etkisi büyük olmuştur. Zamanla gelişen teknolojiyle kara yolu ulaşımı artmış ve ahşap tekne üretim faaliyetleri azalmış, eski ahşap işçiliği de ortadan kalkmaya başlamıştır [46].

Yerel yönetimlerin ve otorite ve güç sahiplerinin bakış açıları girişimcilik felsefesine odaklanmıştır. 'Kapital'i şehirlere çekmek için, şehir merkezleri ve stratejik ana yollar; 'çekici', 'sermaye için elverişli' ve 'yaşamak için' arzu edilen çerçevesinde odaklanmış olan bakış açıları için bir market oluşturmaktadır. Bu bakış açısıyla yapılan girişimler ve yollar, ne geleneksel çevreyle ne de son kırk yılda yapılan uygulamalarla uyum içindedir. Şehirlerle başlayan bu dejenerasyon, sadece şehirleri etkilemekle kalmamakta ve kırsal alanları da değiştirmektedir [97].

Yolcu ve yük taşımacılığının çok önemli bir kısmının karayolu ulaşımı ile sağlandığı ülkemizde Karadeniz Sahil Yolu gibi önemli bir proje, büyük bir bölümü denize dolgu yapılarak kıyıya paralel olarak geçirilmiştir. Bu noktada, yolun dalga etkilerinden korunması, mevcut sahillerin muhafaza edilmesi ve yok olan sahillerin yerine

yenilerinin oluşturulması için pek çok yerde tahkimat, mahmuz, açık deniz mendireği, batık dalgakıran vb. gibi çeşitli kıyı yapılarına ihtiyaç duyulmaktadır. Ancak bu yapıların planlama, projelendirme ve inşaat aşamalarında, gerekli kurallara özen gösterilmemesi sonucu; yolun ve kıyının korunması, yeni sahiller ve kumsallar oluşturulması ve kıyıdan azami ölçüde yararlanılması mümkün olmamış; tam aksine dalga etkileri sonucu büyük tahribatlarla, oldukça pahalı yapılarla ve daha da önemlisi estetik ve ekolojik olmayan kıyılarla karşılaşılmıştır. Bunun sonucunda da, hem korunamayan yol, hem de yola bitişik olan sahil zarar görmüş, kıyı hidrodinamik dengesi bozulmakta ve çevre olumsuz yönde etkilenmiştir [1] [98].

Oldukça dağlık ve engebeli bir yapıya sahip olan Doğu Karadeniz Bölgesi'nde yolun tamamının veya büyük bir bölümünün güneyden geçirilmesi ekonomik olmamaktadır. Ancak, yolun belli bir bölümünün güneyden geçirilmesi rahatlıkla mümkünken proje aşamasında bu alternatifler etüt edilmediğinden uygulamaya konulamamış, dolayısıyla Karadeniz Sahil Yolunun neredeyse tamamına yakın bir kısmı kıyıya paralel olarak sahilden geçirilmiştir[2] [98].

Şekil 4.2 Sahilin doldurulması [99]

[1] Doğu Karadeniz Bölgesi, genelde her türlü arazi çalışması ve özelde de karayolu yapımı bakımından oldukça zor bir bölgedir. Kıyı şeridinin önü deniz, arkası ise kıyıdan başlayarak yükselen ve 50-60 km gibi kısa mesafelerde 2000-2500 m yüksekliğe varan sahile paralel dağlar ile kuşatılmıştır. Bu dağların denize bakan yamaçlarında yağış yüksekliği fazladır ve bu yamaçlar 5-10 km gibi çok sık aralıklarla kıyıya dik derelerle derin vadiler şeklinde yarılmış; vadi ve tepelerden oluşan çok düzensiz bir yüzey şekli oluşmuştur. Bu gerçekten hareketle, mevcut karayolunun güzergâhı belirlenirken yolun tamamının kıyıdan geçmesi planlanmış; daha da kötüsü, bölünmüş yol olarak yapılmakta olan Doğu Karadeniz Sahil Yolu'nun da tamamen deniz doldurularak inşa edilmesi yoluna gidilmiştir [98].

[2] 19.03.2010 tarihli Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Konferans Salonu'nda düzenlenen Türkiye'de Ulaşım Politikaları Semineri'nde Ulaştırma Bakanı Binali Yıldırım, Karadeniz sahil yolu için "Yanlış bir projeydi ama yapmak zorundaydık. Bunu şimdi rahatlıkla söyleyebiliyorum. Ciddi bir para harcanmıştı. 700 trilyonun üzerinde bir meblağ harcanmıştı. Bitirilmesi gerekiyordu" demiştir [99].

Sahil yolunun deniz doldurularak yapılması doğal çevreyi tahrip etmiş, sahilleri yok etmiş ve ekosisteme zarar vermiştir. Ayrıca, yolun korunması için gerekli olan mahmuzlarda, doğu bölgelerinde kıyı erozyonları görülmüştür. Bu yol, sadece koyları ve doğal güzellikleri değil şehirleri de mahvetmiş, derelerin önüne setler yapılmış, dere yatakları değiştirilmiştir. Bunların sonucunda da sel felaketleri baş göstermiş ve en ufak bir olayda altyapı sistemleri işlemez hale gelmeye başlamıştır. Doğu Karadeniz'de tarih boyunca bölge insanı 'doğal koşullarla uyum içinde yaşamayı' öğrenmiş ve başarmışken, günümüzde durum 'doğayla savaşma' haline dönüşmüştür.

Şekil 4.3 İnsanın doğayla mücadelesine doğanın cevabı, Karadeniz'in kendisinden alınanı geri alması [99]

Doğu Karadeniz Bölgesinde arazi yapısı ve akarsuların bolluğu, tarih boyunca ulaşımı olumsuz etkilemiş, bu doğal koşullarda bölge insanı sudan ziyade yolun gittiği yerlere ve stratejik noktalara yerleşmiştir. Sahil yolunun yapılması mobiliteyi artırmış, Samsun'dan Artvin'e kadar yol boyunca yerleşmeler ortaya çıkarmış ve bu yerleşmeler örneklerine az rastlanır yoz yapılardan oluşmuştur.

Bölgede yol yapımının sahil yolundan sonra ağırlık kazanması da, bölgede betonarme ve tuğla, demir, çimento gibi makine üretimi yapı malzemelerinin çok hızlı bir şekilde yayılmasını ve sonuç olarak ta zaten yerel malzemeye ulaşmakta güçlük çeken bölge insanın bu malzemelere yönelmesini sağlamıştır. Böylece, bölgeye uymayan bu malzemeler ve bu malzemelerle üretilen niteliksiz yapılar bölgenin en ücra köşelerine kadar gitmiştir.

4.1.1.3 Arazi Kullanımı ve Mülkiyet Yapısı

Kırsal alan sakinleri için en önemli kaynaklar toprak ve sudur. Barınmanın yanı sıra, geçinmek için gelir getiren bitkisel üretim ve hayvancılık faaliyetleri toprağa bağlıdır. Doğu Karadeniz Bölgesi kırsalında yerleşim birimlerinin toplu olmayıp coğrafyaya

dağılmış olması, zaten kıt olan arazinin kullanımında israfın yanı sıra önemli hukuki problemler de yaratmaktadır.

Nüfus yoğunluğu oranının yüksek olması ve miras yoluyla bölünen parseller geçim şartlarını zorlayınca yer yer orman arazilerine yönelme söz konusu olmaktadır. Çeşitli yollarla bölünen her parsel içinde zamanla yeni konutlar ve yollar yapılmış, bunun arkasından da toprak erozyonu ve doğal afetler artmıştır. Diğer taraftan, iç ve dış göçlere bağlı olarak terk edilen veya gerektiği gibi işletilemeyen topraklar ve git gide gerileyen[1] hayvancılık tarım ve mera arazilerinin kendiliğinden ormanlaşmasına sebep olmuştur. Bu durum karşısında, bir taraftan kısmen orman tahripleri olurken diğer taraftan da orman alanları çoğalmaktadır[2]. Özel kişilerin tapulu ya da tapusuz olarak malik sıfatıyla kullandığı arazilerde orman ağaçlarının yaygın bir biçimde büyümesi ile orman görünümünü kazanmış olması, bu arazilerde özel mülkiyeti tartışılır hale getirmiştir. Daha çok kadastro sırasında ortaya çıkan bu tartışmalar çoğu zaman Yüksek Yargıya kadar ulaşmaktadır. Bu hukuki süreçte çoğunlukla vatandaşların mağduriyeti kadastroya karşı memnuniyetsizlikler ve güvensizlikler yaratmaktadır [100].

4.1.2 Sosyal Etkenler

Daha önce bahsedildiği gibi bir bölgede yaşayan insanların yaşamlarındaki sosyal etkenleri;

---

[1] Doğu Karadeniz Bölgesinde mevcut tarım alanları toplam yüzölçümün ancak %20,9'unu teşkil etmektedir. Bu oran ülke ortalamasından 12,1 eksiktir. bu araziler kırsal alanda yaşayan insan nüfusuna bölündüğünde 5,546 dönüm gibi bir sayı ortaya çıkar. Buna göre beş nüfuslu bir çiftçi ailesine düşen ortalama arazi miktarı 28 dönümü geçmez. Oysa toprak reformu çalışmaları için esas alınan normlarda beş nüfuslu bir çiftçi ailesinin geçimini sağlayacak arazi büyüklüğü sulu arazide 40 dönüm, kuru arazide ise 100 dönüm olması gerekir. Bölgede sulu tarım yapılamadığı dikkate alınırsa ortalama 28 dönüm arazinin çiftçilikle uğraşan aile fertlerini geçindiremeyeceği anlaşılmaktadır. Bu yüzden bölge insanı, fındık ve çay dışındaki tarımsal faaliyetleri küçük aile işletmeleri biçiminde ve daha çok ticari amaçlar için değil, kendi ihtiyaçları için sürdürmektedirler [100].

[2] Toprak ve su kaynaklarının korunması bakımından da önem arz eden çayır ve meralar, bölgede hayvancılığın gerilemesiyle birlikte yer yer kendiliğinden ormanlaşma eğilimine girmiştir. Son yıllarda, büyük ve küçükbaş hayvanların ürettiği doğal gübre yerine tarla ve bahçelerde kullanılan suni gübrenin toprak çoraklaşmasına ve akarsu kirlenmelerine yol açtığı tespit edilmiştir. Yaylalarda ise otlak alanların amacı dışında kullanılmasıyla, gereksiz yere yapılan yollar ve plansız sürdürülen turizm faaliyetleri ile toprak ve su kaynakları, doğal flora ve fauna zarar görmektedir [100].

Sosyo-ekonomik etkenler; malzeme-malzeme imkânları, kullanma ve tecrübe, bölgenin ekonomik gücünü arttıran ve azaltan nedenler,

Sosyo-psikolojik etkenler; yaşayış, din, örf, gelenekler ve kültür

olarak sıralamak mümkündür.

4.1.2.1 Sosyo-ekonomik Etkenler

Doğu Karadeniz Bölgesinde sosyo-ekonomik durumu şekillendiren etkenleri; bölgedeki nüfus hareketleri, bölgenin arazi kullanımı ve mülkiyet yapısı ve bölge halkının ekonomik yapısı olarak sıralamak mümkündür. Önemli olan nokta ise; bu etkenleri birbirinden ayrı değerlendirmemek gerektiğidir, çünkü bu etkenlerin hepsi, genel durum itibariyle birbiriyle iç içedir ve birbirini etkilemektedir.

Nüfus Hareketleri

Doğu Karadeniz Bölgesinin kırsal kesiminde topografik yapı arazi kullanımını kısıtlayıcı bir özelliğe sahiptir. Arazi engebeleri, yüksek eğim, kıyıdan uzaklaştıkça yüksekliğin hızla artması, dolayısıyla doğa tarımsal faaliyetlere sınırlı alan sunmaktadır. Bu topografik yapıda doğal bitki örtüsü ve ormanlar öne çıkmaktadır. Kıt olduğu için değerli sayılan araziler mevcut nüfusa yetmediğinden bölge sürekli göç vermektedir. Yörede yaşayanlar yurt içi ve dışındaki ticaret ve sanayi bölgelerine veya yakın kentlere göç etmektedirler. Geçmişte bu imkânların olmadığı dönemlerde artan nüfusu beslemek için mevcut tarım alanlarının yetmediği yer ve zamanlarda ormanlara yönelmeler olmuştur. Orman örtüsü kaldırılan araziler yer yer ziraat ve hayvancılık amacıyla kullanılmıştır. Çünkü bölgede yerleşim alanları ile ormanlar çoğunlukla iç içedirler [100].

Bu nedenle Doğu Karadeniz Bölgesi son derece hareketli ve geçici bir nüfus barındırır. Bölgenin büyük kentleri, sahil kasaba ve köylerinden göç aldıkları gibi bölgenin hinterlandından da göç alırlar. Doğu Karadeniz Bölgesi'ne göç eden bu nüfuslar bu kentleri, daha batıya göç etmeden önce geçici olarak konakladıkları yerleşme merkezleri şeklinde algılarlar. Göçmenlerin asıl umutları daha büyük kentlerde daha iyi işler bulmaktır. Bu nüfusların kendilerini geçici hissetmeleri sahil kentlerini tuhaf bir

biçimde etkilemektedir; boşaldığı anda yeni gelenlerin akınına uğrayan geçici barınma bölgeleri süreğenleşir ve kemikleşirler [1].

Çizelge 4.1 Doğu Karadeniz Bölgesi kentlerinin göç aldığı yerler [1]

İller	İl İçi	Ankara	Artvin	Erzurum	Giresun	Gümüş.	İstanbul	Ordu	Rize	Trabzon	Zong.
Rize	45,5	2,2	8,8	5,5			5,4			2,2	2,2
Trabzon	66,7		2,3		1,5	7,7	1,9		3		
Giresun	70,3					3,6	2,9	2,9		2,1	
Ordu	56,9			7,6		5,5				4,2	
Samsun	58,9	1,8		1,8		3,1				7,9	

Çizelge 4.2 Göçmenlerin kentte kalış sürelerinin kentlere göre dağılımı [1]

KKS	Rize	Trabzon	Giresun	Ordu	Samsun
0-5 yıl	38,7	38,1	37,1	26	27,2
6-10 yıl	29	28,2	39,4	37,7	35,1
11-15 yıl	32,3	25,6	25,4	30,1	32,8
16+		8,1		6,2	4,9

Doğu Karadeniz Bölgesi'nden başka bölgelere göç edip yerleşen nüfusun bir bölümü de bölgeyle bağını kesmemektedir. Bölgeden göç eden ve Karadeniz'de fındıklığı olan memurlar, yıllık izinlerini genellikle Temmuz ayının ikinci yarısından itibaren alarak bölgeye gelmektedirler. Yapı bilgisi olan ve gurbete çıkan Karadenizliler de İstanbul, Ankara ve diğer büyük şehirlerde çalışmaktadırlar [70].

Bölgenin Ekonomik Yapısı

Doğu Karadeniz Bölgesi kültürel ve sosyal yönden gelişmiş olmasına rağmen, arzulanan ekonomik gelişmeyi sağlayamamıştır. Bölgenin ekonomisi halen tarım ve hayvancılığa dayanmaktadır. En önemli geçim kaynağı çay[1] ve fındıktır. Hayvancılık daha çok süt ve

[1] Batum'da Ruslar tarafından çay yetiştirildiğini dikkate alan ve bu sahada incelemeler yapan zamanın "Halkalı Ziraat Mektebi Âlisi" müderrislerinden botanikçi Ali Rıza Erten bey, 1918 yılında Rize çevresinde de çay ziraatının yapılabileceği fikrini ortaya atmıştır ve ilk ciddi teşebbüse 1924 yılında geçilmiştir. Zamanın hükümeti Doğu Karadeniz halkına yeni bir geçim kaynağı temin etmek gayesiyle 1924 yılında 407 sayılı "Rize ile Borçka kazasında fındık, portakal, limon, mandalina ve çay yetiştirilmesi" adında bir kanun çıkarmıştır. Bundan sonra Rize'de bugünkü Merkez Fidanlığı kurulmuştur. Batum'dan alınan çay tohumları burada yetiştirilmeğe başlanmıştır. Çay ziraatının Rize'de yerleşip gelişmesinde, Tarım Bakanlığının en üst kademelerinde görev alan, hatta 1920-1924 yılları arasında Ziraat Umum Müdürlüğü vazifesini deruhte eden Zihni Derin beyin yapmış olduğu sürekli çalışmaları şükranla kaydetmek gerekmektedir. Zihni Derin, Ziraat Umum Müdürü vazifesinde bulunduğu tarihten 1952 yılına kadar süren uzun bir devre zarfında, idarî ve tatbikî her alanda faaliyet göstermiş ve Doğu Karadeniz çaycılığının gelişmesinde önemli rol oynamıştır. Daha detaylı bilgi için bkn. Çayeli ve Pazar İlçelerinin Ekonomik Yapısı, Dr. Alâeddin Tandoğan, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, Sayı: 1.4, Cilt: 29, 1978

süt mamulleri üretimine yönelik olarak yapılmaktadır. Daha çok büyükbaş hayvan beslenebilmektedir [100].

Tarım ürünleri noktasında miras yoluyla bölünen parseller arazileri giderek parçalamış ve işletmeler çok küçülmüştür. Ayrıca bölgede tarım ürünlerinin birçok teknik ve ekonomik sorunu bulunmaktadır [102]. Parsellerle parçalanan arazilere arsa sahipleri kendi konutlarını inşa etmişlerdir. Üretilen bu konutlarda öncelikle ekonomik kaygılar göz önünde bulundurulmuş ve yapılar bölgede hızla yayılmış olan betonarme ve makine üretimi yapı malzemeleriyle meydana getirilmiştir.

Tarih boyunca, bölgede çalışma hayatının temellerinden birisi olan hayvancılığın sonucu olan yaylacılık faaliyetleri de, bölgede yaşanan değişmelerle yeni bir yaşam tarzına dönüşmüş ve "yeni yaylacılık", emekli-yerli yazlıkçılığına bağlı bir durum haline gelmiştir [78]. Bu yeni 'yazlıkçılık' hareketleri sonucu gelenekler terk edilmiş, geleneksel yapı kültürü ortadan kalmaya başlamış, betonarme ve makine üretimi yapı malzemeleri en yüksek yaylalara kadar ulaşmıştır.

Sahil bölgesinde bir diğer önemli ekonomik kaynak da balıkçılıktır[1]. Tarih boyunca önemini devam ettiren balıkçılık, 1.Dünya Savaşı'nda sarsıntıya uğramış ve balıkçılık faaliyetleri yeterli düzeye ulaşamamıştır [73]. Oysa Türkiye kendilerine özgü ekosistemi olan, zengin deniz ve kıyı kaynaklarına sahip, dünyanın en önemli denizlerine sahip ülkelerinden biridir. Ancak, uygulamaya yönelik uzun süreli yönetim strateji ve planlarının olmayışı, özellikle 1980'li yıllardan itibaren ülkemizdeki sosyal ve ekonomik alandaki gelişmelere bağlı olarak, Karadeniz de dâhil olmak üzere denizel kıyı alanları, doğal yapısından uzaklaşarak yoğun bir bozulma sürecine girmişlerdir. Denizel ekosistemin olumsuz yöndeki değişiminde, balıkçılık aktivitelerinin yanı sıra kıyı kaynaklarının yetersiz yönetiminin de bu durum üzerinde önemli payı bulunmaktadır. Nitekim kıyı bölgelerinde yıllardan beri kentsel alan ve karayolu geçirmek amacıyla

[1] Doğu Karadeniz'de bilinen kayıtlara göre ekonomik balık avcılığı M.Ö. 2750 yıllarından beri sürdürülmektedir. Daha sonra da önemini devam ettiren balıkçılıkla ilgili ilk kanuni düzenlemeleri Osmanlı Devleti yapmıştır. Bu dönemlerde balık avcılığı kürek ve yelkenle hareket ettirilen küçük ahşap teknelerle yapılırdı. Doğu Karadeniz'de bilhassa Pont Krallığı devrinde (M.Ö. III-I. yy.) ilkel usullerle de olsa balıkçılık faaliyeti yoğundu. Özellikle Trabzon, Giresun, Ordu ve Sinop kıyıları birer balıkçı pazarı durumundaydı. Sinop ve Yason burnunda balık üretme havuzları yapılmıştı. Palamut balığının üretildiği belirtilen bu havuzlar, günümüze kadar gelebilmiştir [73].

denizin doldurulması ile arazi kazanma çalışmaları, mahmuz, dalgakıran, balıkçı barınağı ve liman gibi kıyı yapıları şehirlerin ve sanayi kuruluşlarının katı ve sıvı atıklarının denizlere boşaltılması, akarsu ağızlarında ve kıyıya yakın mesafelerde faaliyet gösteren kum-çakıl ocakları, yoğun ve bilinçsiz balıkçılık gibi çok çeşitli aktiviteler sonucu avlanan balık miktarındaki azalışlara duyarsız kalınması bu durumun belli başlı nedenleridir [103].

Endüstri devrimi her alanda olduğu gibi bölgenin önemli ekonomik faaliyetlerinden olan tekne yapımcılığı konusunda da köklü değişiklikler yaşanmasına neden olmuş, tekne inşa teknolojisi ve malzemelerinde de büyük yenilikler meydana getirmiştir. Bu doğrultuda 20. yüzyıldan itibaren ahşap tekne ve gemilerin yerini hızla demir ve çelik gövdeli taşıtlar almaya başlamıştır [92]. Tarih boyunca bölgede gelişen ve estetik ürünler ortaya çıkaran tekne üretim faaliyetleri bölgede ahşap işçiliğinin gelişmesine sebep olmuştur. Fakat ahşap tekne üretiminde meydana gelen değişiklikler, ahşap işçiliğini de olumsuz etkilemiş ve bölgenin ahşap yapı kültürünün azalmasında önemli etkiye sahip olmuştur.

4.1.2.1 Sosyo-psikolojik Etkenler

Geleneksel kültürleri zamanla değişmeye zorlayan etmenler arasında din, siyaset ve yaşamın tüm alanlarındaki özgürleşme tartışmaları, sanayileşme (ücretli işçilik), kentleşme ve bunlara bağlı olarak toplumların düşünsel yapılarında meydana gelen değişiklikler sayılabilir [1].

Sanayileşme (Ücretli İşçilik)

Batı'da 18-19. yy'da, ülkemizde 20.yy'da yaşanan sanayileşme ile birlikte, kırda, kendi üreten ve kendi tüketen yığınlar, artık şu veya bu iş yerinde kendisi ve doğa dışında "başka"sının koyduğu kural ve saptadığı gelirle yaşam sürdürmeye başlamış ve bambaşka bir zaman ritmine ayak uydurmak zorunda kalmıştır. Yaşamın akışında meydana gelen her değişiklik bir biçimde fiziksel oluşumlara yansımaktadır. Topluca ve ucuza mâl edilmek zorunda kalınan yapılar, yaşamın toprakla bağını koparmış ve geleneksel yaşamın bir parçası olan kırsal uğraşlar birçok uygulamada terk edilmek zorunda kalınmıştır. Kısacası sanayileşme; yarattığı yeni koşullar, yeni ilişki biçimleri,

yeni bir yaşam tarzı ve yepyeni sınıfı ile mimari istemi önemli ölçüde değiştirmiş ve belirlemiştir [1].

Kentleşme/Kentlileşme

Tarıma dayalı ülkelerin yaşadığı bir sorun olarak, bölgede tarım teknolojilerinin gecikmesi, verimli kırsal alanların azalması, kıra belirli hizmetlerin götürülemeyişi, kentlerde ise üretime bağlı iş olanaklarının artması köylüyü kente göç etmeye zorlamış ve zorlamaktadır. Yatay ilişki dizgelerinin yerini kırsal alanla kurulan düşey ilişkiler almış, kentler büyük nüfuslar için cazibe merkezleri olmuştur. Yığınlar iş ve aş buldukları için değil, bulmak için kentlere akın etmişlerdir ve kentler hızla agregalaşmışlardır. Bu durum kırsal bölgelerdeki edilgen yapıyı, dinamik bir yapı haline getirmiş, mobiliteyi artırmış ve "gelenekleri" altüst etmiş, kırsal evleri büyük bir hızla yok etmiştir [1].

Şekil 4.4 'Yeni'nin altında veya arasında sıkışıp kalmış 'eski' a- Tirebolu b- Görele (Ömer Faruk Bayram)

Felsefi Yapıdaki Değişmeler

Kültürel değişim sürecine etki eden en önemli etmenlerin başında şüphesiz ki toplumların düşünsel yapısındaki değişmeler gelmektedir. Bu değişmeler, gelişmiş sanayi toplumlarının dayatması ile geleneksel toplumlarda yaşanan modernleşme sürecinin yol açtığı liberalleşme olarak özetlenebilir. Bu bağlamda, mimarideki basit, sade bir dille ve uygun teknolojilerle modernleşme, Batı mimarları öncülüğünde 1950'li yıllarda küresel kabul görmüş, radikal bir değişme olmuştur [1].

Daha çok kültürel yozlaşma ile birlikte izlenen bu yeni dönemde hızlı kalkınma isteğinin yanı sıra, bilimsel araştırmalara ilgisizlik ve güvensizlik, doğal gelişmeye ters yöneltmeler, Batılı gibi olma, Batı kültür ürünlerini kopya etme v.b. çelişik eğilimler benimsenir olmuştur [34].

Bu değişim olgusundan Türk konutu da payını almıştır: Modernleşme çabaları en ideal "örnek" olarak güdümlü bir biçimde Batı'ya yönelmiş, Batılı yaşam biçimi bütün simge ve gösterileriyle topluma aktarılmıştır. Bunların sonucunda yeni konut bölgelerinde tasarlanan konutlarda geleneksel sofaların yerini yavaş yavaş koridorlar almaya, odaların işlevleri Batı'nın etkisiyle belirtik hale gelmeye başlamış, ıslak mekânlar bir araya toplanarak koridorlar boyunca dizilmiştir. Geleneksel evlerin göz alıcı motifleri yerlerini düz sade duvarlara bırakmış, konut içindeki yaşam iyice anonim hale gelerek "üç oda bir salon" a endekslenmiştir [1].

Karadeniz bölgesindeki sosyal yapının asırlar boyu geliştirdiği ve doruk noktasına getirdiği ahşaba dayalı yapı kültürü, yeni yapım yöntemleriyle yok olmaktadır. Bu yapı kültürünün yok oluş sebebi bahsedilen 'özenti'dir. Çevredeki yeni yapılaşma ile geleneksel konut arasında yapılan mukayesede betonarme yapıların inşasında çok fazla bir kalifiye işçiliğe gerek olmaması, hataların gözükmemesi ve malzemeler arasındaki farkın halk tarafından yeterince özümsenememesi rol oynamaktadır [61].

Şekil 4.5 Çevrede bu kadar güzel örnek varken seçilen yapım yöntemi dikkate değer, Arhavi, Artvin (Ömer Faruk Bayram)

4.2 Doğu Karadeniz Sahilinde Günümüzde Vernaküler Mimari

Karadeniz sahil bölgesi, çok fazla nüfus yoğunluğuna sahiptir. Bölge genelinde yerleşme kırsal yerleşmedir ve bölgede dağınık yerleşme görülmektedir. Bölgede kullanılabilen tarım arazisinin az oluşu araziyi kıymetlendirmektedir. Bölge insanının tarım dışında çalışabileceği sanayi tesisleri de azdır. Bölge insanı, bu nedenle, topraktan azami derecede faydalanmaya çalışmaktadır. Bahsedilen bu sebeplerden dolayı kırsal alandan kentlere göç ve kentlerdeki nüfus yoğunluğunda artış, bunların sonucunda da kentleşme sorunları ortaya çıkmaktadır. Kentlerdeki geleneksel yapılar bu sorunları çözmekte yetersiz kalmaktadır ve bölgede dolayısıyla yeni yapılaşmaya gidilmektedir. Tek ve iki katlı konutların koruma yerine yıkılarak, çok katlı blokların yapılması tercih edilmektedir.

Şekil 4.6 Konut ve yerleşme sorunu a- Vakfıkebir b- Eynesil (Ömer Faruk Bayram)

Bir diğer nokta da; bir önceki neslin bölgeden başka bölgelere göç ettikten sonra takip eden yeni kuşağın bölgeyle bağlarını koparmaması sonucu ortaya çıkan yapılardır. Parsellerle parçalanan 'ata toprağı'na yeni nesil arsa sahipleri kendi 'yazlık'larını inşa etmişlerdir.

Sosyal yapının bu gerçeğinin yanında, önemli bir gerçek ise, bölgenin ekonomik ve doğal yapısı içinde bu konutlar oluşturulurken elde edilebilen ve seçilen malzemelerdir.

Doğu Karadeniz sahilinde yoğun üretimi olan tarım ürünleri çeşitli sonuçlara yol açmıştır. Karadeniz sahilinin bazı bölgelerinde fındık toplama şekilleri değişmektedir. 'İmece'nin de ortadan kalkması kırsal alanı olumsuz etkilemiştir. Büyük fındık

bahçelerinin olduğu ve imecenin olmadığı yerlerde toplanması nispeten daha zor olan fındık için gerekli olan işçi sayısı artmaktadır. Bu da ekonomik olarak yer sahibine yük getireceğinden, toprak sahibi fındığı daldan toplamak yerine dökülmesini bekleyerek yerden toplamaktadır. Ayrıca mevsimlik işçiler bölgede yoğun bir nüfus hareketi oluşmasına neden olmuştur. Tarih boyunca Karadeniz insanı, fındık toplandıktan sonra kurutulması için çözümler düşünmüş, bölgelere göre isimleri değişen ambar yapıları ortaya çıkarmışlar veya köylerde bütün köyün ortak olarak kullandığı ve fındıklarını serdiği büyük alanlar oluşturmuşlardır.

Şekil 4.7 Bir önceki neslin ve takip eden neslin konutu parçalanan arazi içinde; bir nesilde bu kadar büyük farklar olması hemen göze çarpmaktadır (Ömer Faruk Bayram)

Bölgede değişen sosyal hayat ve ortaya çıkan ekonomik kaygılar ve kıymetli olan arazi sonucu betonarmenin yayılmasıyla birlikte bölgeye fındıkların evin üstünde güneşte kurutulması için “düz dam” girmeye başlamıştır. Bu da bölgenin mimari karakterinde değişiklikler ve yapısal olarak yalıtım sorunları ortaya çıkarmıştır.

Şekil 4.8 'Patos'la çekilen fındığın kuruması için çatıya serilmesi (Ömer Faruk Bayram)

Türkiye'nin en fazla orman alanlarının bulunduğu Karadeniz bölgesinde bu sorunlar yaşanırken, hükümet politikaları yüzünden orman alanlarının ve çevresinde yaşayan orman köylüsüne tahsis edilen yakacak ve diğer malzemelerin kısıtlanması ile, normalde güç geçinen köylünün bazı imkânları da elden alınmış olmakta, dolayısıyla köylünün ahşabı satın alma gereği ortaya çıkmaktadır.

Dar gelir yapısına sahip orman köylüsünün konut yapımında, devletin ahşap yerine orman koruma adı altında kagir malzemeyi sübvanse etmesi ve ucuza vermesi, geleneksel ahşap yapı sanatına darbe vurmuştur. Kalitesiz ve yetersiz de olsa kagir malzemelerin temin ve yapımındaki kolaylığı, ahşap ustalarının yetişmesindeki güçlükler, kagirde ucuz işçilik elde edilmesi de ahşap malzemenin kullanılmasını ikinci plana itmiştir [69].

Şekil 4.9 Yaylaya kadar çıkan 'yeni' yapı malzemeleriyle ilginç ürünler de ortaya çıkmaktadır, 'Yaylada İbadet' [91]

Türkiye genelinde olduğu gibi bu bölgede de betonarme iskeletin yayılmasıyla yığma yapım unutulmaya başlanmış ve taş ustalığı bitme noktasına gelmiştir [1]. Değişen yapım

[1] Gerçekten de çalışma kapsamında incelenen köylerin çoğunda, vernaküler konutların taş ustalarıyla görüşme imkânımızın olup olmadığı sorusuna genellikle 'artık taş ustası kalmadı' şeklinde alınan cevaplar

sisteminin özensiz girişimleri geleneksel yapıların estetikliğini ortadan kaldırmıştır. Bu görsel bozulmaya eşlik eden diğer bir olgu, bölgedeki yeni yapıların sağlıksızlığı olmuştur. Yeni yapıların tasarımında bölgenin iklimsel özellikleri görmezden gelinmiş, makro çevre ile sağlıklı bir ilişki kurulamamıştır. Oysa yoğun yağmur, yüksek rutubet oranı; bölgede yapı fiziğinin ciddi olarak göz önünde bulundurulmasını gerektirmektedir [79].

Son yıllarda özellikle araç ile ulaşımın kolay olduğu yaylalarda, yerleşmelerin kullanım süresi ile sebebinin günümüze doğru değişiklik göstermesi ve ekonomik kaygının yerini yaz tatilini geçirme amacına bırakmasıyla, bir kaç katlı ve betonarme meskenlerde briket ve tuğla da inşa malzemesi olarak kullanılmıştır [92].

Yeşili ve doğasıyla yeryüzü cenneti Karadeniz yaylaları, son yıllarda betonarme ve çarpık yapıların tehdidi altında kalmış, çekiç ve keser seslerinin eksik olmadığı yaylalar, yeni görünümüyle daha çok büyükşehirlerin gece kondu mahallelerini anımsatmaya başlamıştır. Yüzlerce yıldır Karadeniz köylülerinin, daha çok hayvancılıkla anlam kazandırdığı ve senelik ihtiyaçlarını tedarik ettiği Karadeniz yaylaları, gurbetçilerin doğanın ve yaz aylarının tadını çıkarmak için tercih ettiği mekanlar haline gelmiştir. Buna bağlı olarak yüzlerce yıldır bozulmayan yaylalar, artık sayıları giderek artan betonarme ve çarpık görüntüye yenik düşme tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır [1] [104]

---

bu durumu kanıtlar niteliktedir. Sadece Giresun, Dayılı köyünde görüşme imkânı bulduğumuz yaklaşık seksen yaşındaki taş ustası, durumun önemini 'taş ustalığı bizim neslimizle bitmiştir, bu sanatı bizden sonra aktaracak kimse de kalmamıştır' şeklinde ifade etmiştir. Bu usta, hala taş yapı yapıp yapmadığı sorusuna 'artık işi bıraktığını ve boş zamanlarında sadece evinin önündeki taş fırını zevk için ördüğünü' söylemiştir.

[1] Yaylalarda çarpık yapılaşmayla ilgili ciddi denetim problemlerinin olduğunu dile getiren Giresun'un önemli yaylalarından Kümbet Muhtarı Ahmet Çoruh, "Denetim organı olarak varsayılıyoruz. Yalnız muhtarlar, devlet ile halk arasında kalmış durumda. Ve bu yük muhtarlar için ciddi sıkıntılar doğuruyor. Yaylalardaki kaçak yapıların hesabı muhtarlardan soruluyor. Arada kalıyoruz. Bu kadar kırgınlığı ve sorunu kaldıramıyoruz. Yaylalar bir bütün halinde muamma." demektedir. Kaçak yapıların devamlı olarak hesabının muhtarlara sorulduğunu sözlerine ekleyen Çoruh: "Sorumluluğumuzdaki alan çok geniş. Tam manasıyla kontrol etmemiz imkânsız. Gözden kaçanlardan ötürü biz yargılanıyoruz. Kaçak yapı yapıldığında bildiremediğimizden ötürü devamlı soruşturma geçiriyoruz. Kaçak yapıyla muhatap olmamız durumunda da "Ne yapıyorsun buraya?" diyorum. "Burası benim atamın, dedemin yeri" diyor. Durumu yetkililere bildiriyorum. Konu mahkemeye intikal ediyor. Mahkemede de netice alınmayınca biz mahcup oluyoruz. Arada kalıyoruz. Muhtar olarak, ihtiyar heyeti olarak köyde eziliyoruz."şeklinde konuşmaktadır [104].

Bu olumsuzluklara ek olarak ucuz ve niteliksiz konut yapımının denetim yetersizliği de ayrı bir sorun getirmektedir. Bölgenin kalkınmasının planlı ve programlı yapılması yerine, denetimsiz kalması ve isteyenin istediğini yapma olgusu da olumsuzlukların ayrı bir sebebidir [69].

Şekil 4.10 a- Yükseklerde yer alan yaylalardaki mesken tipi olan pakların bir kısmı geleneksel yaylacılığın terk edilmesi sebebiyle artık kullanılmamaktadır b- Ulaşımın kolaylaşmasıyla birlikte yaylalarda sayfiye amaçlı konutlar da yapılmaya başlamıştır [92]

Sonuç olarak, insan yaşamı için beslenmeden sonra en önemli ihtiyaç olan barınmanın karşılanmasında yöre insanının uzun denemeler ve değişimler sonucu belli bir olgunluğa ulaştırdığı taş ve ahşap birlikteliğine dayalı, çevreyle uyumlu, doğaya saygılı yapı sanatı, bölgede kullanılmaya başlanan tuğla, demir, çimento gibi yapı malzemeleri dolayısıyla, bölge insanın ahşap malzemeye ulaşmasındaki sıkıntılarla, denetimsizlik ve planlama-programlama eksikleri nedeniyle bir anda yok olmanın eşiğine gelmiştir ve bölgenin doğal yapısına uymayan, sosyal ihtiyaçları karşılamaya tam anlamıyla yetmeyen niteliksiz yapılara dönüşmüştür.

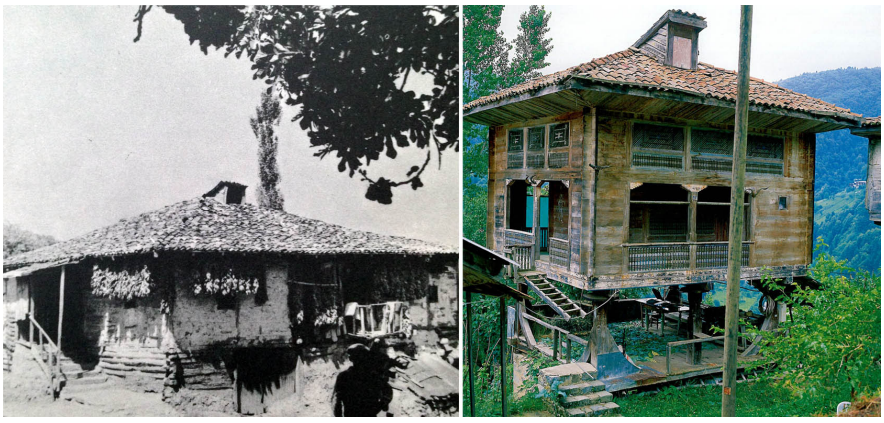

Şekil 4.11 Vernaküler yapıların doğal çevreyle uyumuna güzel bir örnek; çatıda güvercinlik olarak kullanılan, havalandırma ve ışık sağlayan ve yangın tehlikesinde suyla müdahaleyi kolaylaştıran çatı bacaları a- Çivril, Samsun [70] b- Çamlıhemşin, Rize [86]

Şekil 4.12 a- Yetersiz depolama alanı nedeniyle kapatılan balkon ve doğrama detayı, Keşap, Giresun b- 'Eski' ve 'yeni' yapım sistemleri bir arada, Çaykara, Trabzon (Ömer Faruk Bayram)

4.2.1 Doğu Karadeniz'de Yöresel Malzemelerin Terk Edilme Süreci

Karadeniz Bölgesinde, sanayileşmenin hemen öncesinde ve takip eden dönemde, artan nüfus ve ihtiyaçlarla orman ağaçlarının yakacak odun olarak kullanımı artmış ve ormanlar hızla önce kıyı kesimde yok olmuştur. Ayrıca nüfusun bu bölgede kırsal kesimlerden kentlere göç nedeniyle artması sırasında çıkan konut açığının kapatılması gerekmiştir. Önceleri yeterli ahşabın teminindeki zorluklar nedeniyle sadece strüktürel sistem ahşap olarak kalmış, dolgu malzemesi olarak dere taşı ve çakıllar kullanılmıştır.

Strüktürel sistemdeki ilk farklılaşma göz dolma tekniğiyle başlamış, büyük taşlar ahşap yapım tekniğiyle birlikte kullanılmaya başlanmıştır.

Tüm Karadeniz kıyı bölgesinde, batıda Bartın'a dek ahşap yığma mimarlık (çantı ev), hımışın[1] 19.yüzyılda girişine dek yaygındır. Geçmeli, çivisiz strüktürünün benzerini Anadolu'nun başka kesimlerinde bulmak mümkün değildir [47].

[1] Hımış, yapılarda duvarların ahşap karkas olarak düzenlenip taşıyıcı öğeler arasındaki boşlukların tuğla ya da taş doldurulduğu yapım sistemidir. Hımış yapılar genel olarak geçme ya da ahşap çiviyle birleştirilmiş kare kesitli ahşap dikmelerle inşa edilir. Dikmeler birbirlerine yatay kuşaklarla bağlanır, köşeler çoğunlukla çapraz payandalarla desteklenir. Son aşamada, duvarlar, hem içeriden hem de dışarıdan sıvanır. Bazı örneklerde ise dışarıdan sıva yapılmaz ve olduğu gibi bırakılır. Bazı durumlarda ise dış duvar ahşapla kaplanır. Daha detaylı bilgi için bkn. "Himis" Construction System in Traditional Turkish Wooden Houses-North Anatolia Region Himis, Tülay Çobanoğlu, Mimarsinan University, Department of Architecture, Istanbul, Turkey, 2001

Göz dolma tekniğinin bir sonraki aşaması olan muskalı dolma tekniğinde ise elde edilebilen her ahşap parça değerlendirilmiş, sisteme çivi girmiş, yine dolgu malzemesi olarak dere çakılı ve taşlar kullanılmıştır. Daha sonraki dönemlerde gözler büyüyerek gözlü sistemin ortaya çıkmasıyla gözlerin doldurulması kireç harcı ve temin edilebilen taşların örülmesiyle 20x25 veya 25x35 cm. ebatlarına kadar çıkmaya başlamıştır. Böylece ahşap malzemenin yapıda kullanım oranı giderek azalmıştır. Göz dolması, muskalı dolma ve gözlü sistem yavaş yavaş değişime uğramış, sadece ahşap karkas strüktürleri oluşturan dikme, alt ve üst taban, yatay kuşak ve payandalar ahşap malzemeye bağlı kalmıştır. Dolgu malzemesi olarak taş ve dolu tuğla kullanılmaya başlanmıştır [69].

Bir dönemde kagir malzemenin özenti haline gelmesi nedeniyle köylerde dahi fırınlar kurularak dolu tuğla üretimi yerel yöntemlerle gerçekleştirilmiş ve tuğla, ahşap konstrüksiyonda dolgu malzemesi olarak kullanılmıştır.

Kâgir malzemenin yapı sistemlerinde etkin olmaya başlaması, tuğla, çimento ve demirin sanayi ürünü olarak üretimi ile başlamıştır. İlk çimento fabrikasının Trabzon'da açılmasıyla birlikte bölgede yaygınlaşmaya başlamıştır. Karabük Demir Çelik Fabrikası'nın kurulmasıyla, yapım sistemlerinde kâgir malzeme dönemi başlamıştır. Belli dönemlerden sonra kâgir malzemenin dolgu malzemesi olmaktan çıkarak, kâgir yığma sistemlere başlanmış, demir ile birlikte de betonarme sisteme geçilmiştir. Sistemin getirdiği kolaylıklar sayesinde yapıların inşası hızla artmış ve hatta özenti haline gelmiştir [69].

Şekil 4.13 Doğu Karadeniz'de ahşap yığmadan betonarmeye yapı değişim süreci

Bölgede yaşanan değişimler çatı malzemelerini ve çatı formlarını da etkilemiştir. Bölgedeki yoğun ağaç varlığının sonucu ahşap levhaların üst üste bindirilmesiyle oluşan ve en eski uygulamalardan olan 'hartama' çatı tipi, nüfus artışıyla yetersiz kalan ağaç malzeme gereksinimi ve yangın tehlikesi nedeniyle terk edilmiştir.

Sanayileşme süreciyle bölgeye giren fabrikasyon yapı malzemeleri çatı örtülerinde de kendisini göstermiştir. 'Hartama'dan sonra bölgede metal çatı örtüleri çatı kaplama malzemesi olarak kullanılmaya başlanmıştır. Bir sonraki aşama da ise bölge insanı metal örtülere zift sürülerek yalıtım sorununu çözmeye çalışmıştır.

Daha sonra bölgede oluklu levha ve kiremit, çatı örtüsü olarak kullanılmaya başlanmış ve yaygınlaşmıştır. Göçler nedeniyle artan nüfus ve toprağın kıymetlenmesi sonucu bölgeye 'düz dam' girmeye başlamıştır. 'Düz dam', yöre insanın ürünlerini serme de ve bu ürünleri güneşte kurutma da kolaylık sağlamasına karşın ciddi yalıtım sorunları ortaya çıkarmıştır.

Bugün, Doğu Karadeniz Sahil yöresinde kiremit ve oluklu levha malzemeyle örtülmüş çatı tiplerini, 'düz dam' çatıları yaygın olarak her bölgede görmek mümkündür.

Şekil 4.14 Doğu Karadeniz'de 'hartama'dan 'düz dam'a çatı değişim süreci, sırasıyla; 1-hartama çatı örtüsü, 2-Sanayileşme süreciyle bölgeye giren çatı örtü malzemesi, metal levha, 3-Ziftlenmiş metal levha, 4-Oluklu levha, 5-Kiremit, 6-'Düz dam'

4.2.2 Doğu Karadeniz'de Yapılara Özgü Sorunlar

Bölgenin çeşitli yörelerinde ayrıntıda farklılaşan yapı türlerinin ve konstrüksiyonların yöresel evlerde varlığını yakın zamana kadar sürdürebilmesine rağmen son yıllarda

yöresel mimarinin sürekliliğinin bozulmasının ve yöre karakteristiğine uymayan yapıların artmasının sebeplerini;

1.Bölge halkı, yörelerinin mimari dokusuna, iklimine uygun olan yapılar yerine modern saydıkları yapılarda oturmayı statü göstergesi saymışlardır [2]. Köylerde, birkaç yüz metrekarelik daireleri olan apartmanlar yapmak insanımız için bir statü göstergesi olmuştur. Yüksek ve büyük ev, geçmişteki statü belirleyicilerden "arazi"nin yerini almıştır. Bu çok katlı konutların bölümlerinde aile bireyleri oturmaktadır. Büyük teraslar ve kullanılmayan balkonlar, kolondan kolona pencereler, göz alıcı cephe renkleri (pembe, mavi, kırmızı, v.b.) gibi kullanımlar [64], yöresel evlerin arasında yükselen farklı ölçü ve biçimdeki apartmanların mevcut mimari doku ile çelişkili görünümler oluşturmasına neden olmuştur [72].

2.Yöresel evlerin konfor koşullarının yeterince iyi olmaması, insanları konfor koşullarını iyileştirmek adına mevcut yapılarla uyumlu olmayan ve mimari dokunun bozulmasına neden olan yapılar yapmaya yöneltmiştir[72].

Şekil 4.15 Doğu Karadeniz kırsal yerleşmelerinde yöresel dokuyu bozan görüntüler [72]

Bölgenin yöresel evlerinin olumsuz konfor koşulları aşağıdaki gibi sıralanabilir:

- Yöresel evlerde ısıtma sistemleri, aile bireylerinin tümüne asgari düzeyde konfor koşullarını sağlamaktan uzak ve yetersiz sayıda olup daha çok yiyeceklerin pişirilmesine yöneliktir. Konstrüksiyonunda çok sayıda açıklık bulunan toprak zeminli gündüz mekânlarında pişirmeye yönelik ısıtma sistemlerinden ısınma amacıyla yararlanma sağlıksız bir biçimde olmaktadır. Yatak odalarında ise ev sahibi kullanıcı için ısıtma sistemi düzenlenmemiştir [2].

- Yöresel evlerde tuvaletler, tesisat açısından sağlıklı olmayan açık fosseptik çukurlarında sonlanan sistemlerdir. Bazı evlerde bu çukurların üstü kabaca ve geçici biçimde kapatılmıştır. Bunun yanı sıra tuvaletler, eve bir cephesinden bitişiktir ya da tümüyle evin uzağında yer almaktadır [2].

- Rakım yükseldikçe pencere alanları küçülmektedir. Rakıma bağlı olarak azalan dış hava sıcaklığı nedeniyle ısı kaybının fazla olduğu pencereler sayıca azdır. Toplam pencere alanları, gerek iç ortama gerekli ışık düzeyi ve gerekse ısı korunumu açısından standartların altında yer almaktadır. Evlerin büyük bir bölümünde gündüz yaşanılan mekânın aydınlık düzeyi çok düşüktür. Evin tümü göz önüne alındığında doğal aydınlanma, kabul edilebilir oranın çok altındadır. Pencereler daha çok yatak odalarında yoğunlaşmıştır [2].

- Doğu Karadeniz iklimi, aile bireylerinin çokluğu, günlük işlerin yoğunluğu ve ekonomik yapı nedeniyle evlere çok sayıda insan girip çıkmaktadır. Bu nedenle evlerin gündüz kullanılan bölümü genellikle sıkıştırılmış topraktır. Ancak bu durum günümüzde konfor açısından istenmemektedir [2].

- Yapıların ahır bölümünde oluşan zararlı gazların ve kokunun yaşama katındaki mekânlara yükselmemesi için bazı önlemler alınmışsa da yeterli değildir. Ahırlarda havalandırma açısından sorunlar vardır [2].

3. Karadeniz Bölgesi üstün nitelikli orman varlığına sahip olmasına rağmen yöre insanının orman varlığından çeşitli yasalar yüzünden eskisi gibi yararlanamaması, yeni yapıların ahşap yerine betonarme, briket veya tuğla kullanarak yapılmasına neden olmuştur. Yurt dışında çalışanlar, oralardan edindikleri planları köylerine uygulayarak buraların birer 'açık hava müzesi' olmasına katkıda bulunmaktadırlar [1] [64].

Bugün bölgede, her türlü gerecin, yöntemin yerini betonarme iskelet, tuğla ayırıcı duvar yöntemi almıştır. Bu yöntemde çerçeve oluşturan betonarmenin depremde salınımına çerçevenin içini dolduran tuğla duvar uymamaktadır. Bir de tuğla sıralarının

[1] Bu sağlıksız yapılaşma, yukarıda sözü edildiği gibi insanların isteklerine kötü örnek oluşturmaktadır. Nitekim yörede yeni ve 'betonarme' evi olan gençler daha kolay eş bulabilmektedirler [64].

arasındaki harç katmanlarının belli süre sonunda oturup incelerek sonuçta duvarın yüksekliği azaldığından betonarme kiriş ile arasında bir aralık oluşmaktadır. Buradan su, hava içeriye girmektedir. Bu sorunu çözmek için betonarme çerçeve arasını ahşapla doldurma yöntemi denenmiştir ve böyle bir uygulama iyi sonuç vermiştir [35].

Tuğla, çimento, demir malzemeler ve betonarme sistem kullanılarak sağlanan yapısal konstrüksiyon ve yüzey kuruluşlarının, bölgenin doğal koşullarına ve çevreye uygun olmadığı açıktır. İklim koşulları açısından da kâgir ve beton yapılarda bulunan nem fazlalığı yoğuşma nedeniyle hapis nem haline gelerek ıslak duvarlar oluşmaktadır. Bir de kâgir yapıda biriken radon gazının ahşaba oranla yaklaşık 10 katına vardığı düşünülürse, olumsuzluk daha fazla ortaya çıkmaktadır. Ayrıca yapılan bu uygulamaların normal uyulması gereken standartlara ve normlara uygun olarak yapılmayıp, gelişigüzel ve planlamaların tersi uygulamalarla gerçekleştirilmesi, çevreyle ve doğayla uyumsuzluğu daha da artırmakta, tahribata yol açmaktadır [69].

Şekil 4.16 Bölgeye betonarmeyle giren 'düz çatı'lı yapılar, yalıtım sorunu ve bunu çözmek için düz çatıya yapılan uygulamaların izleri görülüyor. Arkada planda ve sağdaki şekilde ise başka bir sorun, aynı parselde zamanla yana ve yukarıya genişleyen kırsal yoz yapılar (Ömer Faruk Bayram)

Doğu Karadeniz'de nüfus yoğunluğu oranının yüksekliği ve miras yoluyla bölünen parsellerin olması ortaya eşine rastlanılmayacak sorunlar çıkarmaktadır (Şekil 4.16). Bölünen her parsel içinde zamanla yeni konutlar ve yollar yapılmıştır. Bu gibi durumlarda bölgede arsa sahipleri arasında ciddi sorunlar yaşanmaktadır. Özellikle kadastro sırasında ortaya çıkan bu sorunlar çoğu zaman Yüksek Yargıya kadar ulaşmaktadır.

Yeni konutların bir "yer" tanımlamaktan uzak olmaları en çok eleştirilen yanlarıdır. Bölge insanının vernaküler yapılarla ilgili yorumları ve düşünceleri; otantik yapılardan hoşlandıkları şeklindedir. Bölge insanı bu yeni konutların hiç bir otantik iz taşımamasından da şikâyetçidir. Fakat "her bireye bir oda" kurgusuna dayalı yeni konut çözümleriyle kırsala taşınan mimarsız apartmanlar (kırsal yoz yapıların) 'kentli' ve 'modern' olmakla özdeşleştirildiği ve vernaküler yapıların bahsedilen sorunları olduğu için bölge insanı bu 'sefer tasları' nda yaşamayı yeğlemektedir [1].

Şekil 4.17 a- Miras kalan evin ikiye bölüşülmesinden sonra bir varisin, evin yarısını yıkıp kendi evini yaptırması, Rize b- Denetimsizliğin ve özensizliğin ne derecede olduğuna güzel bir örnek; yapılan binada yangın merdiveni için 'yer kalmayınca' iki binanın çatıdan birbirine köprüyle bağlanması, Rize [105]

Demek ki, toplumumuzun geçmişi ile bugünü arasında henüz olumlu bir bağ kurulamamış; ulusal, bölgesel ve bireysel kimlik farklılığının tanımlanmasında yaşamsal öneme sahip olan konut özünü yitirmiştir [1].

Doğu Karadeniz Bölgesinde yüzlerce yıldır aynı biçimde ve aynı malzemelerle inşa edilen yöreye özgü vernaküler yapı birikimi sanayileşmeyle birlikte baş gösteren değişmelerle hızla azalmaya başlamış ve çevre karakteristiğine uymayan yeni yapılar arasında yok olma tehlikesiyle karşı karşıya gelmiştir. Mevcut vernaküler mimari değerleri bekleyen tehlikeleri şu şekilde sıralamak mümkündür [64];

- İç göçlerle köyler hızla boşalmaktadır. Yaşanmayan ve sahipsiz kalan eski evlerde hasarlar başlamakta, bu evler komşular tarafından genellikle ot deposu olarak kullanılmaktadır (Şekil 4.17).

Şekil 4.18 Terk edilmiş bir venaküler konut ve ot deposuna dönüşmesi (Ömer Faruk Bayram)

- Yeni donatıların sığmadığı mekânlar büyütülürken yöre tiplerine uymayan planlar oluşmaktadır. Küçük planlı evlere yapılan ek mekânlar da plan ve dış görünümleri bozmaktadır.

- Özellikle hasarlı duvarların onarımlarında özgün malzemeler yerine tuğla ya da briket kullanılmaktadır (Şekil 4.18).

Şekil 4.19 Tuğla veya briketle ek mekân oluşturulması (Ömer Faruk Bayram)

- Yöre yapılarını bekleyen en büyük tehlike ise yıkılıp tümüyle yok edilmeleridir [1]. Nitelikli eski evlerin yıkılarak yerine betonarme apartmanların dikilmesinde ailedeki gençlerin baskıları etkili olmaktadır. Eğimli yamaçlarda uygun yapı alanı olmadığı için de yeni yapı çoğunlukla eskinin yerinde konumlandırılmaktadır. Bu

[1] Çalışma kapsamında sık rastlanılan bir durum da; eski yapıların yıkılıp yok edilmesidir. Özellikle terk edilmiş vernaküler konutların kesme taşları, kara taşları ve kemer taşları, yapı sahipleri tarafından cüzi rakamlar karşılığında yapı yıkılma sürecinde yerlerinden sökülerek ve ayrılarak satılmaktadır.

şekilde, tarihi eser niteliği olan birçok ahşap cami de yıkılarak yerine betonarmeleri yapılmıştır (Şekil 4.19).

Şekil 4.20 Yıkılan ve yerine betonarme apartman dikilen bir venaküler konut ve kemer duvarı (Ömer Faruk Bayram)

Şekil 4.21 Ati ile mazinin kucaklaşması, T.C. Doğu Karadeniz Belediyeler Birliği 2.Fotoğraf Yarışması, Fotoğraf: Şenol Turan [91]

SONUÇ VE ÖNERİLER

Doğu Karadeniz Bölgesinde, tarih boyunca bölgede yaşayan insanların doğal çevreyle kurduğu ilişki sonucunda biçimlenen son derece özgün bir yapı kültürü ve yöresel konut dokusu ortaya çıkmıştır.

Dünyada 19.yüzyılda, ülkemizde ise 20.yüzyılda başlayan hızlı sanayileşme ve kentleşme hareketleri beraberinde niteliksiz yapı ve tarihi çevrenin ve dokunun kirlenmesi ve bu kirlenmenin büyük boyutlara ulaşması sorununu getirmiş [106], ülkemizdeki diğer bölgeler gibi bölgenin de sosyal ve fiziksel karakterini değiştirmiştir.

Tüm bu etkenler sonucunda, bölgede sosyal hayat değişmiş; sanayileşme sonucu nüfus hareketleri başlamış, felsefi yapıda değişmeler baş göstermiş, bölge yapı kültürüyle yakın ilişki içerisinde olan tarım, hayvancılık ve balıkçılık faaliyetleri terk edilmeye ve bölgenin sosyo-ekonomik yapısı değişmeye yüz tutmuştur.

Bunlara ek olarak hâkim otoritelerin uygulamaları sonucu Türkiye'nin en verimli orman alanlarının bulunduğu bölge olan Doğu Karadeniz'de bölge insanı, bu potansiyelden yararlanamamış, sanayileşmeyle bölgeye girmeye başlayan yapı malzemelerine yönelmiştir. Yine sanayileşmeyle beraber kaybolmaya başlayan ahşap ve taş yapı sanatları bu durumu körüklemiştir. Ayrıca bölge insanın fabrikasyon yapı malzemelerini ve bu malzemelerle yapılan binaları 'modernlik' olarak algılaması da dikkate değer bir noktadır.

Bölgede, öncesiyle ve sonrasıyla çok büyük ses getiren Karadeniz Sahil Yolu ise bölgenin doğal yapısını ve fiziksel çevreyi altüst ederken, sosyal olarak bölge insanının, tarih boyunca yoğun bir bağ kurmuş olduğu, denizle olan ilişkisinin kopmasına neden olmuştur.

Bu saptamalar ve araştırma çalışmaları sonunda, bu tez çalışmasında ulaşılan sonuçlar aşağıda belirtilmektedir;

- Genel bir bakış açısıyla süreç değerlendirildiğinde, "Vernaküler Mimarlık" ürünlerinin ülke çapında karşı karşıya olduğu sorun yıkılıp yok edilme tehlikesidir. Değişen sosyal ve ekonomik koşullar ve yoğun göç hareketleri, farklı bölgelerde farklı süreçlerde oluşan halk mimarisinin eşsiz yapılarının hızla yıkılıp yok edilmesine sebep olmaktadır. Türkiye'de kronikleşen bir hastalığa dönüşen 'yeni' yapı malzemeleriyle ortaya konan bilinçsizce üretilmiş yapılar bu tehlikeyi tetiklemekte ve 'kentli' ve 'modern' olmaya özenen insanımız bu 'sefer tasları'nı [1] kırsalın en ücra köşelerine kadar taşımaktadır.
- Dünyada "Vernaküler Mimari" örnekleri, korunması gerekli anıtlar kapsamına girerken, uluslar arası bildirilerde ve çıkarılan yasa ve yönetmeliklerde, ulusal anıt niteliği taşıyan nesneler sayıldıkları için, korunma altına alınmaları için hükümler bulunurken, ülkemizde, 'çağdaş ilerlemeye ayak uydurmak için', "Vernaküler Mimari"yi gözetmek, planlamalar ve yatırım programları yapmak çoğu zaman akla bile gelmemektedir [3].
- Doğu Karadeniz Bölgesinin vernaküler mimari mirası ise, kültürel miras açısından çok önemli değer taşımaktadır. Bölgenin bu mirası, iklim, topografya ve yapılarda kullanılan malzeme açısından çok karakteristik özelliklere sahiptir. Bu nedenle, bölgenin mimari mirası insan yaşamı ve doğal yaşam arasında muhteşem bir denge göstermektedir. Bugün lazım olan en önemli şey, öncelikle bölgenin bu vernaküler mimari mirasının değerinin anlaşılmasıdır. Çünkü bölgedeki vernaküler mimari birikim, insan ihtiyaçlarının yanında çevre ihtiyaçların da gözeterek ortaya çıkmıştır. Bu çalışmada yapılan tespitlerden 'bu yöremiz kendi özgün mimari dilini yaratmıştır' demek zorunludur ve özgünlüğü nedeniyle bu mimari hazine, eldeki tüm olanaklar seferber edilerek korunmalıdır.

Bu saptamalar ve araştırma çalışmaları sonunda, bu tez çalışmasında ulaşılan sonuçlar için öneriler aşağıda belirtilmektedir;

- Ülkemizin ve bölgenin "Vernaküler Mimarlık" birikiminin korunması ve gelecek nesillere ulaştırılması için ilk adım insanımızın bilinçlendirilmesidir. Bu noktada; akademisyenlere "ilgi" ve "eğitim" noktasında, mimar ve mühendislere "uygulama" noktasında önemli görevler düşmektedir.
- Günümüz "Vernaküler Mimari" düzeninin imar kuralları, kanunlar ve yönetmeliklerle bir "YOZLAŞMA" ya doğru itildiği bir gerçektir. Bu durum karşısında "mimara" düşen görev, yapıyı, sınırlayıcı etkenlere rağmen en iyi şekilde yapmaktır. Bir yapıyı her yönüyle etkileyerek, onu iyiye veya kötüye götüren şey en başta tecrübe ve bilgidir: Halkın geleneklerine olan tutkusu, sosyo-ekonomik düzen, "tecrübe ve bilgi" nin tamamlayıcılarıdır. 20. yüzyılda kökü tamamen maddeye dayanan, insanı silip atan bir "yapı sanatı"ndan söz edilmezken, bugün mevcut yapılar düzeninde bu izlenmektedir. Bu sonuç günümüz mimarlığı yönünden yüz kızartıcı bir itham değildir, geçmişimize bakarak utanmamız gereken bir sonuçtur. Bu noktada, ihtiyaç ve imkânlarımızı tam olarak bilip, yapı kültürümüz ve geleneklerimiz çiğnenmeden "geleneksel yapımız" kısmen de olsa bir "rasyonalizayson" a tâbi tutulmalıdır, ve günümüz yapıları bu ışık altında ele alınmalıdır [17].
- Ülkemizde mevcut ahşap malzeme potansiyelinin kullanımı yerine, çevre ve doğa ile bağdaşması güç olan, özellikle nemli iklimlerde sağlık açısından olumsuzluklar ortaya çıkaran, toplumun ihtiyaçlarını karşılayamayan ve yüksek yapıları teşvik eden betonarme kullanımı hızla artmaktadır. Oysa şehir ve kasabalarda yürütülen geniş anket çalışmaları sonucunda, Türk toplumunun %92,8'inin az katlı ve bahçeli evi tercih ettiği ortaya çıkmıştır [114]. Bölge bazında, Türkiye'nin en fazla orman alanlarının bulunduğu Karadeniz Bölgesi'nde yasal düzenlemelerle ve teknik desteklerle bölge insanının bu potansiyelden yararlanması sağlanmalıdır. Doğu Karadeniz Bölgesinde yaşayan insanların içinde bulundukları doğal kaynaklardan yararlanması en doğal haklardandır. Ancak yararlanma biçimi yasalarla belirlenmeli, bunun için de öncelikle orman-mülkiyet anlaşmazlıkları; yani orman kadastrosu tamamen bitirilmelidir.

- Orman rejimindeki alanlarda, saha emniyetinin sağlanması, korumanın etkinleştirilmesi, kamu yararının gözetilmesi ve yatırımların verimliliği bakımından, kadastro-sınırlandırma faaliyetinin, potansiyel gençleştirme ve ağaçlandırma sahaları öncelikli olmak üzere ormanların saha bütünlüğünün korunması göz önünde bulundurularak, yoğunlaştırılması esas alınmalıdır.
- Dış ülkelerden yapı bünyesinde kullanılmak üzere ithalatla temin edilen ahşap malzemenin, doğal ortamında göstermiş olduğu performansı burada sergileyemediği, ülkemizde 'çalışmadığı', çeşitli uygulamalar sonucu görülmüştür. Orman ürünleri sanayisinde ve yapı malzemesi olarak kullanılmak için kesilen ağacın yerine yeni bir düzenleme ile yetiştirilecek ve dikilecek ağaçların fazlasının sağlanması için yerel yönetimler ile işbirliği yapılmalı ve yasal düzenlemeler getirilmelidir. Ahşap malzemenin teknik açıdan geliştirilmesi ve standartlaştırılması, üretimin hızlandırılması ve geniş bir alanda yaygınlaştırılması olumlu sonuçlar ortaya koyacaktır. Ahşap yapının gelişmesinde ulaşımın malzemeye pozitif katkısı ve işlenmesindeki kolaylıklar, sahil kesimine daha çabuk ulaşması ve daha çabuk kendini göstermesi gibi etkenler mevcuttur. Nitekim Ardeşen'de yapılan bir pilot uygulama olumlu sonuçlar vermiştir [69].
- Ayrıca bölgede değişen sosyo-ekonomik yaşam sonucu kaybolma noktasına gelen ahşap ve taş yapı sanatı tekrar canlandırılmalı, özel ve tüzel kişilerce desteklenmeli ve ayağa kaldırılmalıdır. Bu konuda kurumlar bazında teknik eğitim verilmeli veya bu eğitimi veren teknik okullar açılmalıdır.
- Karadeniz Bölgesinin düşük gelir seviyesindeki (Türkiye'de 5.); iş imkânları yetersizliğiyle göçe zorlanan yoğun nüfus potansiyelinin bu seviyeden kurtarılarak yeni iş alanları yaratılarak bu olumsuz durum giderilmelidir. Bu durum; yukarıda bahsedilenler eşliğinde, bölgenin en büyük potansiyeli olan orman ürünleri ile birlikte meyveciliğin, fındık ve tarım ürünlerinin üretiminin desteklenmesi, satışta ve mamul maddeye dönüşümünde kolaylıklar sağlanması sayesinde gerçekleşebilecektir.

- İmar ve koruma planlarının uygulamaya sokulmasıyla, doğal ve fiziksel çevrenin betonlaşması ile bozulmasının ve tahrip olmasının önüne geçilmesi, doğal sit alanlarının uygun, kültürel, sosyal ve turizm kullanımları yaşatılarak korunup gelecek nesillere aktarılması sağlanmalıdır. Ek olarak mevcut durumda, yeni yapılaşmalarda ölçü ve malzeme kısıtlamaları getirilmesinde bölgede vernaküler mimari mirasının korunması ve geleceği açısından yararlar vardır.
- Doğal çevreyi mahveden, ekosistemi bozan ve sosyal yaşantıyı değiştiren Karadeniz Sahil Yolu ve ulaşım ağı tekrar gözden geçirilmelidir. Mevcut durumda yapılacak fazla bir şey olmasa da, gerekli fizibilite çalışmaları sonucu, uygun noktalarda ulaşım ağının güney bölgelerden sağlanması göz önünde bulundurulmalı ve bu yapılacak plan ve projelerle uygulamaya geçirilmelidir. Ayrıca deniz yolu taşımacılığı gerçekleştirilmeli, yetmediği durumlarda ve coğrafyanın el verdiği noktalarda demir yolu taşımacılığı devreye sokulmalı ve bunlar arasındaki koordinasyon sağlanmalıdır. Bölge insanı için ihtiyaçların temini ve maliyetlerin düşmesi önemli bir gerekliliktir.

Bunların sonucunda, her şeyden önemlisi; ülkemiz insanının 'bilinci' ve 'sorumluluk' duygusudur. Toplumsal olarak tam ve eksiksiz bir bilinçle ve sorumluluk duygusuyla yaşam, uzun vadede sorunlarımızı ortadan kaldıracaktır.

Dostoyevski'nin dediği gibi; “her insan, herkes karşısında, her şeyden sorumludur”.

KAYNAKLAR

[1] Gür, Ş., (2000). Doğu Karadeniz Örneğinde Konut Kültürü, YEM Yayın, İstanbul.

[2] Sümerkan, M.,R., (1990). Biçimlendiren Etkenler Açısından Doğu Karadeniz Kırsal Kesiminde Geleneksel Evlerin Yapı Özellikleri, Doktora Tezi, KTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, Trabzon.

[3] Sezgin, H., (1984). "Vernaküler Mimari ", Mimarlık, 1984/3-4:44-47.

[4] Akurgal, E., (1998). Anadolu Kültür Tarihi, 17.Baskı, TÜBİTAK Yayınları, Ankara.

[5] Özkan, S., Turan,M. ve Üstünkök, O., (1979), "Instituonalized Architecture, Vernacular Architecture and Vernacularism in Historical Perspective", METU Journal of the Faculty of Architecture, 5(2):127-156.

[6] Rudofsky, B., (1964). Architecture Without Architects-An Introduction to Non-Pedigreed Architecture, The Museum of Modern Art Co., New York.

[7] Reid, R., Learning from Vernacular British Architecture, Academy Editions, London.

[8] Vitrivius, (2000). Mimarlık Üzerine On Kitap (Güven, S., Çev.), 4.Baskı, Şevki Vanlı Mimarlık Vakfı Yayınları, Ankara.

[9] Davulcu, M., (2013), Anadolu'da Konut ve Türk Evleri, Folklor Araştırmacıları Vakfı, http://www.folklor.org.tr/Lists/Posts/Post.aspx?ID=81, 19 Ekim 2013.

[10] Davulcu, M., (2013). "Makedonya Yörüklerinde Halk Mimarisi Geleneği Üzerine Bir İnceleme", International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume, 8/9:1019-1044.

[11] Eyüce, A., (2005). Geleneksel Yapılar ve Mekânlar, Birsen Yayınevi, İstanbul.

[12] Aysan, Y., (1978). "Vernacular Architecture", M.E.T.U. FAC. OF ARCH. Occasional Series, 79:1-14.

[13] Germen, A., (1974). "Trullo'lar", Mimarlık, 1974/5:35-37.

[14] Rapoport, A., (1969). House Form and Culture, University of Wisconsin-Milwaukee Prentice-Hall, Inc., Eglewood Cliffs, London.

[15] Köşklükaya, N., (2013). "Mimarlık Disiplininin “Halk Mimarisi ve Somut Olmayan Kültürel Miras” Bağlamında Halkbilimi Disiplini ile İlişkisi", Bilim ve Kültür-Uluslararası Kültür Araştırmaları Dergisi, 01:126-140.

[16] Egzotik Mimari örnekleri, http://exoticarchitecture.tumblr.com, 15 Ocak 2014.

[17] Şen, N., (1968). Anonim Mimaride Çeşitlilik Deneme I., Teknik Üniversite Matbaası, İstanbul.

[18] Sou Fujimoto, "İlkel Gelecek" Konferansı, YEM, 3 Aralık 2009, http://v3.arkitera.com/h47672-ilkel-mimarlik.html, 15 Şubat 2014.

[19] Fitch, J., M. and Branch, D., P., (1960). Primitive Architecture and Climate, http://www.tboake.com/pdf/Scientific_American.pdf, 11 Ocak 2014.

[20] Bektaş, C., (2001). Halk Yapı Sanatı, Literatür Yayınları, İstanbul.

[21] Tuztaşı, U. ve Civelek, Y., (2011). "Yüksek Kültürden Halk Kültürüne: Batı Mimarlığında "Ulusal Anıt" Düşüncesi ve Vernaküler Mimarinin İdealleştirilmesi", Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt: 4, 2011/18:275-289.

[22] Dağıstanlı, K., (2007). Mimarsız Mimarlık ve Bingöl, Kiğı, Alagöz Köyü Üzerine Bir İnceleme, Yüksek Lisans Tezi, YTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

[23] Taiwan Pictures Digital Archive, Tayvan'da Depo Yapısı, http://www.taipics.com, 22 Mayıs 2014.

[24] Vernacular Architecture, Vernacular Architecture of Taos Pueblo, New Mexico, , http://www.naturalbuildingblog.com/vernacular-architecture/, 15 Aralık 2013.

[25] Kerpiç Evler-Anadolu Gerçeği, Elazığ'da Kerpiç Evler, http://www.yeniasya.com.tr/2010/03/11/guncel/h12.htm, 15 Aralık 2013.

[26] Michelmore, D., Pattison, I.R., Alcock, N.W. and Hall, R., (2011). English Heritage, Domestic I: Vernacular Houses, http://www.english-heritage.org.uk/publications/dlsg-vernacular-houses/domestic1_final.pdf, 15 Ocak 2014.

[27] Natural Energy and Vernacular Architecture: Principles and Examples with Reference to Hot Arid Climates, Malqafs, http://www.nzdl.org/, 9 Şuabt 2014.

[28] Sarıalioğlu, C., (2008). Historiyografik Bir Sorunsal Olarak: "Türk Evi" (1928-1995), Yüksek Lisans Tezi, YTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

[29] Bozdoğan, S., Özkan, S. ve Yenal, E., (2005). Sedad Eldem, Literatür Yayınları, İstanbul.

[30] Kömürcüoğlu, E., (1946). Ankara Evleri, Doçentlik Çalışması, İTÜ Mimarlık Fakültesi, İstanbul Matbaacılık, İstanbul.

[31] Çakıroğlu, N., (1951). Kayseri Evleri, Doçentlik Çalışması, İTÜ Mimarlık Fakültesi, Pulhan Matbaacılık, İstanbul.

[32] Tuztaşı, U., (2009). "İdealleş[tiril]miş“TürkEvi” Fikrinin Historiyografik Çözümlenmesi", International Journal of Architecture and Planning, 2009/1:66-91.

[33] Küçükerman, Ö., (2007). Kendi Mekân Arayışı İçinde Türk Evi, 6.Basım, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Yayınları, İstanbul.

[34] Eruzun, C., (1989). "Kültürel Süreklilik İçerisinde Türk Evi", Mimarlık, 1989/4:68-71.

[35] Bektaş, C., (2004). Türk Evi, YEM Yayın, İstanbul.

[36] Tanju B., (2005). "Milliyetçilik Üzerine Notlar", Arredamento Mimarlık, 2005/ 80:76-78.

[37] Tanyeli, U., (1999). "Türkiye'de Modernleşme ve Vernaküler Mimari Gelenek: Bir Cumhuriyet Dönemi İkilemi", Bilanço 1923-1998: Türkiye Cumhuriyeti'nin 75 Yılına Toplu Bakış Uluslararası Kongresi, 10-12 Aralık 1998, Ankara.

[38] Naumann, R., (1975). Eski Anadolu Mimarlığı (Madra, B., Çev.), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

[39] Rheidt, K., (1999). "Kent mi Köy mü ? Orta ve Geç Bizans Anadolu'sunda Konut ve Yerleşme",Tarihten Günümüze Anadolu' da Konut ve Yerleşme, TEPE Mimarlık Kültürü Merkezi, İstanbul.

[40] Sey, Y. ve Önal, Ş., (1999). Tarihten Günümüze Anadolu'da Konut ve Yerleşme, TEPE Mimarlık Kültürü Merkezi, İstanbul.

[41] Acar, E., (1999). "Tunç Çağı Kentleri", Tarihten Günümüze Anadolu'da Konut ve Yerleşme, TEPE Mimarlık Kültürü Merkezi, İstanbul.

[42] Çobancaoğlu, T., (1998). Türkiye'de Ahşap Ev'in Bölgelere Göre Yapısal Olarak İncelenmesi ve Restorasyonlarında Yöntem Önerileri, Doktora Tezi, Mimar Sinan Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

[43] Soysal, M., (1996). Konut ve Yerleşmenin Öyküsü, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.

[44] Çelebi, R., M., (2012). Anadolu Kerpiç Mimarlığı, T.C.İstanbul Kültür Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

[45] Abbasoğlu, H., (1999). " En Eski Doğu Helen Evi ", Tarihten Günümüze Anadolu'da Konut ve Yerleşme, TEPE Mimarlık Kültürü Merkezi, İstanbul.

[46] Eruzun, C. ve Sözen, M., (1993). Anadolu'da Ev ve İnsan, Emlak Bankası Yayınları, İstanbul.

[47] Tanyeli, U., (1999). "Osmanlı Öncesi Anadolu", Tarihten Günümüze Anadolu' da Konut ve Yerleşme, TEPE Mimarlık Kültürü Merkezi, İstanbul.

[48] Talbot, T., R., (2002). Bizans'ta Günlük Yaşam (Altınok, B., Çev.), Özne Yayınları, İstanbul.

[49] Cin, H., (1990). "Selçuk Üniversitesi Rektörü Prof.Dr.Halil Cin'in Türk Halk Mimarisi Sempozyumu Açış Konuşması", Türk Halk Mimarisi Sempozyumu Bildirileri, 5-7 Mart 1990, Konya, Kültür Bakanlığı Halk Kültürünü Araştırma Dairesi Yayınları, 1991, Ankara.

[50] Bektaş, C., (1990). "Çağdaş Türk Evini Oluşturacak Yaşama Kültürü", Türk Halk Mimarisi Sempozyumu Bildirileri, 5-7 Mart 1990, Konya, Kültür Bakanlığı Halk Kültürünü Araştırma Dairesi Yayınları, 1991, Ankara.

[51] Halikarnas Balıkçısı (1967). "Anadolu'nun Sesi", Cumhuriyet Gazetesi, 10 Ağustos 1967, s.4, http://www.cumhuriyetarsivi.com/, 17 Mart 2014.

[52] Germen, A., (1974). "Yöre Mimarisi", Mimarlık, 1974/5:5-9.

[53] Balamir, A., Asatekin, G., (1991). "Ulusal Kimlik Sorusu Üzerine Karşı Düşünceler ve Konut Mimarisi", ODTÜ MFD, 1991/11:73-87.

[54] Bilgin, İ., (1999). "Göreli Modernleşme 1839-1920", Tarihten Günümüze Anadolu' da Konut ve Yerleşme, TEPE Mimarlık Kültürü Merkezi, İstanbul.

[55] Beken, G., (1947). Garbi Anadolu Mıntıkası Kerpiç Binaları, Yeterlilik Çalışması, İTÜ Mimarlık Fakültesi, İstanbul Matbaacılık, İstanbul.

[56] Kuban, D., (1991). "Çağdaş Tasarımda Yöresel Öğeler", Yapı, 175:75-80.

[57] "TOKİ'nin Bursa'ya Tokadı Fotoğraf Yarışması", Mimarlar Odası Bursa Şubesi, 1.lik ödülü, Mehmet Dağ, http://www.tasarimyarismalari.com/, 2 Mayıs 2014.

[57] Işık, A., (2001). Antik Kaynaklarda Karadeniz Bölgesi, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

[58] Bijiskyan, P., (1969). Karadeniz Kıyılarının Tarih ve Coğrafyası, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.

[59] Yazıcı, N., (1982). Terme Tarihi, Ayanoğlu Yayınevi, Samsun.

[60] Kanpolat, H., (2006). Karadeniz'in Değişen Jeopolitiği, ASAM Kafkasya Masası, http://tuid.org.ua/karadenizin-deien-jeopolitii, 24 Kasım 2013.

[61] Demir, N., (2013). Ordu'nun Adı Bile Türkler'den Geliyor, Ordu Gözlem, http://www.ordugozlem.com/default.asp?s=haber_detay&id=571, 11 Eylül 2013.

[62] Tarcan, H., (2004). Tarihin Başladığı Ön-Türk Uygarlığı, Töre Yayınları, İstanbul.

[63] Gökdağ, B., A., (1996). "M.Ö.2000'li yıllardan günümüze Giresun'da Türk varlığı", Giresun Tarihi Sempozyumu, 24-25 Mayıs 1996, Giresun.

[64] Sümerkan, M., R., (1989). "Gelenekselden Betonarmeye Trabzon Kırsal Mimarlığı", Mimarlık, 1989/2:82-86.

[65] Fatsa, M., (2002). Giresun'da Kırsalın Sosyal Tarihi, Giresun Özürlüler Derneği Yayınları, Giresun.

[66] Basın Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü, Karadeniz Bölgesinin Fiziki Özellikleri, http://www.byegm.gov.tr/Turkiye/turkce/cografi75.htm, 17 Ocak 2014.

[67] İİB, (1970). Doğu Karadeniz Bölgesi, Bölgesel Gelişme, Şehirleşme ve Yerleşme Düzeni, İmar ve İskân Bakanlığı, Planlama ve İmar Genel Müdürlüğü, Bölge Planlama Dairesi, Ankara.

[68] Ross S., Aykut A., and James H., (1997). Progressive Failure on the North Anatolian Fault Since 1939 by Earthquake Stress Triggering, http://archive.today/iusZ#selection-31.0-31.91, 13 Kasım 2013.

[69] Çakır, S., (2000). Geleneksel Karadeniz Ahşap Konut Yapım Yönteminin Çağdaş Teknoloji Açısından Değerlendirilmesi, Doktora Tezi, Mimar Sinan Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

[70] Özgüner, O. (1970). Köyde Mimari Doğu Karadeniz, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Yayınları, 13, Ankara.

[71] OB, (1998). Doğu Cumhuriyetimizin 75.Yılında Ormancılığımız, Orman Bakanlığı, Ankara.

[72] Vural, N., (2005). Doğu Karadeniz Bölgesi Kırsal Yerleşmelerinde Ahşap Esaslı Prefabrike Sistem Kullanımı Üzerine Bir Modelleme, Doktora Tezi, KTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, Trabzon.

[73] Zaman, M. (2005). "Orta ve Doğu Karadeniz'de Balıkçılık", Doğu Coğrafya Dergisi, 10(13):31-77.

[74] Fındık Araştırma İstasyonu, Fındığın Tarihçesi, http://fae.gov.tr/Detay.aspx?DetayID=24, 17 Aralık 2013.

[75] İltar, G., (2011). Giresun İli Kentsel Konut Mimarisi, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

[76] Ksenophon, Anabasis Onbinlerin Dönüşü, Çeviren: Gökçöl, T., (2010). Sosyal Yayınları, İstanbul.

[77] Polat, F., (2013). Doğu Anadolu Yayla Kültürü ve Yayla Mimarisi, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.

[78] Korkmaz, A., M., (2005). "Eski Türk Tarihi ve Coğrafyasının Sürekliliğinde Giresun Yöresi ve Bostanlı Köyünde Yer-Su Kutsalları", Hacı Bektaş Veli Dergisi, 34:1-24.

[79] Gür, Ş. ve Batur, A., (2005). Doğu Karadeniz'de Kırsal Mimari, 3, Mas Matbaacılık, İstanbul.

[80] Giresun'da Yaşam ve Kültür, Oyun Geleneği, http://www.giresunili.net/giresunkulturu.html, 11 Mart 2014.

[81] KB, (2013). Yayla Kültürü ve Yayla Turizmi, T.C.Kalkınma Bakanlığı, Doğu Karadeniz Kalkınma Ajansı, Ankara.

[82] İnanç, T., (2010). Geleneksel Kırsal Mimari Kimliğin Ekoloji ve Sürdürülebilirlik Bağlamında Değerlendirilmesi Rize Çağlayan Köyü Evleri Örneği, Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

[83] Özen, H., Keleş, S. (2008). " Vernacular Building Heritage in the Eastern Black Sea Region in Turkey", 8th EC Conference on Sustaining Europe's Cultural Heritage, 12 December 2008, Ljublijana, Slovenija.

[84] Küçükerman, Ö., (1970). "A Short Surver of Residental Architecture of Karadeniz Region", Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni, 304(25):18-30.

[85] Tuna, C., (2008), Orta Karadeniz Bölgesi Sahil Kesiminde Geleneksel Mimari, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.

[86] Gündoğdu, H., Gür, Ş. ve Sözen, M., (2009). " Hemşin ve Çamlıhemşin Konakları", Kuzey Anadolu'da Mimari, Milli Reasürans T.A.Ş., İstanbul.

[87] Sümerkan, M., R., (1991). Karadeniz'de Kırsal Kesim Geleneksel Ev Plan Tiplerinin Yöresel Dağılımı, Türk Halk Mimarisi Sempozyumu Bildirileri, 5-7 Mart 1990, Konya, Kültür Bakanlığı Halk Kültürünü Araştırma Dairesi Yayınları, 1991, Ankara.

[88] Aydemir, S., Gür, Ş., Sümerkan, M., R. ve Özdemir, İ., M., (1993). "Doğu Karadeniz Bölgesi Kırsal Konut Tipolojileri", Doğu Karadeniz Bölgesi Nitelikli Konut Araştırması, D.P.T., 4:62-76.

[89] Şen, N. (1967). Rize'den 5 Ev, Teknik Okul Yayını, 53, İstanbul.

[90] Demir, N.,(2011). Hardama/Hartama, http://www.necatidemir.net/images/demir/bkosem/hardama.pdf, 11 Şubat 2014.

[91] DKBB, (2013). T.C. Doğu Karadeniz Belediyeler Birliği 2.Fotoğraf Yarışması, Trabzon.

[92] Çiçek, İ., Gürgen, G. ve Tunçel, H., (2004). "Doğu Karadeniz Dağlarında Yaylacılık", Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 14(2):49-66.

[93] Artvin-Şavşat-Pınarlıköyü, Şavşat'ta bir "merek", http://wowturkey.com/forum/viewtopic.php?t=34150&start=5, 23 Şubat 2014.

[94] Karpuz, H., (1999). " 'Serander' ve 'Loft' Türk ve Norveç Halk Mimarisinde Eşdeğerli İki Yapı", ODTÜ MFD, 19(2):71-82.

[95] Demirel, G., D., (2010), Development and Conservation of Cultural Proporties in Rural Areas of Eastern Black Sea Region: A Case Study in Karakaya Village, MSc. Thesis, The Graduate School of Applied Sciences of M.E.T.U., Ankara.

[96] DPT, (2000). Uzun Vadeli Strateji ve 8.Beş Yıllık Kalkınma Planı 2001-2005, http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/viii/plan8str.pdf, 27 Mayıs 2014.

[97] Gür, Ş., Öztekin, K., Asasoğlu, A., Kuloğlu, N., Özdemir, İ., ve Ural, S., (1992). "The Metamorphosis of the Eastern Black Sea Region", 12th International Conference of the IAPS, 1992, Halkidiki, Greece.

[98] Yüksek, Ö., Önsoy, H., Kömürcü, İ., Kankal, M., ve Akpınar, A., (2007). "Karadeniz Sahil Yolu'nun Kıyı Açısından Değerlendirilmesi", 6. Ulusal Kıyı Mühendisliği Sempozyumu, 25-28 Ekim 2007, İzmir.

[99] Karadeniz Sahil Yolu, Tartışılan Karadeniz Sahil Yolu, http://www.milliyet.com.tr/karadeniz-sahil-yolu-daha-cok-tartisilacak/gundem/gundemdetay/06.02.2012/1498434/default.htm, 21 Mayıs 2014.

[100] Bıyık, C. ve Yavuz, A., (2010). "Doğu Karadeniz Bölgesinde Arazi Kullanımı, Mülkiyet Yapısı ve Kadastro İlişkileri", III. Ulusal Ormancılık Kongresi, 20-22 Mayıs 2010, Artvin.

[101] TÜİK, (2010). Bölgesel Göstergeler TR90 Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşhane, Yayın No:3565, Ankara.

[102] Doğanay, H., (2012). "Türkiye Fındık Meyvacılığındaki Yeni Gelişmeler", Doğu Coğrafya Dergisi, 27:1-22.

[103] Zengin, M. (1998). "Coastal Fisheries in Black Sea; Present State, Problems and Suggestions", Ege Su Ürünleri Dergisi, 15:41-47.

[104] Cihan Haber Ajansı, Gecekondu siluetli yaylalar, http://cihan.com.tr/news/1019226-Gecekondu-siluetli-yaylalar-CHMTAxOTIyNi8x, 15 Mayıs 2014.

[105] Rize Mimarlar Odası'ndan Açıklama, Rize'deki İlginç Yapılar, http://www.hurriyet.com.tr/gundem/15444499.asp, 20 Ekim 2013.

[106] Sözen, M. (1984). Cumhuriyet Dönemi Türk Mimarlığı, Birinci Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara.

[107] Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, (1999). Türk Ailesinin Yaşadığı Mekânlar, Konutlara İlişkin Eğilimler, Bilim Serisi, 114, Ankara.

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı : Ömer Faruk BAYRAM

Doğum Tarihi ve Yeri : 02.05.1988 Ankara

Yabancı Dili : İngilizce

E-posta : bayramomerfaruk@yahoo.com

ÖĞRENİM DURUMU

Derece	**Alan**	**Okul/Üniversite**	**Mezuniyet Yılı**
Lisans	Mimarlık	İstanbul Teknik Üniversitesi	2012
Lise	Sayısal	Kayseri Erciyes Lisesi	2005